

زانکۆی سه‌لاحه‌ددین
کۆلیژی په‌روه‌رده
به‌شی په‌روه‌رده‌ی تایبته
قۆناغی چواره‌م

پراستکردنه‌وه‌و پراکستنی په‌فتار

Behavioral Modification

مامۆستای بابته: سیروان ولی علی

٢٠٢٢-٢٠٢٣

بهشی بهکهم | چهمکی فیربوون

فیربوون له گرنگترین بابهتهکانی پهروهدهی تاییهت و دموونزانی پهروهدهیی یه، جی بایهخی زوربهی قوتابخانه پهروهدهیی و دموونیهکانه.

چهنین چهمک ههیه که پرؤسهی فیربوونی پی روونبکریتهوه، هس یهک لهم چهمکانهش لهگهل یهکتردا جیاوازن.

- (جانیه ۱۹۷۰) پیناسهیهکی بو فیربوون پینشکesh کرد دهلیت:- فیربوون واتا ههموو گورانکاریهک له ئهدا که له نهجامی کاریگهری ژینگهوه بهرهم هاتووه، گورانکاری له ئهدا بو سی رهههندی سههکی پۆلین دهکات:-

۱. رهههندی مهعریفی:

ئهو رهههنده له پرؤسهی فیربوون (زانایاریهکان و راستیهکان و چهمکهکان و یاساکان) دهگریتهوه.

۲. رهههندی جوولهیی:

ئهو رهههنده له پرؤسهی فیربوون (شارهزییهکانی نووسین و وهزش تایپکردن) دهگریتهوه.

۳. رهههندی سۆرداری:

له پرؤسهی فیربووندا (ناراستهکان و مهیل و پهسهندکراوهکان) دهگریتهوه.

- ئارسهر گتس (آرثر جتس):- پرؤسهی فیربوون پرؤسهی بهدهستهینیانی ریگیهکه بو ئهوهی مروّف بتوانیت پالنههمکانی تیر بکات یان به نهجامهکانی بگات و چارهسهری کیشهکانی پی بکات.
- (ماک جش) پیی وایه:- پرؤسهی فیربوون گورانکاریه له ئهدا (لهوهی مروّف ههیهتی بو پینشکeshکردن) له ناو پرؤسهی راهیناندا فیربوون به دهست دیت.
- کارمیکل پیناسهی دهکات به:- گهشهی وهلامدراوهکان (نمو الاستجابات) که دهتوانریت بگوردریت به هوی وروژینهه دیاریکراوهکانی پینشو (المیترات معینه سابقه).
- له ههمووی سهبارهت به ئیمه گرنگتر:- پرؤسهی فیربوون:- چاکسازیه یان گورینی رهفتاره یان شارهزاییه، ئهو گورینه بهر نهجامی ههموو ئهوهیه که له جیهانی دهوروبهرمان روودهات یان بهر نهجامی ئهوهیه که دهیکهین (نفعل) یان سهرنجی دهدهین (نلاحظ) له دهوروبهرمان.

له راستیدا سئ چەمکی گشتی له پرۆسەى فیربوون بوونیان هەیه و کاریگەری زۆریان لەسەر وانه گوتنەوه و پرۆگرامی خویندن و پلانی قوتابخانەییدا داناه:

یهکەم/ فیربوون وەکو پرۆسەى بیرهینانەوه (تذکر) ئەم چەمکە پەیوەندی بە یادەومری هەیه، بە پێیهی ئەقل کۆگای زانیاریهکانه، زانیاری لئ کۆگا دەکریت له رینگای پرۆسەى فیربوونەوه لەبردهکریت (حفظ) بۆ ئەوهی له کاتی پێویستا بەکاربهێنریتەوه. لێرەدا فیربوون وەکو پرۆسەى کۆگا کردن خۆی نیشان دەدات.

دووهەم/ فیربوون وەکو پرۆسەى راھینانی ئقل: ئەم چەمکە پەیوەستە بە تیوری راھینانی ئەقلی (جۆن لۆک) کە پێی وایه ئەقل دابەش دەبیت بۆ سەر سئ (الملکات) توانا (توانایی بیرکردنەوه، توانایی بیرهاتنەوه، توانایی خەیاڵکردن).

ئەم تیۆرە گرنگی تایبەت بە هەندیک بابەتی خویندن دەدات وەکو (بیرکاری و زمانەکان) بە پێیهی زیاتر له بابەتەکانیتر پێویستی بە راھینانە. ئینجا کاریگەریان لەسەر بابەتی تریش دەبیت.

سێیهەم/ فیربوون وەکو پرۆسەى چاکسازی یان گۆرینی رەفتار.

بە گۆرەى پێشکەوتنی توێژینەوه و ئەزمونە سایکۆلۆژییهکان و دەرکەوتنی تیۆری نوێ بۆ شیکردنەوهی پرۆسەى فیربوون و روونکردنەوهی راستیهکان، دەرکەوتیت کە فیربوون بریتی یه له:- پرۆسەى گۆرین و چاککردنەوهی رەفتاری تاک. ئەم گۆرانکاریه بە درێژایی تەمەن بەردەوام دەبیت.

منداڵ له ساتی له دایکبوونیەوه پەیوەندی بە ژینگەوه دەبیت و ژینگە کاریگەری لەسەر بەجی دەئێت و ئەویش کاریگەری لەسەر ژینگە جی دەهێلێت، ئینجا هەولەدات خۆی لهگەڵ ژینگە بگونجینیت بۆیه گۆرانکاری لەسەر رەفتاری دروست دەبیت بە جۆریک هاوتا و کۆک بێتەوه لهگەڵ ئەم هەلوێستە جیاوازیه که رووبەرۆوی دەبنەوه.

ئینجا له میانەى پرۆسەى گونجان، تاک شیوازی نوێی رەفتار وەردهگریت کە کۆک بێتەوه لهگەڵ مەیلەکانی و هەر وهه بێتە هۆی تیرکردنی پێویستییهکانی و کار بکات بۆ بەدەست هینانی ئامانجەکانی.

فیربوون پێناسە دەکریت بە پرۆسەى گۆرانکاری نیمچه بەردەوام له رەفتاری تاک کە ناتوانریت به شیوهیهکی راستەوخۆ سەرنجی ئەم گۆرانە بدریت، بەلام دەتوانریت له ئەدا یان ئەم رەفتارهی کە تاک

ئەنجامى دەدات لىيى ھەست پى بىكرىت. ئىنجا لە ئەنجامى پراكتىكدا دروست بىت، وەكو ئەوھى لە ئەدائى تاكەكە گۆرانەكە دەردەكەوئىت.

زانائانى دەروونزانى لەسەر ئەو كۆكن كە:-

- گۆرانكارىبەكان لە رەفتارى جىگىر بە شىوھىەكى رىژھى دەكەوئىتە ژىر بارى ئەوھى پى دەوترىت گۆرانكارىبە فىركارىبەكان. ئەومىش مانائى واىە كە گۆرانكايىە كاتىھەكان لەسەر رەفتار ناتوانرىت وەكو دەللىك ھەژمارى بىكەين كە پروسەى فىربوون روویداوھ. بە پى ئەم بۆچوونە بىت پروسەى فىربوون گۆرانكارىبە لە بەرەنجامى رەفتار زىاتر لەوھى كە گۆرانكارى بىت لە رەفتار.
- رەفتارى تاك وەكو پىوئىستىبەك لە ناماژھى فىربوون دانانرىت، گوزارشتى لى ناكرىت.
- ئەگەر رەفتارىكى دىارىكر او لە كەسىكدا دىار نەكەوت ئەو نابىتە بەلگەبەك كە ئىتر ئەو كەسە ئەو رەفتارە دىارىكر اوھى نىبە.

فىربوون و پەيوەندى بە كايەى چاكسازى رەفتار

پەيوەندىەكى بەھىز و ئالوگۆر لە نىوان پروسەى فىربوون و چاكسازى رەفتاردا ھەبە لە رووى چەمك و ئامانجىشەوھ. چەمكى فىربوون برىتى يە لە رووداوھەكانى گۆران لە رەفتارى تاك دەكات لە ژىر روشنائى مەرجەكانى پراكتىك و دووبارە كەردنەوھ و شارەزائى، دەشتوانرىت ئەو گۆرانە بە ژمارەبەك لە تىورەكان شىبىكرىتەوھ وەكو تىورى فىربوونى مەرجى كلاسكى و ئىجرائى و تىورى فىربوونى كۆمەلایەتى و تىورى فىربوونى مەعرفى.

لە ھەمان كاتدا چەمكى چاكسازى رەفتار لە رووداوھەكانى گۆران لە رەفتارى تاكدا تەواو دەبىت، رەنگدەداتەوھ وە گوزارشت لە جىگىر كەردنى شىوھەكانى رەفتارى پەسەندكر او دا دەكات، ھەروھە كەمكەردنەوھى رىژھى روودائى شىوھەكانى رەفتارى ناپەسەندكر او يان تەحوىل كەردن (گۆرىن) بۆ شىوھى رەفتارى پەسەندكر او ئەوھش بە پى ى ژمارەبەك لە ئىستراتىژ يان لەوانە دىارىكەردنى رەفتارى ئىستائى و رەفتارى كۆتائى دىارىكەردنى شىوھە يان شىوازى چاكسازىبەكە كە دەتوانرىت بە ھۆبەوھ رەفتارى ئىستاھ رەفتارى كۆتائى و دىارىكەردنى شىوازى چاكسازىبەكە كە دەتوانرىت توزىف بىكرىت لە پىناو روودائى ئەو گۆرانكارىبە كە پىوئىست و داوا كراوھ لە رەفتارى مروّف.

بهشی دووهم چهمکه سهره کیه کانی چاکسازی رهفتار

یهکهم: پیناسه ی چاکسازی رهفتار:

رهفتار: نهو دیاردهیهیه که (زانستی رهفتاری مروّف) گرینگی به خویندنهوه و لیکۆئینهوهی دههات، بّ گومان که پیناسه کردنمان بو رهفتار کاریگه ریهیه کی بهرچاوی ههیه لهسه ر پپوهری ستراتیژی و نهو چارهسه رانهی به کاری دینین.

له راستیدا، جیاوازییه کی بهرچاوی ههیه له نیوان بیردۆزه کانی دهرووناسی له روانین و وه پیناسه کردنی بو رهفتار، هه ندیگ له تیوره کان وه ک بیردۆزی شیکردنهوهی دهروونی، بایه ختیکی نهوتۆ نادهن به رهفتاری بینراو، چونکه بهو چاوهوه سهیری ده کهن که نهوه تهنها بریتیه کیشه و ئالهنگه ریهیه کانی دهروونی مروّف.

له کاتیکدا چاکسازی له رهفتار بانگه شهی نهوه دهکات بو لیکۆئینهوه له رهفتاری بینراو وه ک دیاردهیه کی بهردهست له خودی خویدا، بهخوی به شیوهیه کی گشتی دهتوانین رهفتار وه ک هه موو نهو کار و چالاکیانه پیناسه بکهین که تاک به رهه می دههینیت، چ دیار بیت یان نا.

جوئستۆن و بینیاپاکه ر (1980، جوئستۆن بینیاپاکه ر) دووپاتیان کردهوه پیناسه ی زانستی رهفتار ده بیت گرینگی بدات به کارلیککردن له نیوان تاک و ژینگه کهیدا، وه نهوه ده ربخات که نه م کارلیککردنه پرۆسه یه کی بهردهوامه.

رهفتار شتیگ نییه که نه گۆر بیت به لکو گۆراوه، وه له بو شاپی و بّ هۆکار روونادات به لکو له ژینگه یه کدا روودهات، به شیوهیه کی تایبه تی جوئستۆن و بینباکه ر رهفتار پیناسه ده کهن وه ک: "نهو به شهی کارلیککردنی زیندهوه ره له گه ل ژینگه کهیدا، که دهتوانریت له رینگه یه وه له جووله ی زیندهوه ره که بکوئرتته وه یان جووله ی به شیگی له شوئینیک و ساتیک، که ده بیته هوی گۆرینی پپوانه کانی ژینگه به لایه نی که مه وه.

به م شیوهیه رهفتار کاریگه ری ده بیت به سه ر ژینگه و ههروه ها به پپچه وانه شه وه ژینگه کاریگه ری ده بی به سه ریه وه و هه ل سوکه و تیش تایبه تمه ندیگه که زیندهوه ری زیندوو هه یه تی و په یوهندی به مانه وه ی هه یه، بو یه خو گونجاندنی تاک (که یه کتیکه له دیاریکراوه کانی مانه وه ی خو ی) په یوهسته به سروشتی هه ل سوکه وت.

رهفتار چه مکیکه وه سف کراوه به فروانی و گشتی، که عاده ته ن ئاماژه به کۆمه لیک کردار دهکات که تایبه تمه ندی دیاریکراویان هه یه (بو نمونه هه ل سوکه وتی کۆمه لایه تی) بو یه رهفتار

دابەشی سەر چەند لیپرسینەووەیە ک دەبیت و لیپرسینەووەش یە کە ی وەرگیراوه بۆ پێوانە یی لە زانستی رەفتاردا (مستەفا، 36 ، 2016).

هەلسوکەوتی مروف بە ریکەوت روونادات: هەلسوکەوت هۆکاری هەیه و وە ک دیار دەکانی تری سروشت وایە بە پێی چەند یاسای دیاریکراودا روودەدات و ئەم یاسایانەش هەموو چالاکیه کان لە بواری چاکسازی رەفتار ئاراستە دەکات

رەفتاری ئاسایی:

ئەو رەفتارەیه کە ئەو یاسا و پێوهرانە بەرپۆه ی دەبەن کە تا ک تێیدا دەژیت وە بە ژینە گەیه کەش دەوردراوه بە شیوهیه ک وەلامدانەوه تا ک بەرامبەر کۆمەلگا جیگە ی قبولکردن بیت لە رووی کۆمەلایه تیبیه وە وە گونجاو بیت لە گەل پێوهرەکان.

رەفتار بە ئاسایی دادەنریت کاتیک لە گەل ئەو دۆخەدا بگونجیت کە پێیدا تێدەپەریت، بۆ نمونە هەندیک کەس لە (پرسە) لە حاله تی مردن توشی حاله تی پیکەنین دەبیت و ئەمەش بە رەفتاریکی پێچەوانه ی ئەو بارودۆخه یه کە کەسه کە تێدا یە دەجولیتەوه، کە هەلسوکەوتی ئاسایی لەم حاله ته خەم و پەژارەیه بۆ کۆچکردوو، ئەمەش بۆ ئەم دۆخە پێویستە، بەلام ی جگە لەمە ئەوه نا ئاساییه.

یان هەر حاله تیکێ خۆشی مروف کە مروفه کە کاردانەوه کانی دەبیت گوزارشت لە دلخۆشی و بەختەوه یی بکەن.

هیچ پێناسه یه کی گشتگیری رەفتار ئاسایی نیه کە ژینگه رۆلێکی سەرەکی دەبینیت لە دیاریکردنی رەفتارەکاندا، رەنگه رەفتاریکی ئاسایی بیت لە ولاتیکدا بەلام هەمان رەفتار بە ئاسایی ئەژمار ناکریت لە ولاتیکێ تر ئەمەش لە ئاکامی گۆرانی و جیاوازی کەلتووری و کۆمەلایه تی و ئایدیۆلۆژی.

هەموو کۆمەلگایه ک پێوهر و یاسای تابهت بە خۆی هەیه کە کاریگه ری هەیه لەسەر رەفتار.

رەفتار بریتیه له و چالاکیه ی کە لە بونەوه ریکێ زیندووه و دەیت لە ئەنجامی پەيوهندی لە گەل چەند دۆخیکێ ژینگه یی دیاری کراو بۆیه نوینه رایه تی چەند هەولێکی دووباره دەکات بۆ هەموارکردنەوه و گۆرینی دۆخه ک بۆ ئەوه ی بگونجیت لە گەل ئەو پێداویستیانە ی ژیا نی بۆ ئەوه ی چانسی مانه وه بۆ خۆی و هاو رەگەزه کانی بە دەست بێنی بە گوێره ی ئەم پێناسه یه رەوشت لەوه دەرناچێ کە دیارده یه کی سروشتیه وە ک هەر دیارده یه ک سروشتی تر وە وە ک دیارده یه ک هیچ ناروونی و شاراه ی و نا دیاری لەخۆ ناگریت (ئەبو حەماد، 2007، 22)

رەفتاری نا ئاسایی:

شکسته له زانین و زیره کی مامه له کردن لەناو خه لک و ژینگه کە ی یان شکسته له فێربوونی هەلسوکەوتی گونجاو. (ملیکه، 1994، 28).

رەفتاری شاز:

ئەو رەفتارەیه کە لە گەل یاسا و دەستوور و عادات و کلتوور و بەهاکانی کۆمەلگەدا ناگونجیت.

ههروهه زهمه ته دیاری کردنی رهفتاری نا ئاسایی له کۆمه‌نگایه کهوه بۆ کۆمه‌نگایه که تر، ئه‌گه‌ر وای دابننن رهفتاری ئاسایی ئه‌و رهفتاریه که ده‌گه‌ریته‌وه بۆ ئه‌و یاسا پۆزه‌تیفانه وه‌ک گه‌رانه‌وه بۆ پپوه‌ره‌کانی ده‌روونی ته‌ندروست، به‌لام رهفتاری شاز ئه‌و رهفتاریه ناگه‌ریته‌وه بۆ پپوه‌ری ئه‌رینی و پپوه‌ری ده‌روونی ته‌ندروست. نا‌ئاسایی ئه‌وه‌یه که پپوه‌رانه‌ی ئاساییه و دهرئه‌نجامی چهند هۆکاریکه:

- 1- شاز له ئه‌نجامی هۆکاره بۆماوه‌یه‌کان.
- 2- شاز ئه‌نجامی هۆکاره فیزیۆلۆژییه‌کانه.
- 3- کیشه‌ی کرۆمۆسۆم .
- 4- تیکچوونی جو‌راو‌جو‌ری بایۆکیمیایی.
- 5- تیکچوونی مێشک.
- 6- له ئه‌نجامی هۆکاری و کاریگه‌ری ئه‌ندامه‌کانه‌وه سه‌رچاوه ده‌گریت. (مسته‌فا، ۲۰۱۶: ۳۹-۴۰)

رهفتاری کیشه‌دار :

گوزارشت له رهفتاری کیشه‌داری مندالان ده‌کات، چهند زاراوه‌یه‌کی وه‌رگرتوه که له‌لایه‌ن زانایان و توێژه‌رانی بواری منداییه‌وه مامه‌له‌یان له‌گه‌ندا کردوه، بۆ نمونه هه‌ندیکیان به‌ده‌سته‌واژه‌ی کیشه‌ی مندال و ئاسته‌نگیه‌کانی مندال و ئاسته‌نگیه‌کانی رهفتاری مندال ناوی لێ ده‌نن، هه‌رچه‌نده ئه‌م زاراوانه له‌بێژه‌کردندا جیاوازی، به‌لام هه‌موویان پیشه‌نگایه‌تی ده‌که‌ن بۆ یه‌ک مانای، ئه‌ویش ئه‌وه‌یه که منداله‌که بووه‌ته کیشه‌دار – problem child . (ئه‌حمه‌د؛ شیرینی، ۱۹۹۸، ۳۵۰)

هه‌روه‌ک کۆرسینی (۱۹۹۹) پیناسه‌ی رهفتاری کیشه‌دار ده‌کات:

ئه‌و رهفتاریه که رۆلی سه‌ره‌کی کیشه‌ی تاک ده‌بینیت له‌خودی تاک، ئینجا کیشه‌که دیار بیت یان شاراوه (وه‌ک هه‌ستیاری زیاده، شه‌رم، ترسنۆکی، ترس) یان رهفتاریکه که ده‌بیتته کیشه بۆ ئه‌وانی تر (وه‌ک توندوتیژی، شه‌رانگیزی، لاوازی کۆمه‌لایه‌تی، تاوان). (Corsini, 1999, 101).

رهفتاری کیشه‌دار له‌نیو ئه‌و مندالانه‌دا به‌ربلاوه که به‌ده‌ست تیکچوونی سه‌رنجه‌وه ده‌نالین، به‌تایبه‌تی رهفتاری شه‌رانگیزانه، چونکه ئه‌م رهفتاره کیشه‌داره ده‌بیتته هۆی تیکچوونی په‌یوه‌ندییه کۆمه‌لایه‌تییه‌کانیان له‌گه‌ل که‌سانی دیکه‌دا، به‌مه‌ش ناتوان خۆیان له‌گه‌ل ژینگه‌ی ده‌وروبه‌ریان بگونجین.

دووه‌م: جو‌ره‌کانی رهفتار:

رهفتاری وه‌لامده‌روه (ته‌قلیدی) یان په‌رچه‌کرداری:

رهفتاری وه‌لامده‌روه (ته‌قلیدی) یان په‌رچه‌کرداری وه‌لامدانه‌وه‌ی تاکیکه بۆ ئاگادارکردنه‌وه‌یه‌کی بابته‌ی بایۆلۆژی یان ده‌ره‌کییه. ئه‌م ئاگادارکردنه‌وه به‌وه جیا‌ده‌رکرتیه‌وه که ئه‌م جو‌ره رهفتاره به‌رینووس و زۆره‌ملی ده‌ناسرتیه‌وه، واته زۆرچار تاک ئیراده و هه‌لبژاردی له‌ده‌ست خۆی نیه له‌کردنی رهفتاریکی خوازاو یان نه‌خوازاو، هه‌ستی تاک به‌گه‌رما یان سه‌رما، و فراوانبوون و ته‌سکبونه‌وه‌ی بیلبیله‌کانی چاو و

هاوارکردن له کاتی ههستکردن به ئازار دهرده کهویت، وه رهفتارکردن به گویره یاسا و داب و نهریت و نهریته کانی کوومه نگادا و کهلتوره ناوخواه کان..... ئهوانه نمونه ی جیاوازن له ههلسوکهوتی وهلامدانهوهی ئهریتی کهسه که، لهوانهیه ئهم رهفتاره خوازراو بیته کاتیگ تاک ههست به ئاسوودهپی دهکات یان له حالی دهرووینی ریکه، ههروهک حالی له کاتی له خواردن و خواردنهوهدا ئاساییه، یان ئهوهته رهفتاری نهرینی و نهخوازراوه وهک روتین و ئازاری جهستهپی، یان کردانهوهیه کی دژانهی ههپیته له حالته تی سزای جهستهپی یان دهرووینی یان بهگشتی وابیته ، دهروونناسه کان له ئهنجامی توپژینهوه و لیکوئینهوه کانی ئه زانا رووسییه و بوچوونه ناسراوه که ی گهیشتونته ته ئهم جوړه رهفتاری ئیستا

رهفتاری کاریگر

کاتیگ رهفتاری پیرچه کرداری تهقلیدی گوزارشت له ههستی تاک دهکات بهرامبهر شته کان و بارودوخه ژینگهپییه کان دواتر کردانهوه توندی بهرامبهر دهپیته، بهلهم ههلسوکهوتی کاریگر ئهوه بهرجهسته دهکات که تاک چون کارلیک له گهل ژینگه دا بکات و بهقازانجی خو ی بیسورپیته، ئهویش ئاره زوومه ندانه و عاده تن به ویست و ههلهژاردنی تاکه، که بنگومان جوړی دهرئه نجامه کانی بریار ده دات سه بارهت بهو ههلسوکهوته، ئه گهر ئه مانه ئهرینی و قایلکهک بن ئهوا تاکه کان زور جار بیر ده که نهوه له دووباره ئه نجامدانهوهی له داهاتودا، بهلام ئه گهر نیگه تیغ و ناخوش بیته ئهوا رهفتاره که له بیرده کریت یان فهراموش ده کهن و دووباره ناکه نهوه، جی تی بینیه که یاسای دهره نجام یان ئهو جیشوینهی له لایه ن ئورندیک دوزراوه ته وه جهوه هری بیردوژی سکینه: مه رجداری کاریگر بهرجهسته دهکات.

رهفتاری عهقلانی:

ژمارهیه ک له دهروونناسان ناکوکن له گهل هاوکاره رهفتارییه کان یان له روانگهی تیروانینیان بو رهفتاری مرؤف، که بنچینه کان یان بو عهقل و مهنتق و توانای خو کوئنتروئل کردن ده گهرینهوه وه ئهوان ئه وهش دهخه نه رو که تاکه که بهو شیوهیه ههلسوکهوت دهکات که ئیمه تیبینی ده کهین نهوهک به شیوهیه کی میکانیکی ئاگادارکرا و په رچه کردار، بهلام دهرئه نجامی پرؤسه ی فیکری و لوژیکی و توانا بهرزهیه بو بریاردان و پیشبینی کردن هه موویان دهیگه ئینته جوړی رهفتاری داواکراو، به رازیوونمان به ئهوهی عاقلان پشتراستیده که نهوه له رۆلی عهقل و مهنتیق له بهر هه مهینانی رهفتاری مرؤفدا، ههروه ها رۆلی ههست و مهیله کانی خودی تاک و ژینگه دهره کییه که ی له گهل ئهو رووداوانه ی تییدایه وه هاندان له جوړی رهفتار و دیاریکردنی جوړه که ی پشت راست ده کهینهوه، چونکه مرؤف نهک ههر له میشک دروست بووه به لکو له تیکه لهیه کی هه مه جوړی پیکهاته فیکری و سوزداری و بایولوژییه کانهوه که هه موویان پیکه وه کارلیک ده کهن وه له گهل ژینگه ی دهروربه ر بو بهرهم هینانی ئهوه ههلسوکهوته ی که ئیمه له ژیانی راسته قینه ماندا ده بینین دروستبووه. (حهمدان، 9، 2001).

سینیه م: تایبه تمه ندییه کانی رهفتار:

شایه نی پیشبینی کردنه: قابلیه للتنبؤ:

رهفتاری مرؤف دیاردهیه کی خوړسک نییه وله ئه نجامی سوتفه روونادات، به لکو ملکه چه بو سیستمیکی دیاریکراو، وه ئه گهر زانست بتوانیت پیکهاته کانی ئهوه سیستمه دیاری بکات ئهوه ده کریت پیشبینی بکریت و

چاڭكهرهوه كانى رهفتار لهو باوه رهدان كه ژينگه ي نوينه ركراو به دؤخه كانى مادى و كوومه لايه تي رابردوو و ئيستاى كه سه كه هه لسوكه وتى خو ي ديارى ده كات و له بهر نه وه ئيمه ده توانين پيشيى هه لسوكه وتى كه سيك بكه ين له سه ر بنه ماي زانينى له بارودؤخى ژينگه ي رابردوو يان و ئيستا. وه هه رچى زياتر ده رباره ي نه و بارودؤخانه بزاني، به شيويه كى بابه تيانه نه و زانياريه زياتره. تواناي ئيمه بو پيشيى كردنى رهفتار زياتر ده بيت به لام نه وه ماناي نه وه نيه كه ئيمه ده توانين پيشيى ته واوى نه و رهفتارانه بكه ين ناتوانين هه موو نه و هه لومه رجه ي كه له ده وري كه سيكدا هه يه بزاني له وري ژينگه ي رابردوو و ئيستاى.

شايه نى ريڅخستن: قابلية للضببط

ريڅخستن له بواري چاكسازى رهفتاردا به زورى ريڅخستن له خو ده گرتته وه يان دووباره ريڅخستنه وه يووداوه ژينگه ييه كان ده گرتته وه كه پيش يان دواى رهفتار يووده دن، هه روه ك خو كؤنترؤلكردن له بواري چاكسازى رهفتار واته كؤنترؤلكردنى خودى تاك به به كاره پنانى نه و پرهنسيپ و ياسا يانه ي به كارى ده هينن بو ريڅخستنه وه ي كه ساني تر، وه نه و هه مواركردنه ي كه ئيمه ده مانه وپت له چاكسازى رهفتاردا برتتبه له كؤنترؤلكردنى نه و نه و كو كؤنترؤلكردنى نيگه تيفانه، بو يه گرنگترين شيواز كه كاركرانى نه و بواره پشتى پنده به ستن بو چاكسازى رهفتار برتتبه له زيادبوونى شيوازي به هيز كردن و كه مكردنه وه ي شيوازي سزادان.

شايه نى پيوانه يى: قابلية للقياس:

چونكه رهفتارى مروف ئالوزه به شيكى ديار و شايه نى تيبينى كردن و پيوانه ييه به شه كه ي ترى ناته واوه و راسته وخو ناتوانريت بيپوريت، بو يه زانايان له سه ر يه ك بيردؤز ريكنه كه وتون بو پيناسه كردنى هه لسوكه وتى مروف، سه ره راي نه وه ش بو يه زانست و زانيارى نابيتته خودى زانست به ي شيكردنه وه و پيوانه كردنى ديارده ويستراوه كان، بو يه ده روونناسان چهند ريگيه كى راسته وخويان په ره پيداوه بو پيوانه كردنى رهفتاره كان وه ك تيبينيكردنى ليستى ريزليگيراهه كان و زيره كه كان. وه چهندين ريگاي ناراسته وخوي تر وه ك تاقيكردنه وه ي زيره كى و تاقيكردنه وه ي كه سايه تي، نه گه ر نه توانري راسته وخو رهفتار بيپوريت نه وه ده توانري به ده ركه وته جوربه جوره كانى پيوانه يي بكه ين. (شناوى، 1994).

چاره م: پيوه ركه انى جياكارى بو رهفتار

ژماره يه ك له پيوه ره كان وا ديارى كراون كه رهفتارى شيواو يان نااساي له خو ده گرن نه م پيوه رانه برتتبه له:

1. دووباره هبوننه وه ي رهفتار (فريكانس): كه به ستي دووباره هبوننه وه ي كرداره كه يه له ماوه يه كى دياركراودا.
2. كاتى رودانى رهفتار كه: نه و ماوه ديارى كراوه يه كه رهفتاره كه تيدا به رده واما.
3. توندى رهفتار: واته نه وپه رى توندى له هه لسوكه وتدا، يان نه وپه يه نه خوازراوو زور به هيزه يا خود خوازراو به لام زور لاوازه.

بۆيە پېوهرى تىرى بەربلاويان بە كارھيئا بۆ جياكردنەوھى نىوان رەفتارى ئاساپى و رەفتارى شاز، پېوهرەكانىش ئەمانەن:-

❖ پېوهرى ئامارى

مەبەستى لە دەگمەنى ئامارىيە، وە ئاماژە دەكات بە رەفتارى شازى لە تاك ئەگەر لادانى ھەبوو بە شيوەى ديار لە ناوھندى ژمپريار، وە تاكانەى رەفتارىان لە لەھيەك دەچىت زۆربەيان بە شيوەى ديار وەسەف دەكرين لەبەر ئەوھى شازن.

❖ پېوهرى خودى بابەتى

شيكردنەوھى رووداوەكانى رەفتارىان دەگرئیتەو بەريگای بابەتى و ريكارى تاقى كردنەوھى دەروونى وە كۆكردنەوھى زانىارىەكان لەريگای ليكۆلئینەوھى حالەتى و گەيشتن بۆ ديارىكردنى لادانى رەفتارى لە تەندرووستى دەروونى.

❖ پېوهرى كۆمەلايەتى

مەبەستى تېھەلچوونەوھى بۆ دابونەرىتى و بەھا كۆمەلايەتى، وە رەفتار بە شاز لەقەلەم دەدرېت ئەگەر سەرىپچى لە دابونەرىتى كۆمەلايەتى و ئاساپى خەلكى بكات، وە ئاسايە ئەگەر لەگەل دابونەرىتى گونجاو بوو.

وە چەندىن پېوهرى جياكەرەوھى ھەبە لەنيوان رەفتارى ئاساپى و شاز وەك : خۆپەتى و نمونەپى و بەھاپى و نەخۆشى و سروشتى .(القمش، والمعابطه، 2013، 14-15).

٤- تۆبۆگرافىاي رەفتار

مەبەست لىي ئەو شيوەيەيە كە رەفتارى لىوھردە كيرت، ئەگەر شيوە كە نامۆ و باو نەبوو ئەوا بە رەفتارى ناسروشتى دادەنرېت، وە پېويستى بە گۆرانكارى ھەيە، وە نمونەكان ئەمانەن :-

- ❖ مندالەكان لەوانەيە بە روونى نەنووسن بەلام ھەندىكيان دەنالئین بەدەست ئەم كيشەيەوھى بە شيوەيەك شيوازى نوسينيان زۆر جياوازە لە شيوازى نوسينى ئەوانى تر.
- ❖ ژمارەكان لەلای مندال پېچەوانە دەبیتەوھى بە شيوازىكى نامۆ دەينوسيت.
- ❖ مندال ئەوھندەى بەسە بە ريگايەكى روون تىبگات ، بەلام ئاساپى نىيە بى پېويست بىت بە ريگايەكى نامۆ و ناروون.
- ❖ كاتىك كەسيك توره دەبیت ھاوار دەكات ئەوھى رەفتارىكى ئاسايە، بەلام رەفتارىكى نامۆيە كاتىك سەرى دەدات لەديوار.
- ❖ لە بۆنە خەماويەكان كەسيك ھەلدەستى بە گريان يان ھاوار دەكات ئەوھى رەفتارىكى ئاسايە، بەلام لە نا ئاسايە پېبکەنيت.

5- متبونی رهفتاری

دیاریکردنی متبونی رهفتاری ئامازه بۆ ماوهیه کی دیاریکراو دهکات که به نیوانا وروژینه و وه نموونه لهسه رهفتاری زوره وهک ئهمانه ی خواره وه :-

- ❖ لهوانهیه چهند ساتیک تیههت بهسه ری متبونی رهفتار پیش ئه وه ی خویندکار وهلامی رینماییه کانی ماموستا بدهنه وه
- ❖ پابه ندبونی مندالی به بی دهنگی بۆ ماوهیه کی کورتخایه ن پیش ئه وه ی وهلامی پرسیاره کانی ماموستا بداته وه.
- ❖ کاتی یه کیکیان نوکته ده گیرته وه دوا ی کاتژمیریک ئینجا پیده که نیت ئه مهش سروشتی نیه.
- ❖ داواکردنی باوک له کوره که ی ته له فۆنی پیبکات به لامولامدانه وه ی کوره که بۆی دوا ی پینج خوله ک ده بیته.
- ❖ کاتی ژنه که شتی که به پیاوه که ی ده نیت به لام پیاوه که دوا ی دوو روژ به ئاگادیته وه

پینجه م / رهه نده سه ره کیه کانی رهفتار

رهفتار تایبه تمه ندی هه یه و خاوه ن چهند رهه ندیکی سه ره کیه یۆ نلساندنی وه ئه م رهه ندانه ئه مانه ن :-

- ❖ رهه نندی مرویی: ئه م رهفتاری مروییه سه رچاوه ی گرتوووه له هیزیکه ئه قلی چالاک و کارکه ر و گه وره هه ندی جار وه ئه م سه رچاوه ده رگای میشکه
- ❖ رهه نندی شوینی: رهفتاری مرویی له شوینیکه دیارکراو رووده دات بۆ نموونه له ژووریک
- ❖ رهه نندی کاتی: ئه م رهفتاره مروییه رووده دات له کاتی دیاریکراودا له وانه یه له به یانیان یان کاتیکی دریخایه ن یان ساتیکه که م
- ❖ رهه نندی رهوشتی: بۆ چاره سه رکردنی پشت ده به سته ی به به ها رهوشته یه کان بۆ چاکسازی رهفتاره کان و په نا په نا نابات ه به ر سزای ده روونی و جه سته یی و بریندارکردن و نازاردانی قوتابی که مامه له ی له گه ل ده کات.
- ❖ رهه نندی کۆمه له یه تی: ئه م رهفتاره مروییه یه کاریگه ری به های کۆمه لایه تی و دابونه ریته کانی له سه ره که له کۆمه لگادا هه یه هه ر ئه ویش بریار ده دات له سه ر گونجاوی و نه گونجاوی رهفتاره که ئایا شازه یان ناشازه، ده کریت رهفتاریک له کۆمه لگایه ک گونجاو بیته له شوینیکه تر نه گونجاو بیته.

شه شه م / پیناسه ی دیاریکردنی رهفتاره که

چاکسازی رهفتار لقیکی له لقه کانی زانستی دهروناسی کرداری که جیبه جیکردنی ریکخراو بۆ ریکاره کان له خر ده گریت له سه ر بنه ماکانی فیروون به ئامانجی گۆرانی رهفتاری مرویی خاوه ن ئامانجی کۆمه لایه تی، ئه مهش له ماوه ی دووباره ریکخسته ی باروودوخه که و گۆرانکاری له ژینگه که ی ئیستای که په یوه ندی به رهفتاره که وه هه یه

به تايبهت نهوانه‌ی دواى رهفتار رووده‌دهن، ههروه‌ها ده‌ستکاریکردنی رهفتار بریتیه به پیشکه‌شکردنی به‌لگه که ئەم کردارانه به تهنیا له پشت گۆرانکارییه چاودێرکراوه‌که‌ی رهفتاره‌وه‌ن و هیهی دیکه نییه. له چوار ده‌یه‌ی رابردوودا ته‌کنه‌لوژیای چاکسازی له رهفتاری مرۆف سه‌رکه‌وتنیکی گه‌وره‌ی به‌ده‌سته‌پیناوه له بواری په‌روه‌رده‌دا، به تايبهتی ئەم ته‌کنه‌لوژیایه ستراژیی کاریه‌ری بۆ ده‌سته‌په‌ردانی چاره‌سه‌ری و په‌روه‌رده‌یی دابین کردووه که ده‌توانریت به سه‌رکه‌وتوویی و تارا‌ده‌یه‌ک ئاسان به‌کاربه‌پنریت بۆ کردنی رهفتاری گونجاو و لابردنی رهفتاری نه‌گونجاو. ئەمه‌ش کاریگه‌ری قوویی له‌سه‌ر ریه‌وی سه‌رکه‌وتنی په‌روه‌رده‌هه‌بووه. (الخطب، 1993)

ریخستنی ئەم رهفتاره

ئهو زانسته‌یه که به‌رنامه‌ی ریخراو بۆ لایانه نه‌ریینه‌کان ده‌گریته خۆی وه نه‌وه‌ی که بوه هۆی ده‌رکه‌وتنی ئەم یاسا رهفتاریانه به‌مه‌به‌ستی روداوه‌کان و گۆرینه جه‌وه‌ریه‌کانی وه سو‌دی رهفتاره‌که له ئەکادیمی و وکۆمه‌لایه‌تی

وه ده‌نالین به‌ده‌ست گۆرینی رهفتاری نه‌ویستراو به‌شیوازی خوینراو ئەم جو‌ره له‌چاره‌سه‌رکردنی رهفتاره‌که پشت ده‌به‌ستی به‌رنامه‌ی راسته‌وخۆ بۆ بنه‌مای فیربون و دریه‌پیدانه نه‌ریینه‌کان و نه‌ریینه‌کان به‌ئامانجی ریخستنی رهفتاره نه‌ویستراوه‌که که تی دایه

وه مه‌به‌ست له ریخستنی رهفتاری ساده له‌جیبه‌جی کردنی کرداری بۆ بنه‌مای رهفتاره‌که له‌سه‌ر کیشه‌کان رهفتاره‌که ئەو بنه‌ما سه‌ره‌تاییه نه‌وه‌ی که‌پیی ده‌گات زانستی ده‌رونزانی ئەزمونی هه‌لده‌ستی به ریخستنی رهفتاری بنچینه‌ی له‌سه‌ر بنه‌مای فیربون نه‌بونی لیهاتوی و لایانه نه‌ریینه‌کانی رهفتاره‌که

که‌مکردنه‌وه یان وازه‌ینانی ولامه‌کان و نه‌ریتی رهفتاره نه‌ویستراوه‌که بۆیه ئەم کرداره ئاماژه ده‌کات به‌ریخستنی رهفتاره‌که وه گه‌وه‌ری کرداری له‌ناوبردنی فیربون و دوباره فیربوون و کرداری له‌ناوبردنی فیربون و رهفتاری نه‌ویستراو وتییدا ده‌گریته خۆی وه نه‌وه به‌کرداری له‌سه‌ر نه‌مانی

ئەم رهفتاره له‌به‌ر ئەو دوباره فیربون و دوباره ریخستنی هه‌سته‌پیکردنی بۆ خویندن و دوباره ریخستنی ئەم رهفتاره وه فیربونی له‌نوئوه به‌شیوه‌ی رهفتاری شیوه‌ی رهفتاری نه‌مانی گاریگه‌ریه‌که‌ی سه‌یرکردنی ریخستنی رهفتاره‌که له‌سه‌ر که‌سیک له‌بواری ده‌رونزانی نه‌وه‌ی که گرنگی ده‌دات به شیکردنه‌وه‌ی رهفتاره مرۆیه‌که و ریخستنی ریخستنی رهفتار

ئهو زانسته‌یه به‌رنامه‌ی ریخراو بۆ ریه‌ه‌شوینه‌کان ده‌گریته خۆی له یاسا رهفتاریه‌کان کاتی کاردین زانی ریخستنی رهفتاره‌که نه‌وه‌ی که مه‌یدان پشت ده‌به‌ستی به ریساکان له دواندن سه‌باره‌ت به فیربون و یاساکان وه ئەم گه‌وه‌ره ریخستنی بۆ بارودۆخی ژینگه‌یی و وکۆمه‌لایه‌تی و دوباره ریخستنی کرد

زانینی ریخستنی رهفتاره‌که به‌وه‌ی رهفتاره‌که چاره‌سه‌ری بنچینه‌یی و یاساکانی رهفتار و پیروبو‌چونه‌کانی فیربون له چاره‌سه‌رکردنی خود وه ئاماژه‌ده‌کات به هه‌ولدان بۆ چاره‌سه‌رکردنی کیشه رهفتاریه‌کان به‌خیرایی وه له‌وه‌ی که ده‌توانی به‌ریکی ریخستنی نه‌خۆش لیکچوو له نیشان‌دانی و گه‌شه‌کردنی رهفتاری به‌ریوه‌بردنی خراب که هه‌یه له‌تا‌کدا.

گۆرینی رهفتار: پیکهاتهیه کی فیرکاری تایبه ته که تئیدا تاک فیری کارامه یی نوی و رهفتاری نوی ده بیت، وه لام و خووی نه خوازراو که مده کاته وه، پالنه ره کانی کار بو گۆرانکاریه خوازراوه که زیاد ده کات. (Malika, 1994, 12)

له هه ندیک له بهرنامه کانی چاکسازیدا، بهرنامه یی گۆرینی رهفتار بهرنامه یه کی بنه رهتیه که تئیدا یاسا کانی گۆرینی رهفتار به کارده هینریت وه ک پالنه ر (به هیزکردن) و کوژاندنه وه، گشتاندن، جیاکاری، پیکهاتن و ریکخستن، و به کارهینانی رهفتار مۆدیله کان و نهوانی تر بو دهستکاریکردنی رهفتاری تاکه کان، به تایبهت نهوانه یی په یوه نندیان به چالاکیه کانی ژیا نه وه هه یه چاودیری رۆژانه و که سی.

گۆرینی رهفتار بریتیه له دروستبوونی رهفتاری تاکه که سی به مه بهستی که مکردنه وه ی شیوازی رهفتاری نه رینی له هه مان کاتدا به هیزکردنی شیوازی رهفتاری نه رینی به شیوه یه کی پلان بو داریژراو و ریکخراو. نه مه رهنگه به کارهینانی بنه ما کانی فیربوون له مه رجدارکردنی ریکاره کاتدا له خو بگریت. فیربوون به پیکهینانی مۆدیل. بو گۆرینی هه لسوکه وتی تاک به ئاراسته ی دلخواز. (ئه لئه شوال، 1987، 127).

ئه گهر سهیری پیناسه کانی پيشوو بکهین، بۆمان ده رده که ویت که هه موویان نیشان ده دن که رهفتاریکی قبولنه کراو هه یه، و له کاتی هه وئدان بو دهستکاریکردنی ئه م رهفتاره ده بیت هه نگاهی بنه ره تی بن بو ئه م هه موارکردنه وه ده توانریت نوینه رایه تی بگریت.

- دیاریکردنی ئامانجی دهستکاریکردنه که: واته ده بیت که یسه که به وردی لیکۆلینه وه ی له سه ر بگریت و تایبه تمه نندیه کانی بزانیرت و ئایا پیویستی به چاندن و په ره پیدانی رهفتاریکی نوی هه یه یان نا. یان چه سپاندن و به هیزکردنی ئه و رهفتارانه یه که پیشتر هه ن، یان هه و له کان ئاراسته ی هه لوه شانده نه وه یان که مکردنه وه ی ئه و رهفتاره نه خوازراو و ناته بایانه ی که هه یه تی.

بنیاتنانی پینگه یه ک بو ئه و رهفتاره ی که فیرده بیت و جیی نه هیللی بو ریکه وت: واته ده بیت کیشه که شیبگریته وه و رهفتاره که دهستکاری بگریت و له گه ل به شیکی دیاریکراو دا مامه له ی له گه لدا بگریت. که واته مندا ل لیدان له برا کانی یان هاوکاره کانی و دراندنی جله کانی و په نجه مژینی به شیکی دیاریکراوه، به لام به کیشه یه کی رهفتار داده نریت و ئه مه ش پیویستی به ئاماده کردنی پینگه ی په روه رده هه یه له سه ر بنه مای هه نگاوه کانی پرۆسه یه کی په روه رده یی.

هه لسه نگاندن: شیوازی دهستکاریکردنی رهفتار په یوه سته به هه لسه نگاندننی ئه و رهفتارانه ی که به شیوه یه کی ریک و پیک روودهدات و هه لسه نگاندننی هه نگاوه یه ک له دوای یه که کان، پاشان دیته سه ر خستنه رووی ئه نجامی کو تایی، بۆیه شیوازی دهستکاریکردنی رهفتار پیویستی به ماوه یه کی ته واو هه یه پیش هه لسه نگاندننی کو تایی. (الخطب، 1993، 110-113)

پیناسه ی دهستکاریکردنی رهفتار ده کات: بریتیه له پرۆسه ی به هیزکردنی رهفتاری خوازراو له لایه ک و لاوازکردن یان نه هیشتی رهفتاره نه خوازراوه که له لایه کی دیکه وه.

ههروهه گۆرینی رهفتار به ساده بی به واتای به کارهینانی راسته قینهی بنه ماکانی رهفتار بۆ کیشه کانی رهفتار، ئەو بنه ما و پره نسپانهی زانایانی دهروونناسی گه یشتوون پی. کهواته کاتیک چاکسازی رهفتار له بواری دهروونناسی کلینیکیدا به کارده هینریت، بۆ نمونه، به چاره سهری Applied Operant رهفتار یان چاره سهری مهر جدار ناوده بریت و هه ندیک جاریش پی دهوتریت که له راستیدا به شیکه له گۆرینی رهفتار، له وانه یه رهوانه بکریت بۆ وه ک شیکاری Conditioning تاقیکاری گۆرینی رهفتار و رهفتار به شیوه یه کی سهره کی له سهر بنه ماکانی فیروون له پیکهینانی کارامه یی و شیوازی نوپی رهفتاردا، و که مکردنه وه و وه ستاندنی وه لام و خووه کانی رهفتاری نه خوازراو.

بۆیه پرۆسه ی دهستکاری کردنی رهفتار، له بنه رهدا پرۆسه ی سرینه وه ی فیروون و دووباره فیروونه وه یه و پرۆسه ی سرینه وه ی فیروونی رهفتاری نه خوازراو له خۆده گریت به کارکردن بۆ کوژاندنه وه ی ئەم رهفتاره ههروهه دووباره پهروه رده کردنه وه و ریکخستنه وه ی مه عریفی فیرخواز، ریکخستنه وه ی رهفتاره کانی، و دووباره فیکردنی ئەو شیوازه رهفتارانه ی که جیکه ی ئەو شیوازه رهفتارانه ده گریته وه که سراونه ته وه.

رهنگه گرنگترین شت که ته کنه لوژیای چاکسازی رهفتار بۆ بواری پهروه رده ی تایبته دابینی کردوه، میتودۆلوژیای زانستی بیت که له سهر بنه مای ئەزموون دامه زراوه. چاوه یوان ناکریت پهروه رده ی تایبته بیته پیشه یه که که سیفته و ریزی خۆی له نیوان بواره کانی زانسته مرۆیه کانداهه بیت، مه گهر پراکتیک کردنی له سهر بنه مای توژیینه وه ی زانستی بیت که کار بۆ روونکردنه وه ی په یوه ندییه کاراییه کانی نیوان گۆراوه گرنگه کان بکات له پرۆسه ی به رزکردنه وه و راهیناندا مندالانی خاوه ن پیداو یستی تایبته. زه حمه ته بتوانین رینگا پیویسته کان بۆ چالا کردنی ریکاره کان بزانی، به جوریک که یه کیک له و تایبه تمه ندییه بنه رتیانه ی که بواری پهروه رده ی تایبته بووه ته تایبه تمه ند به بواریکی زانستی له سهر بنه مای لیکۆلینه وه ی ئەزموونی.

حه وته م: بنه ماکانی دهستکاری کردنی رهفتار:

چه ندین بنه ما هه ن که ریبازی دهستکاری کردنی رهفتار له سهری بنیات نراوه، ئەمه ش وای لیده کات جیاواز بیت له باقی شیوازه و شیوازه کانی تر، ههروهه ئەم بنه مایانه گریمان هه ن که گۆرینی رهفتار له سهریان بنیات نراوه، رهنگه گرنگترینیان بریتی بن له:

بنه مای یه که م: رهفتاری مرۆف کاریگه ری له سهر کولتور و بیروباوه و ئەزموون و چه مکی خۆی له سهره، و ئەو رینگایانه ی که هانده ره کان لیکده داته وه، و گه راندنه وه ی بۆ هانده ری ژینگه یی.

بنه مای دووه م: هه ل سوکه وتی مرۆف رهفتاریکی خوینده واره، واته رهفتاره کانی تاک ده ره نه جمامی ئەو شتانه یه که له ئەزموون و ئەزموون له گه ل ژینگه کۆمه لایه تیه که یدا فیری بووه، له دایک و باوک و مامۆستا و هاویری و ئەندامانی کۆمه لگاکه ی و تاکیش بووه له دایکبووی ته خته یه کی سپی، و له ئەنجامی ئەزموونه کانی و کارلیکه کانی له گه ل ژینگه که یدا ئەم ئەزموونانه ده ست ده که ن به نووسینی دیره کانی له م لاپه ره یه دا، و مرۆف فیری رهفتاره دروسته کان ده بیت.

وه هه له كان به شيوازی بینراو بۆئهم نمونانه وه پاش ههولدانى لاسایکردنه وهى، یان یاریکردن به جله کانی وه سزادان رۆئیکى سه ره کى له سه لماندنى گونجاو وه لابردنى رهفتارى نه گونجاو ده بینیت.

بنه ماى سێیه م / ئه وهفتاره مرۆپیه یه که فێرى بوه له چاودیریکردن و یاساکانى فیربون له وانیه خۆى ده رنه خات له م شيوازه وه له ریگای نمونه کانه وه خویندکار سه یری باوکى ده کات که له براکه ی ده دات ئه م شيوازه نمونه ییه ش فیرده بیت له ریگای لاسایکردنه وه ی رهفتاره که ی باوکى له وانیه بۆچاره سه یری رهفتاره که یان لابردنى رهفتارى دوژمانکارانه که فیری ده بیت نمونه که فراوانتر ده کات به پیشکه شکردنى تاکه کانی دیاریکراو تهویش ئه وه رهفتاره دوژمنکارانه وازلیده هینیت.

بنه ماى چواره م / توانای گشتاندنى رهفتارى خوازراو تیدا له کاتیک تاک ولامه کان گشتاندن ده کات به رامبه ره موو رهفتاریکی خوازراو، وه به پیچه وانه وهش له بهر ئه وه ی که منداله له حاله تی ترسه له مشک، ئه وا هه موو ترسێک گشتاندن ده کات ده ترسێ له هه موو یاریه ک یان ئازه لیک مشک یان برژانگ یان خوری یان هه ر ئازه لیک که له مشک بچی یان هه مان قه باره ی هه بیت به نزیکه ی، له وانیه نه مانى یان که مکردنه وه ی ترس له مندال به زیادکردنى کاریگه یری ترس په یوه ندی هه یه به مشک پله به پله وه ئه م ریگایه زیادکردنى خه ونی یاری که له مشک ده چی پاشان به رجه سه ته کردنى پاشان سه یرکردنى مشکه که و مانه وه ی به م شيوازه

بنه ماى پینجه م / ئه م رهفتاره مرۆپیه یه پیش زیاد بون یان که مبون له وانیه زیاده هه بیت له شيوازی به هیزکردنى جیاواز ته گه ر ئه م رهفتاره که خوازراو بیت، یان هه سه ت به راهاتن ده کات له گه ل رۆله کانی کۆمه لگا یان له گه ل ژینگه ی کۆمه لایه تی

بنه ماى شه شه م / کیشه له رهفتاره که یه نه ک زیادکردنى ئه وه کیشه ی که هه یه متبونی رهفتاره که که ده گاته مامه له کردن له گه لی دوای ناسین و دیاریکردنى به شیوه یه ک بتوانین له گه لی پیوانه و تیبینیکردنى گۆرانکاری که نامینیت پیشی و له کاتی دوای چاره سه یری که وه کیشه ی رهفتاره که که فیره ئه وه رهفتاره که بوه که به ده ستی هیناوه له ماوه ی کارتیکردنى تاک له گه ل ژینگه که تیدا ده ژى داوای کاریکی دوباره ی لیده کات وهفتاره ئاساییه که که فیرده بیت له ماوه ی چاکردنى لایانه خراپه کانی رهفتاره که

بنه ماى هه وته م / جه ختکردنه وه له رهفتارى دیار که شایانی تیبینیکردن و پیوانه کردنه هه تا چاره سه یری متبونی یان تیکرای شوینکه وتنى گۆرانکاریه کان نامینیت له سه ر رهفتاره که له قۆناغه کانی چاره سه یری جیاواز له دیاریکردنى تیکرای رودانی رهفتاره ویستراوه که وه خویندن و گۆرینی ئه مه داواده کات که توانای تیبینیکردنى به شیوه ی بابه تی وه شیوه ی که پیک نه چن وه ئه مه ش ریک ده که ویت له گه ل تیبینییه کان که له سه یری هه ن.

بنه ماى هه شه ته م / رهفتاره که له بۆشاییه وه نایه ت ، هه ندی یاسا هه ن بریاری دووباره بوونه وه ی له سه ر ده دهن، یان پشتگیری ده کات به واتای ئه م رهفتاره ملکه چ ده بیت بۆ یاسا دیاریکراوه کان به شیوه ی مسۆگه ر ده کات ئه وه ی په یوه ندی کارای نیوان گۆراوه کان دیاری ده کات بۆیه ئه مه پئویست بوو بۆ پرۆسه ی تاقیکردنه وه ی زانستی.

بنه‌مای نۆیه‌م: چاکسازی ره‌فتاری ئیستا‌گرنگی به ره‌فتاری هاتوو و هانده‌ر و ده‌رئه‌نجامه‌کانی پیشووی ره‌فتاره‌که ده‌دات، گرنگیدان به ئه‌زمونه‌کانی مندایی نییه که تاک چاوه‌رپێ ئه‌وه ده‌کات پرسیار له چاره‌سه‌رکه‌ر یان چاکسازیکار بکات، به‌لکو گرنگی به ره‌فتاری ئیستا ده‌دات چونکه ده‌ستکاریکه‌ره‌که یان چاره‌سه‌رکه‌ر یابردوو ده‌گرته‌وه کاتیک بارودۆخانه ده‌ناسیته‌وه که پیش روودانی ره‌فتاره‌که دین.

بنه‌مای ده‌یه‌م: مامه‌له‌کردن له‌گه‌ڵ ئه‌و ره‌فتارانه‌ی که به بریاریان له‌سه‌ر دراوه ، واته ره‌فتاره‌که هه‌ندیک ئه‌نجامی دیاریکراوی هه‌یه‌ ئه‌گه‌ر باش بێت ئه‌وا مرۆف دووباره‌ی ده‌کاته‌وه وه خراپش بێت هه‌ولده‌دات دووباره‌ی نه‌کاته‌وه.

بنه‌مای یازده: پرۆسه‌که‌مان له ده‌ستنیشانکردن و چاره‌سه‌رکردن بو‌ده‌ستکاریکردنی ره‌فتار دوو شتن که له‌یه‌کترا تیکه‌ن، وه‌ک چون چاره‌سه‌رکردن له‌سه‌ر بنه‌مای ده‌ستنیشانکردنی ره‌فتار دامه‌زراوه، و ئه‌وه‌ش به زانیی ئه‌و گۆراو و هانده‌رانه‌ی که پیش ره‌فتاره‌که دین و به‌رپرسیارن و به زانیی ده‌رئه‌نجامه‌کانی له‌و ره‌فتاره، چاره‌سه‌ره‌که‌ش له ریگه‌ی کۆنترۆلکردنی پیشینه و ده‌رئه‌نجامه‌کانی ره‌فتاره‌وه‌یه. وه ریژه‌ی ره‌فتار ده‌ستنیشان ده‌کات، کاتیک به‌دوای ئه‌و بارودۆخانه‌دا ده‌گه‌ریت که له ده‌وری پرۆسه‌ی فیروونی نااسایی یان ناگونجاودان که ئه‌گه‌ر کۆنترۆل بکریت یان نه‌هینلریت چاره‌سه‌ر به‌ده‌ست ده‌هینیت.

بنه‌مای دوانه‌هه‌م: ده‌ستکاریکردنی ره‌فتار پێویستی به پێناسه‌کردنی ئامانج و شیوازی چاره‌سه‌رکردن هه‌یه بو‌هه‌ر ره‌فتاریک، و ئه‌مه‌ش پێویستی به دیاریکردنی ره‌فتاره‌که هه‌یه که ده‌بیت ده‌ستکاری بکریت و هاوکاری تا‌که‌که‌سه‌که بکریت یان خیزانه‌که‌ی له پرۆسه‌ی دانانی ئامانجه‌که یان چاوه‌روان پێشبینیکراو له پرۆسه‌ی چاره‌سه‌رکردنه‌وه رووبدات.

بنه‌مای سێزده‌هه‌م: پرۆسه‌ی ده‌ستکاریکردنی ره‌فتار له ژینگه‌ی سروشتیدا رووده‌دات: واته گۆرینی ره‌فتاره‌که له‌و شوێنه رووده‌دات که ره‌فتاره‌که تێیدا رووده‌دات، چونکه ئه‌و هانده‌ره ژینگه‌ییانه‌ی که ده‌رفه‌ت بو‌روودانی ره‌فتاره‌که دروست ده‌که‌ن، له ژینگه‌دا ئاماده‌ن که له تاک ده‌ژی، ئه‌و که‌سانه‌ی که ده‌وری تاکیان داوه، ئه‌وانه‌ن که پرۆسه‌ی به‌هینکردن یان سزادان ئه‌نجام ده‌ده‌ن، به‌م شیوه‌یه ئه‌وان لایه‌نیکن له پرۆسه‌ی ده‌ستکاریکردنی ره‌فتاردا.

بنه‌مای چواره‌هه‌م: هه‌سه‌نگاندنی به‌رده‌وامی کاریگه‌ری شیوازه‌کانی چاره‌سه‌رکردن که به‌کارهینراون: له ریگه‌ی هه‌سه‌نگینه‌ره‌وه ئه‌نجامدانی پرۆسه‌ی پێوانه‌کردنی دووباره له سه‌ره‌تاوه، له کاتی کێشه‌که و دوا‌ی کێشه‌که، و له‌وانه‌یه پێویست بێت به‌کارهینانی شیوازیکی دیاریکراو بو‌هه‌ستینریت و به‌دوای شیوازی نویدا بگه‌ریت بو‌گۆرینی ره‌فتار. (الزریقات، ۲۰۰۷، و العیسوی، ۲۰۰۲، و ئه‌لعه‌زه، و عه‌بد الهادی، ۲۰۰۷).

هه شتەم: ئامانجە گشتیە کانی چاکسازی رەفتار:

- بۆ ئەوەی رێژەى رەفتار سەرکەوتوو بێت لە گۆڕینی رەفتارە کانی تاک، دەبێت پلانی رێنمایی دابریژرێتەو لەسەر بنەمای بەدیھێنانی ئەم ئامانجانەى خوارەو:
- 1- یارمەتیدانی تاک بۆ فێربوونی رەفتاری نوێ کە ئەو نییەتی.
 - 2- یارمەتیدانی تاک بۆ زیادکردنی ئەو رەفتارانەى لە رووی کۆمەلایەتیەو قەبوولکراون کە تاکە کە دەگەیهنێت بە ئامانجی.
 - 3- یارمەتیدانی تاک بۆ کەمکردنەوێ ئەو رەفتارانەى کە لە رووی کۆمەلایەتیەو قەبوول نەکراون وەک جگەرە کێشان، ئالوودەبوون، خواردنەوێ کحول، دەستکەوتی ئە کادیمی خراب و ھتد.
 - 4- فێرکردنی تاک بە شیوازێک بۆ چارەسەرکردنی کێشەکان.
 - 5- یارمەتیدانی تاک بۆ خۆگۆنجانندن لە گەل ژینگەى قوتابخانە کەى و ژینگە کۆمەلایەتیە کەى.
 - 6- یارمەتیدانی تاک بۆ ریزگاریوون لە ھەستی دڵراوی و بیزاری و ترس.
 - 7- یارمەتیدانی تاک بۆ مۆدێلکردن و تەقلیدکردنی ھەندیک رەفتاری ئەرێنی.
 - 8- یارمەتیدانی تاک بۆ وەستان بە تەواوی لە ھەندیک رەفتار وەک زیانگەیانندن بە خۆیان زیانگەیانندن بە کەسانی تر.
 - 9- یارمەتیدانی تاک بۆ پاراستن و بەردەوامبوون لە ئەنجامدانی ھەندیک رەفتار بە ھەمان میکانیزم، چونکە رەنگە ئیستا بە شیوہیە کى قەبوولکراو ئەنجامیان بدات، بەلام بەردەوام دەبێت لە گۆرانکاری لە ئاست یان رێژە کەیاندا، ھەر بۆیە رێژەى رەفتارەکان میتۆد بە کاردەھێنن وەک کوتان دژی فشار بۆ یارمەتیدانی تاک بۆ پاراستنی رەفتارەکانی لە ھەمان ئاستدا کە ھەبێت.
- ابو اسعد، 2014، 58-68.

نۆیەم: بوارە کانی گۆڕینی رەفتار

ئامازەیان بەو کەردوو (الروسان، 2014، 58-68) کە بوارە کانی چاکسازی لە رەفتار زۆرن بە رێژەى بوارە کانی ژیان:

بوارى خێزان: خێزان یە کەم بوار بۆ گۆڕینی رەفتارە، ستانداردی ھاوبەش لە نیوان خێزانەکاندا ھەبێت و بنەمای... حوکمدان لەسەر رەفتار لە گۆشە کۆمەلایەتی، ئاماری، گەشەکردن یان تاکە کەسى و ئەو رەفتارە خواراوانەى کە خێزانە کە دەبێت ئەندامە کانی فێری ببن، لەوانە کارامەییە کانی ژیاى رۆژانە وەک جل و بەرگ، پاکوخاوینى کەسى، رێکخستن و پاککردنەوێ خانوو و پاراستنی مۆبیلیات، کارامەیی کۆمەلایەتی نوێنەرایەتی لە... ئادابە کانی سلاوکردن لە گەورەکان بە رێزگرتن، یارمەتیدانی گەنجان، پاراستنی مۆلک و مالی ئەرکە کۆمەلایەتیە کانی.

2- بواری خویندنگا: وهك پاراستنی جلو بهرگی قوتابخانه، ریزگرتن له مامۆستایان، ریزگرتن له رینمای و ریساکانی قوتابخانه، و پاراستنی مولکی قوتابخانه.

3- بواری پهروهدهی تایبته و ئاماده کاری: بواری پهروهدهی تایبته و ئاماده کردن یه کیکه له بواره گرنگه کانی چاکسازی رهفتار، بهو پینهی پسپوری ئهم بواره پهنا دهباته بهر پاراستنی چه نندین کارامه یی، له وانه: کارامه یی ژبانی رۆژانه، کارامه یی کۆمه لایه تی، کارامه یی ئه کادیمی ، شاره زایی زمان، کارامه یی پیشه یی، کارامه یی پالوتن.

4- بواره کانی کار: زۆر تووژینه وه هه ن که ریکاره کانی دهستکاریکردنی رهفتاریان به کارهیناوه بهمه بهستی زیادکردنی لیهاتووپی کریکاران، یان زیادکردنی لیهاتووپی کریکاران، یان زیادکردنی بهرهمه کانیان، یان یارمه تیدانیان بو تهواوکردنی کاره کانیان له کاتی خویدا یاخود سنووردارکردنی خشته ی کاره کانیان.

5- بواره کانی راوئزکاری و چاره سه ری دهروونی: لیره دا چاره سه ری دهروونی بو گرویه جیاوازه کان ئه نجام ده دریت، به جوړیک که پسپور چاوپیکه وتن له گه ل ئه و که سانه ده کات که پنیوستان به خزمه تگوزاریه کانی هه یه و بریار له سه ر شیوازی گونجاوی گوړینی رهفتار ده دات بو یان، له بواره کانی خیزاندا زۆریک له رهفتاره کانی قبۆنه کراوبن چاره سه ر ده کریت، وه ک رهفتاری شه رانگیزی، ئیره یی و پشتگو یخسته تی زیاده روپی. له قوتابخانه دا کیشه ی نه گونجاندن و کشانه وه و خراپی ده سته کوه ت و کیشه ی فیروون چاره سه ر ده کریت، ههروه ها زۆر خووی رهفتار وه ک نینۆک گازگرتن له په نجه ی گه و ره یان په نجه مژینی، میزکردنی بی ئیراده، دلله راوکی، ترس له تاقیکردنه وه کان چاره سه ر ده کریت.

دهیه م: هه نگاوه کانی بهرنامه ی چاکسازی رهفتار:

1- دیارکردن و پیناسه کردنی ئه و رهفتاره ی که ده بی چاکسازی تیدا بکریت: لیره دا مه به ست له وشه دیاریکردن و پیناسه کردنی بریتیه له چاودیری و تیبینی و پپوانه کردنیه تی.

2- دۆزینه وه ی به دیلیکی پیچه وانه ی رهفتاره که بو ئه وه ی دوو رهفتار پیکه وه ئه نجام نه دات

3- هه لپژاردنی شیوازیکی یان ریگیه ک بو چاککردنی رهفتاره که وه ک، به هیزکردن، سزادان، کوژاندنه وه... هتد.

4- هه لسه نگانندی بهرنامه که له ژیر روشنایی ئهم دهستکاریکردنه دا، وه باشترین ریگا له پرۆسه ی هه لسه نگانندا تۆمارکردنی ئه و رهفتارانه یه که ده بی پپوانه بکریت، دووباره بوونه وه ی رهفتاره که پیش دهستکاریکردنه که چی بووه، و دوی دهستکاریکردنه که چی بووه.

5- گشتاندن: ئهم شیوازه گرنگه له گه ل مندالانی ئوتیزم، بهو پینه ی به زه حمه ت له گشتاندنیان هه یه ده رباره ی ئه و شتانه ی فیری بوون، بویه ده بیت مامۆستا بزانتیت چون فیری ئهم رهفتار یان لیهاتووپییه یان بکات، ههروه ها مندال چون کارده کات بو ئه وه ی دواتر گشتاندنی بکات، له هه ولتیک بو گشتاندنی رهفتاری منداله که له پۆلدا یان له ماله وه به جوړیک که هه مان به هیزکردن هه بیت، و لیره دا ده چیتته ناو

فاکتەری گرنگهوه، که به شداریکردنی خیزانی منداله ئۆتیزمه که یه. (عوبید،
٢٠٠٩، ١٢٤-١٢٥).

بهشی سنیهم

شيوازمکانی بههیزکردنی ئهو رهفتارانهی خواراون (پهسهندن)

یهکهه: هاندان (بههیزکردن - پالپشتیکردن- التعزیز)

چهمی هاندان ئامازهیه بو ئهو ریککارانهی له رهفتار و وهلامدانهو مکانی روودهدات، ههروهها کاردهکات بو زیادبوونی ئهگهرهکانی روودان و دووبارهبوونهوهی رهفتار. دیاره پالپشتیکردنی ماموستا له وهلامه راست و دروستهکانی قوتابی به هاندان ههژماردهکریت ئهگهر ئهوه بووه باشتربوونی رهفتار له ئایندهدا، ئههه سههرهرای ئهوهی ئامادهگی باوک له رابوونی به ریکخستنی ژوور بو مندالهکهی یان کهلوپهله کهسییهکانی، ئهویش به هاندان ههژماردهکریت ئهگهر ئهوه بووه هوی باشتربوونی رهفتار له ئایندهدا. دیاره ههموارکردنهوهی رهفتار له بنچینهوه پشت دهبهستیت به تیوری هاندان بهسهرجهه ئامرازهکان و ریککاره چارهسهرییه پیشهیهکانهوه، دواتر ههندی لهو بیرۆکانه دووباره دهبهوه لهبارهی هاندانهوه، ئهوهش له پیناو خۆلادان له گرنگیدان به تیگههیشتن له پرهنسییه گشتیهکانی هاندان. دهکری هاندان پۆلین بکهین به پیی شیوه و جورهکانی، ئههه سههرهرای ئهو شتانهی روودهدات دواي هاتنهکایهی رهفتارهکه.

لیرهدا کهسانیک ههه به پیویستی دهزانن گفتوگو لهسهه کاریگهری هاندان لهسهه رهفتار بکهن، دیاره ئهوهش لهبهه ئهوهیه ئهگهر شتیک ناوی هاندان بیت و نهبیته هوی هاتنهکایهوهی گۆرانکاری له رهفتار و رهنگدانهوهی نهبیته لهسهه زیادبوونی ئهگهرهکانی رووداو له ئایندهدا، به هاندان ههژمار ناکریت، ههه ئهوهش پالنهریکه بههوهو بیرکردنهوه له ریژهی هاندان، دیاره هاندان رهنگه گونجاوبیت بو کهسیک و، رهنگه ههه ئهو هاندانه بو کهسیکی دیکه گونجاو نهبیته، بو نمونه پالپشتیکردنی ماموستا له وهلامدانهوهی راست و دروستی قوتابییهک به ئههجامدانی هاندان ههژمار ناکریت، ئهگهر ئهو هاندانه نهبیته زیادبوونی رهفتاری بهشداریکردن و ئهدای باشی قوتابییهکه، بویه ئهگهر هاندانی ماموستاکه نهبیته هوی گۆرانکاری له رهفتاری قوتابییهکه که خوی له گۆرانکاری ئاینده دهبینیتهوه، ئهوا پهیرهوکردنی ئهو ریککارانه له لایهن ماموستاکهوه به هاندان ههژمار ناکریت، واته هاندان له روهی پیشیهوه بهوه دهناسریت کاتی شوینهواریک لهسهه رهفتار جئ دیلیت، به تایهتیش گۆرانکاری ئهرینی لهسهه رهفتار، ئهوه به هاندا ههژمار دهکریت پیچهوانهکهشی راستیهکهیهتی، لهوه لهانهی که زۆربهی باوکان و ماموستایان تی دهکهون، لهبهه ئهوهی باوهریان وایه که رهفتار هیچ گۆرانکارییهکی بهسهردا نایهت، ئههه سههرهرای بهردهوامبوونیان لهسهه هاندانیان، باوک گلهیی له قوتابخانه ههیه که ههههه کاردهکهن بو هاندانی مندالهکانیان بو ئهوهی رهفتاریان

بگوریت لهسه خویندن، بهلام (مندالهکانیان) هیچ گورانکاریهک بهسه جور رهفتاری رتهکرموهیان یان گرنگیدانیان به قوتابخانه نایهت، لیره دا ئیمه دهلین رونی روانگهی بهخوکار لهبارهی -جوری هاندان و کاریگهی لهسه رهفتار، نهونده بهس نیبه نهوه بیته هوی هانتکهایی گورانکاری هیوا بو خواستراو له رهفتاریک، تهنیا نهگهر نهوه کهسه وای دانا بابتهی چاکسازیکردنی رهفتارهکه لهبرنهجامی نهوه پالپشتکردنهوه بووه که لهرهفتارهکه کراوه.

روانین بو هاندان له دووتوی کاریگهی لهسه رهفتار به گهورهترین بهلگه دادهنریت لهسه تاقیکردنهوهی چاکسازیکردنی رهفتار و گرنگیدانهکانی له بهدهستهینان یان روودانی گورانکاری دیار به شیوهیهکی راستهوخو له رهفتارهکاندا، نهوشتههی که دوورمان دهخاتهوه له ههرمهکی و نالوزی له کارهکاندا، سههرای ریزگرتن له روانینی کهسانیک لهبارهی بابتهی چارهسه له دهستنیشانکردنی پالپشتیکردنی کاریگهر له رهفتارهکه، ریکارهکانی هاندانی دروست به چارهسازی دانانریت، بهلکو نهوه به شیوهیهکی رستهوخو کاربکاته سه رهفتاری تاک. (کاید واخرون، 2007، 115-116)

هاندانانیک که کاریگهی ههیت له پهرومهدها، تهنیا لیره پاراستنی دوو نهکی سههکیه بهبی زیادهرویکردن له بهکارهینانی هاندان وهکو شیوازی پالپشتیکردنی جیگیر نهوانیش:

1- نهوه پاداشتانهی شیوهی دیاری وهردهگرن که گهورهکان دهستنیشانی دهکن (ماموستایان، دایبان) به شیوهیهکی پیشهیی پهروهسته به چالاکیهکانهوه، بویه نهوش به زیادهرویی تیدا دهکریت و جوریکه له بهرتیل.

2- نهوه پاداشتانهی شیوهی دیاری وهردهگرن له سروشتی خویدا جوریکه له کیبرکی، به واتای نهویه لهو کاتهی که کهسیک یان چند کهسیک پاداشت دهکرین و مهبهستهکانیان تیردهکریت، بهلام لهبرامبهردا زوربهی کهسهکانی دیکه رووبهرووی نائومیدی دهبنهوه. (ابو حطب، و صادق، 2003، 456-457)

پهرومردکاران (المربین) له جهتکردنهوه له بههای هاندان باسیان لهوه کردوه که فیربوونی ههر رهفتاریک پیویسته دابهشبرکریته سه چند ههنگاوکی بچووک و یهک لهوای یهک و ههموو ههنگاوکی هاندانی تیدا بیت و بهسهکهوتن کوتایی بیت، پیویسته لهههر ههنگاوکی به شیوهیهکی دروست فیربکریت و هاندریت پیش نهوهی بچیت ههنگاوی دواتر، بهشیوهیهکی سروشتی ههنگاوهکان یهک لهوای یهکدا بیت و ریکبریت که بیته هوی نهوهی نهوانهی پیشهوه بیانگهیهنیه نهوهی دیکه به شیوهیهک که بیته هوی رهساندانی کهشی لهبار بو نهوهی پی بگات.

جوړه‌کاني هاندان:

۱- هاندانی ئهرینی positive Reinforcement

هاندانی ئهرینی واتاهمموو ئهو رووداوو خوښانه‌ی که ده‌بیته هو‌ی وه‌لامدانه‌و‌ی باش و باو، هه‌روه‌ها کاردهکات بو دووباره سه‌ره‌لامدانه‌و‌ی ئهو کاره و به‌هیزکردنی، ئهو رووداو‌انه‌ش هاندانی سه‌ره‌تایی و قسه‌کردن و لایه‌نی کو‌مه‌لایه‌تی و شتی ره‌مزی ده‌گریته‌وه. (الروسان، 2014، 106)

هاندانی ئهرینی پشت ده‌به‌ستیت به پرهنسیه‌کاني هاندان principle of Reinforcement ئه‌وش به واتای زیاتر دووباره کردنه‌و‌ی به‌دیارخستنی وه‌لامدانه‌وه راسته‌وخو‌ دوای ده‌رچوونی ئه‌نجامه‌کان یان هه‌والکی خوش که زور جار ده‌بیته هو‌ی به‌هیزکردنی ده‌رکه‌وتنه‌که، بویه ده‌کری و دابنیین که هاندان Reinforcer ئهو رووداوو خوښه‌یه که ده‌بیته هو‌ی زیاترکردنی ئه‌گری دووباره‌کردنه‌و‌ی وه‌لامدانه‌و‌ی باو له کهسه‌که‌دا. بویه به‌های هاندانی ئهرینی له کهمکردنه‌وه یان دووباره‌کردنه‌و‌ی شیوه‌کاني ره‌فتاری نه‌خواراو دایه، که‌واته هاندان کاردهکات بو کهمکردنه‌و‌ی ره‌فتاری نه‌خواراو یان کهمکردنه‌و‌ی ئاستی دووباره‌کردنه‌ویان، هه‌ر بو نمونه هاندان شیوه‌کاني ره‌فتاری نه‌خواراو به شیوه‌یه‌کی پله به‌پله کهمه‌ده‌کاته‌وه، وه‌کو چالاکی زیاده، یان زینده‌مخو، یان ره‌فتاری شه‌رانگیزی، له شوینی ئه‌وانیش شیوه‌کاني ره‌فتاری خواراو په‌رپه‌ی ده‌دات.

هه‌روه‌ها هاندانی ئهرینی پیدانی پاداشته به کهس‌یک که چه‌نده ره‌فتاری خواراو بنویینیت، ئه‌وش به پیدانی خواردن یان ستایشکردن یان پشتیوانی بکریت له‌کاتی ئه‌وه‌ی که ره‌فتاریکی خواراو ده‌نوینیت. (منسی واخرون، 1997، 272)

هاندانی ئهرینی به باوترین شیواز داده‌نریت له به‌کاره‌ینانی چاککردنی ره‌فتار، ماموستایان ئهو هاندانه‌به‌کارده‌هینن بو پاداشته‌کردن له‌به‌رامبه‌ر ره‌فتاریک که گونجاوه و گه‌رکیانه په‌ره‌ی پی بدن له ناینده‌دا و دووباره‌ی بکه‌نه‌وه، هه‌روه‌ها له هاندانی ئهرینی که باوه له به‌کاره‌ینان (دیاری، نمره، ستایشکردن، زه‌رده‌خنه، یاریکردنی ئازاد) هه‌روه‌ها ده‌کریته هاندانی ئهرینی گوزارشت بیت له (ئه‌ستیره‌یه‌ک، یان نیشانه‌یه‌ک) که له‌سه‌ر سینگی مندال ده‌دریت کاتی که ره‌فتاریکی جوان یان خواراو ده‌نوینیت، هه‌روه‌ها بو ئه‌وه‌ی هاندانی ئهرینی گه‌وره‌ترین کاریگری دروست بکات، بویه پیوسته راسته‌وخو‌ دوای ئه‌نجامدانی ئهو ره‌فتاره گونجاوه ئهو کاره بکریت، بو ئه‌وه‌ی به خیرایی قوتابیان جیاوازی بکه‌ن له‌نیوان ئهو ره‌فتاره‌ی به‌ده و نه‌شیواوه له‌گه‌ل ئهو ره‌فتاره‌ی له‌سه‌ر هاندراون. (السرطاوی، وسیسالم، 1993، 116)

هاندانی ئهرینی بریتیه له پاداشتکردنی تاک لهسهر رهفتاره باش و خوازراوهکان و زیاتر هاندان و پالپشتیکردن و پالنهر بۆ دووبارهکردنهوهی ئهو رهفتاره باوانه ئهگهر ههمان ههلۆیست دووباره بۆوه. (زهرا، 1997، 249)

ههروهها هاندانی ئهرینی پیشکەشکردنی وروژینهی شایستهیه به پپی رهفتاری راستهوخۆ لهخۆ دهگریت، که به شیوهیهک بپیته هوی زیادبوونی ئاستی دووباره بوونهوهی ئهو رهفتاره، ئهو وروژینهراشه ئهمانه دهگریتهوه (زهردهخنه، شیرینی، ستایش، یان پاره، یان ناگهدارکردنهوه) هاندانی ئهرینی ههردهم ئاستی روودانی رهفتار یان ماوهکهی یان بههیزییهکهی زیاتر دهکات. (الشخص، 2004، 16)

بهکارهینانی هاندانی ئهرینی به شیوهیهکی بهرفراوان له چاکسازی رهفتاردا، هاندانی ئهرینیش لهوهدا کورت دهپیتهوه که هاندان به شیوهیهکی مهرجدار پیشکەش دهکات بهپپی بهدیارکهوتنی وهلامدانهوهی دروست. ئهوش پیویستی بهوهیه که هاندانی باش و دروست ههلژیردریت که بگونجیت لهگهڵ ئهو کهسهی که ئامانجداره یان ئهو گروهی که ئامانجی پرۆسهکهیه، له روی تهمن و ئاستی زیرهکی و ئاستی کومه لایهتی ئابووریان بگونجیت، ههروهها به شیوهیهکی یهکسهره و ریکخراو و دوور له ههرمهکی پیشکەشیان بکریت، ههروهها هاندان به شیوهیهکی پله بهپله کهمبکریتهوه یان له هاندانی ماددی بچیته سهر هاندانی کومه لایهتی یان ههر لهسهر هاندانی کومه لایهتی بمینیتهوه له حالهتی جیهجیکردنی ههردوو جورمهکدا بۆ ئهوهی رهفتاره به ئامانج گیراوهکه پیتهدی.

ئهو جوره له هاندان ئهمانه لهخۆ دهگریت:

1- هاندانی کومه لایهتی: social Reinforces

هاندانی کومه لایهتی به باوترین هاندان دادهنریت که زۆرتر بلاوه: وهکو ستایشکردن به قسه (barof,1986,275) خوشهویستی و سۆز و ئاگاهی و چاکهکردن و رهماهندبوون و زهردهخنه و پیکهنین، بهلام رهنکه ههندی له هاندانی کومه لایهتی فیرکراو نهپیته، بهلام هندیکی دیکه بیگومان له ریگهی فیرکردنهوه دهپیته، رهنکه مرۆف که له دایک دهپیته خاوهن هندی بههرهی سروشتی بیت وهکو زهردهخنه، لهباوهشگرتن، رقهه لگرتن له نیشانهکانی دلهرهکی و هاوارکردن، له ههمانکاتدا مرۆف له ژياندا هندی وشه فیردهپیته لهبارهی ستایش و پیاوهلدان وهکو باشه، نایابه، جوانه. (دافیوف، 1992، 216-217)

رهنکه هندی وشهی دیاریکراو ههپیته و بهکاربهینریت وهکو هاندان بۆ مندالان ئهوانهی رهنگدانهوهی میژووویان ههیه پهیهوست به رووداوه ئهرینییهکان لهگهڵ ئهو وشانهدا، ئهگهرچی وهلامدانهوهی زیاتر نابیت کاتی وشهی باشه، ئافهرین، یان زهردهخنه و ستایش و ریزگرتن و پیاوهلدان و بهرزکردنهوهی بۆ سهرشان و چهندانی دیکهی بهداوه دیت که رهنکه ئهوانه

همموی و مکو هاندان بهکار بهینریت، بهلام له هندی کاتدا دهینین هندی رفتار همیه گهشه ناکات به ئاراسته شتیکی خواراو له ریگهی بهکار هینانی هاندانی کومه لایهتی و به تایهتی لهگهل مندالانی توتیزم، نهوانهی زوربهی جار هیچ جوره وه لامدانهوهیهکی نهینیان نییه لهبهر امبهر ستایشکردن به قسه، لهو حالتهدا پیویسته ستایشکردنی کومه لایهتی نزدیک بکهینهوه له هاندانی سهرهتایی همتا بتوانین بتوانین بههای هاندانی لاومکی بهدهست بهینین.

له گرنترین هو خاسیهتانهی که هاندانی کومه لایهتی پی جیادهکریتهوه هویه که کاتیکی زوری ناویت له جیبهجیکردندا، لهبهر نهوهی هاندانیکی راستهوخو و یهکسره، نهمهسهرمرای نهوهی نابیته هو یهکخستنی نهو رفتارانهی که مندال پیی رادهبیت (واته ناتوانین بیخهینه سهرشانی) نهویش بهردهوامه له نهجامدانی نهکهکهی، سهرمرای نهوهی لهسهر ههردوو ئاستی تاکهکسی و گروپ بهکاردههینریت.

ههلبت هاندانی کومه لایهتی رهنکه نهونده کاریگیری زوری نهبیت که له ریگهی دهستهواژه و قسهی نهینیهوه نهجام دهریت و مکو هاندان، رهنکه کاریگیری خویشی لهدهست بدات کاتی به بهردهوامی له ماوهی راهینانی چروپر بهکار دیت، هندی جاریش مندال تیردهبیت لهو دهستهواژه نهینیهوه، له ماوهی هندی له قوناغهکانی بهرنامهی چارهسهرکردنی گوگردن، رهنکه کهسیکی پسپور زیاتر له 15 وه لامدانهوهی هاندانی کومه لایهتی له یهک دانیشتن بهکار ببات که ماوهی دانیشتنهکه 15 خوولهکه، رهنکه نهو پرسه بو ههر مندالیک شتیکی بو بیزار کهر بیت بو مندالهکه و بو پسپورهکه، ههر بهو شیویه رهنکه نهو دهستهواژانه به قسه کاریگیری خوین لهدهست بدن و مکو هاندان.

2- هاندان به قسه و بهی قسه verbal & Non-verbal Reinforcement
هممو دهستهواژه گوگردنهکان که له لایین پهر و مردکارانهوه بهرامبهره به مندالهکان نهجام دهریت و مکو زور باشه، نافهرین، تو زیرهکی... هتد.

هاندانی بهی گوگردن von-verbal Reinforcers هممو نهو هاندانانه دهگریتهوهکه له لایین پهر و مردکارانهوه نهجا دهریت لهگهل مندالهکان و مکو ناگاداری Attention مندال و گوزارشتهکانی دهموچاو و مکو زمردهخنه smiles و گهیاندن به چاو Eye to contact و جوولانی سهر که گوزارشته له رهزامندی و، رازیوونی کومه لایهتی social Acceptance له لایین کهسانی دیکه و، گهیاندنی جهستهی و مکو دهست لهشاندانی مندال یان دهستگرتنی، یان لهباوهشگرتن و ماچکردنی له لایین دایبابانهوه. (الروسان، 2014، 109-108)

3- هاندان به نامازه symbolic or Taen Reinforces

هاندانی به ئاماژه وهکو بهکارهینانی بۆنیت و ئەستیره، که نواندنی وینیهیکی بینراوی بهرجهستهکراوه. (Baroff, 1986, 275)

ئەوهش ئەو هاندانانه دهگرێتهوه که مندال دەتوانی له داهاتوودا به هەر شتیکی دیکه بیگۆریت، ئەوانهش پیک دین له نیشانه و سومبلی دیاریکراو وهکو (کۆبۆن و ئەستیره و خال...) که مندال بهدهستی دههینیت له ئەنجامی هنجامدانی رهفتاریک که ئیمه دهمانهوی بهردهوام بیت و زیاتر به هیزتری بکات.

هاندانی به ئاماژه به کۆمهڵیک تایبهتمهندی دهناسرێتهوه که وای لێدهکات ببینته شیوازیکی شایان به بهکارهینان له بهرنامهی چاکسازی رهفتاری مندالان، لهو تایبهتمهندیانه ئەوانهن:

ا- دهکری هاندانی بهئاماژه بهگۆردریت به هاندانیکی دیکه، ئەوهش نابینته هۆی ببهش بوون و ههوهس که به رۆلی خۆی ببینته هۆی کهمکردنهوی تامی خواردن یان شیرینهکه، له لایهکی دیکه دهناسرێتهوه به جۆراوجۆریهتی گهوره له شیوهکانی یارییهکان و دیاری و خواردنهکان... چهاندانی دیکه.

ب- بهکارهینانی هاندانی به ئاماژه رزگارمان دهکات له کیشهی وهستانی چالاکییهکان بۆ پیدانی نیشانهی هاندان.

ج- به باشترین کاریگهری دادهنریت که زۆرترین کاریگهری ههیه له گۆرانکاریکردن له رهفتار به بهراورد به هاندانی دیکه وهکو ستایش و رمهاندنی کۆمهلایهتی.

د- شیوازهکانی هاندانی به ئاماژه تاکه شیوازه له شیوهی (فیشه) که جۆراوجۆریهتی گهوره به پرۆگرامی به گروپ دهبهخشی له ریگهی گۆرینی به هاندانی دیکه بهپیی ئەوهی که مندالکه دهستنیشانی دهکات، لیرهوه پرسی سهربهخۆیی لای مندال گهشهدهکات، ئەوهش رهفتاریکی گرنگه که ئیمه دهمانهوی لای مندال دروست ببیت.

زۆر پێویسته له پهروهردکاران ئەو تیبینیانه بههههه وهربگرن لهکاتی بهکارهینانی هاندانی به ئاماژه:

- هاندانی به ئاماژه کاردهکات بۆ پێشخستنی باشترین ئەدا لای فیرخواز، سههرهراي ئەوهی دهزانی که گۆرینی ئەو هاندانه به ئاماژانه به هاندانی راستهقینه که بهههیهکی دیکه ههیه لای ئەو.

- هاندانی به ئاماژه کاردهکات بۆ ئەوهی ببینته پردیک لهنیوان ئەو ماوهیهی جیای دهکاتهوه لهنیوان وهلامدانهوهی دروست و هاندانی راستهقینه، له جیاتی دواکهوتنی پێشکهشکردنهکانی هاندانی راستهقینه وهکو (خواردن و خواردنهوه یان هاندانی کۆمهلایهتی)، بهلام هاندانی به ئاماژه راستهوخۆ دهتوانی دواي وهلامدانهوهی دروست یان رهفتاری خوارراو له لایهن کهسهکه پێشکهش بکریت.

● بهکارهینانی هاندانی به ئاماژه هندی جار به زیان دهکوهیتوه، بویه لهسه هرودکاران (المربین) پیویسته رهچاوی ئه شتهبکه، به تایبتهی لای فیرخوازان، هندی کس پهنا بو دزینی ئه هاندانه به ئاماژانه دهبن و دهیگورنهوه به هاندانی راستهقینه که شایانی ئه شته نین. (الروسان، 2014، 113)

مهجرهکانی هاندانی به ئاماژه

1- پیویست دهکات ئه نیشانهیه هیچ جوړه مهترسییهک لای مندال یان قوتابی دروست نهکات.

2- پیویست دهکات ئه نیشانهیه هرزان بیت و بههایهکی زوری نهبیت له روی نرخوه.

3- پیویست دهکات ئه نیشانهیه سروشتیکی جوان و جیکههی سهرسامی بیت لای مندال.

4- بهکارهینانی نیشانهکه به ئاسانی تیک نهچیت و بتوانریت بو ماوهیهکی زور بمینیتوه و پاریزگاری لی بکریت. (ابو اسعد، 2014، 155)

لهچوارچپوهی هاندانی ئهرینی پروگرامی دهستهبرکردنی نیشانه (Tokcn Economy programmers دینهناوهوه، ئهوش دهستهواژهیهکه به کهسیک دهریت وهکو هاندانی نشانه لهکاتی روودانی وهلامدانهوهیهکی خوازاو، وهکو پیدانی کوپون یان بیتاقیهک یان ئهستیرههک یان کارتیک، پارهیکی کنازیی...چهندانی دیکه، دهکری هاندانی به ئاماژه بگوردریت به هاندانی دیکه که پالیشتییهکی باش بیت Back up Reinforcement وهکو خواردن و خواردنهوه و یاری و بیتاقههی (چونه سینهما، شانو، پاخچه) یان چالاکی دیکه وهکو مؤسیقا و وینه و نواندن و چهندانی دیکه.

بهکارهینانی هاندانی به ئاماژه بهکارهینانی هاندان بو خواردن و چالاکییهکان چارهسهدهکات که کوسپ بو بهریهچوونی پرۆسهی پهروهردوه فیرکردن دروست دهکات، که ئهوه شتیکی دروست نییه قوتابی بهو شیوهیه هاندهین، به تایبتهی له قوناغی کوتابی که قوتابی به خواردن هاندهین.

پروگرامی هاندانی به ئاماژه به شیوهیهکی بهرفراوان لهگهل ئهوانهی کیشهی عهقلیان هیه بهکاردیت. (Al.Dahir, 1987) واته ئه بهرنامهیه تهنیا له لهگهل ئه کهسانه بهکارنایهت که گرفتی عهقلیان هیه، بهلکو له کهسه ئاساییهکانیش بهکاردیت. (Drabman and Dleary, 1979, p379) هر بویه درابمان و ئولیری چندان لیکولینهوهیان خستوهتهروو لهبارهی کاریگری پروگرامی دهستهبرکردنی نیشانه له:

1- کهمکردنهوهی کیشهی رهفتاری.

2- پهردان بهو رهفتارانهی بارمتهی خویندنی قوتابی ددهن.

3- زیادکردنی دهسکوهتی ئهکادیمی.

4- پەردان بە رەفتاری دیکە وەکو ئامادەبوون و ھاورییەتی (الظاہرە، 2005، 165-
(167)

4-ھاندان لە ریگەیی چالاکییەکانەوہ Activity Reinforces

بریتتە لە چەند چالاکییەکی دیاریکراو کە کەسەکە ھەزی لێیەتی، ریگەیی پێ دەدریت پێی راببیت لە کاتی ئەو کەسە رەفتاریکی خوازاو پێشکەش دەکات، وەکو ریگەدان بە منداڵ سەیری پرۆگرامیکی تەلەفیۆنی بکات ئەویش دوای تەواوکردنی ئەرکەکانی قوتابخانە، یان ریگەدان بە کەسەکە لەمەل دەر بچیت لەگەڵ ھاوریکانی دوای ریکخستنی ژوورەکە. ھەر وەھا ھاندانی بە چالاکی یارییە وەرزشییە جووراو جوورەکان و سەردان و گەشت و وینە و خویندەوہی چیرۆکیش دەگریتەوہ. (الخطیب، 2003، 188)

ھەر وەھا کۆمەلێک چالاکی دەگریتەوہ کە منداڵ ھەزی لێ دەکات وەکو یاریی توپین بە ھەموو جوورەکانییەوہ، لێخوڕینی پایسکل و یاریکردن لە ئاو و سەیرکردنی تەلەفیۆن و رابوون بە گەشت یان باخچە یان موسیقا یان ھەر چالاکییەکی دیکە کە منداڵ پێی خۆش بێت. ئەو جوورە لە ھاندان بەو دەناسریتەوہ کە چەنددان سوودی ھەیە لەبەر ئەوہی منداڵ زیاتر ئەوہی پێخۆشترە لە ھاندان بە خواردن کە زۆر کەم دەگاتە ئاستی تێربوون.

بۆ پەردان بە کاریگەری بەکارھینانی ھاندان بە چالاکی دەکری رەچاوی ئەو مەرجانەیی خواروہ بکەین:

ا- لەسەر چارسازانی چاکسازی رەفتار پێویستە چەندان جووری چالاکی بزانی کە گونجاوہ بۆ منداڵان.

ب- رابوونی چارساز بە دروستکردنی کۆمەلێک چالاکی کە زیاتر ئەگەری بەکارھینانی ھەبیت بۆ منداڵان ھەتا تەنیا پابەندنەکریت بە چالاکییەکی دیاریکراو کە جیگەیی رەزامەندی منداڵ نەبیت.

ت- بەکارھینانی چالاکی ھاندەر راستەو خۆ لەدوای ئەنجامدانی رەفتاری خوازاو، رەنگە رابوونی چالاکییەکی کاریگەرییەکی لەدەست بدات وەکو پرۆسەییەکی ھاندان.

ث- پێویستە رەچاوی لایەنەکانی رەوشتی بکریت لە ھەڵبژاردنی چالاکییەکی کە بەکار دەھینریت وەکو ھاندان و بە منداڵیش بگوتریت ئەوہ لەبەر ئەنجامدانی ئەو رەفتارە دیاریکراوہیە، بۆ نمونە ئەگەر منداڵ نەتوانی دەنگی ئامانجار گۆبکات بە شیوہییەکی دروست چۆن ھەلی ئەوہی پێ ببەخشین بەشداری ژەمە خواردنیکی بەچێژ بکات یان لەگەڵ ھاوریکانی بەشداری بکات لە چالاکییەکی کۆمەلایەتی.

5-ھاندان بە خواردن

و هڪو دزائين زور ريگه ههيه ٻو هينانهڪايهي فيربوون، سڪينهر گريمانهي نهوه دهڪات كه تهنيا زائيني نهوه بهسه كه تاڪ وهلامدانهويهڪي دروستي ههبيت ٻو چاڪسازي له رهفتار، نهوه مندالهي هيچ جوړيڪ له هاندانهڪاني پيشڪهش نهڪراوه وهڪو نهوهي پيشهوه باسمان ليوهڪرد وهڪو (خواردن، چالاڪي، نماژه..)ڪاتي داواي ليدهڪريت دهنگيڪ گوبڪات و ههلهي تيڊا ناکات كه به شيويهڪي دروست گوي دهڪات، نهوا ههست دهڪات كه نامانجيڪي پيڪاوه ههتا نهگهر هانيش نهرايبت.

له يهڪيڪ له تاقيردنهوه ڪرداريهڪان لهبارهي ڪاريگهري هانداني خودي، تيبيني نهوه ڪراوه له بهناميهڪي چارسازي كه نهجامدراوه لهسهر 30 مندال به نامانجي راستڪردنهوهي زمانگيران، نهوا هانداني خودي روليڪي ڪاريگهري ههيه، ڪاتي مندالھڪان دهڪينه دوو گروپي يهڪسان و داناني بهرنامهيهڪ كه له 300 وهرورڙينهري بينراو و بيسراو پيڪهاتيبت، كه له ماوهي سي دانيشتن پيشڪهش بڪريت كه ماوهي ههر يهڪيان 30 خوولهڪ بيت و، ههوال بدريت به قوتاياني يهڪيڪ لهو گروپه، نهگهر يهڪسهر وهلامهڪانيان راست يان راست نهبيت، به شيويهڪي بهردهوام بونيتيڪيان پيشڪهش دهڪريت كه دهتوانن خوردي بڪنهوه لهبرامبهر ههر وهلاميڪي دروست، بهلام ٻو گروپي يهڪم هيچ جوړيڪ له زانياربيان پي نادريت لهبارهي راستي وهلامهڪانيانهوه ههروهه ها هيچ جوړيڪ له بونيتيان پيشڪهش ناکريت و، تاقيردنهويهڪي زارهڪيان پيشڪهش دهڪريت كه له 30 دهستهواژهدا پيش و داواي پروگرامهڪه لهبارهي ههلسهنگاندني وردی دهرچووني دهنگهڪه /س/ وهڪو نهوهي مندال فيردهبيت له پروگرامهڪان، نهجامهڪان دهرپانخستوهه كه مندالان له گروپي يهڪم بهرترين نمرهيان بهدهستهيناوه به شيويهڪي بهرچاو به بهراورد به گروپي دوهم، بهلام له ههمان ڪاتدا له نهجامي پشڪيني نمرهه ڪهسهڪان دهبينين ههندي مندال ههن له گروپي دوهم كه هيچ جوړيڪ له زانياربيان نهبووه لهبارهي وردی وهلامهڪانيان، بهلام نمرهه نيچه تهواويان بهدهستهيناوه لهسهر تاقيردنهوهڪه، له ڪاتيڪا فيدباڪي پيچهوانه پيشڪهش بهو قوتايانه نهڪراوه له شيويه زائيني نهجامهڪان يان له شيويه بوناتهڪان، كهواته چ دهتواني شروقهه فيربووني دروستمان ٻو بڪات ٻو دهرچووني دهنگي /س/.

رهنگه ههندي مندال تهواو درڪ به نماژه وردهڪان بڪهن، ٻو نمونه، رهنگه راستيان گوتيببت بهوهي كه نهوان ههرگيز پنيان رانهگهيهنراوه كه نهوان ههلهيان ڪردوهه نهوهش ٻوته هوِي نهگهري نهوهي كه نهوان نهركهڪهيان به شيويهڪي دروست نهجام داوه، ماموستاڪهشيان به شيويهڪي زور ساده و ساڪار هيچ جوړيڪ له پاداشت بهڪارناهيبت، ميژووي فيرڪردني ههندي له مندالان پيمان دهليت نهوان پيشبيني پاداشت ناکهن، نهوان به سادهيهوه نهوهي پنيان بگوتريت نهجامي دههن، نهو مندالانه ههميشه بهوه وهسف دهڪرين كه نهوان (مندالانتيڪن

خاوهن ویزدانن) هس بهو شیوهیه نهگهر رینماییهکان تهواو بن بو دروستکردنی مندالان له پهیرهوکردنی رهفتاری چاوهروانکراو، نهگهرچی مندال نارزوو دهکات دهوروبهری خوی (ماموستایان- دایبابان) دلخوش بکات، رهنکه پابهند نهبیت به بوونی هاندانی نهزینی له شیوهی بونات یان ستایشی به قسه ههتا رهفتارهکه نهگوریت، له لایهکی دیکهوه نهگهر رینماییهکان تهواو نهبیت بو یارمهتیدانی مندالان لهسهر دهرچوونی دروست بو گوکردنی دهنگی /س/ رهنکه نهوه شتیکی گریمانهیی بیت، که مندالهکه نهوه نمرهیه تومار نهکات لهسهر تاقیکردنهوه دیارکراوکه.

هس بهو شیوهیه به تهنیا رووداوهکانی رابردوو زوربهی جار رولیکی گرنکه دهگیرن له بهدهستهینانی پرسهکه، به دیاریکراوی نهستهمه گروپیک دروست بکریت که ریکارهکانی تاکایهتی بیت و کاریگهریش بیت بهسهر ههموو مندالهکان، له کاتیکا گهرکه چارسازمهکه به لیبورددنیکی زورهوه بو ریکارهکان پروانیت که داوا له گروپی پیوه دهکات له بارهی ریکارهکان بو بهکارهینانی لهگهل سهرجهم مندالهکان بهبی لهبهرچاوگرتنی بهرواری فیرکردنیان یان پیداویستییه تاییهتییهکانیان.

دیاریکردنی هاندانهکان و دهستنیشانکردنیان

- 1- له کهسهکه بیرسه و ههولده نهوهی لی بزائیت که پیویستی به چیه و نارزووی چ دهکات یان چی خوش دهویت، رهنکه نهوه شتانه کاری خویان بکهن وهکو هاندان. تو له شوینی نهوه بریار مهده تو بهدوای نهوه شتانهدا دهگهریت وهکو هاندان بو نهوه نهک بو خوت.
- 2- تیبینی کهسهکه بکه و چاودیری چالاکی و کردارمهکان بکه که ههمیشه له لایهن نهوهوه نهجام دهردهچیت، رهنکه نهوه شتانهی دووبارهی دهکاتهوه لای نهوه خوشهویست بیت.
- 3- هاندانی جوراوجور پیشکش به کهسهکه بکه بو نهوهی تاقیکهیتهوه، ههولده نهوه شتانه شتی باو نهبن لای نهوه.

- 4- لهو کهسهکه بیرسه که له ژیانی نهودا گرنکن لهبارهی نارزوو و نهوه چالاکیهانی نهوه پیی خوشه و چهندان شتی دیکه.

- 5- بهکارهینانی پرهنسیپی بریماک (premack principle) به کورتی نهوه پرهنسیپی بریتیه له دیاریکردنی نهوه چالاکیهانی مندال خوشی دهویت نهوهش ههمیشه له ریگی تیبینیکهانهوه نهجام دهدریت، دواتر بهکارهینانی نهوه چالاکیهانی بو پالپشتیکردنی نهوه چالاکیهانی که خوشهویست نین لای کهسهکه و پیویستی به بههیزکردنه، نهوه پرهنسیپی جهخت لهوه دهکاتهوه که نهوه رهفتارهی کهسهکه بهلایهوه گرنکه و نهوه رهفتارهی کهسهکه بهلایهوه گرنکه نییه، نهوه پیویستی به هاندانیکه، نهوهش به دهرچوون بو یاریکردن لهگهل مندالانی دیکه دوا ی نهجامدانی نهوهکهکانی قوتابخانه له لایهن مندالهکهوه، یان پیدانی شیرینی به مندالهکه دوا ی

ژمی خواردن یان ریگهی پی بدهین سهیری وینهی جوو لآو بکات دواى ریکهستنی کهلوپهلی ژوورهکهی ئیتر بهو شیوهیه. (الخطیب، 1993، 40-41)

پرهنسیپهکانی هاندان

- 1- پیویسته هاندان پشت ببهستیت به پهره دان به رهفتاری خواراو.
- 2- پیویسته پالپشتی له رهفتاری گونجاو بکهین که له لایهن کهسهکهوه پیاده دهکریت.
- 3- له قوناغهکانی بهرایی له پرۆسهی گۆرانکاری له رهفتار پیویسته ههموو جاریک به هاندانیک رهفتار که پشت راست بکاتهوه.
- 4- پیویسته پهنا بو هاندانی پچرپچر ببهین کاتی رهفتاری وهرگیراو دهگاته ئاستی دووبارهبوونهوهی تهواو.
- 5- پیویسته جووره تیکهلبوونیک بکهین لهنیوان هاندانی داهینراو و داهینانی ماددی. (walker & shea, 1980,23-24)

ئهو هوکارانهی کار له کاریگهری هاندان دهکهن

سههرهراى ئهوهی که هاندان دهبیت کارا بیت له ههندی له ویستگهکان، لهگهڵ ئهوهشدا له ههندی ویستگهی دیکه کاریگهری نهبووه، ئهوهی گرنگه ئهوه بزانی که کهی هاندان ئههجام بدهین، ئهو بره چیه له هاندان که پیشکەش به کهسهکهی دهکهن؟ ههر ئهوهش وامان لینهکات لیرهدا کاریگهری هاندان دیاری بکهین:

1- هاندانی خیرا (Immediacy of Reinforcement)

له پرۆگرامی چاکسازی رهفتار پیویسته پیشکەشکردنی هاندان به شیوهیهکی راستهوخوبیت دواى ئههجامدانی رهفتار که له پیناوی گهرهنتی بهردههوام بوونی ئهو جووره رهفتارانه، پیشکەشکردنی هاندان دواى روودانی رهفتار که رهنکه زیاتر کاریگهری ههبیت نهک دواى ماوهیهکی زور له روودانی رهفتار که. بویه خیرایی له هاندان به شیوهیهکی بنچینهیی پشت دهبهستیت به جووری هاندانهکه، چونکه هاندانی کومه لایهتی خاوهن سروشتیکه ریگه دهوات راستهوخو دواى روودانی رهفتار که پالپشتی بکات، بهلام هاندانی به چالاکی یان ماددی پیویستی به ماوهیهکه تاكو پیشکەش دهکریت، لهبهر پیویستی ئامادهکردن و سازکردنی پیناویستییهکانی، بویه دواخستنی پیشکەشکردنی هاندانهکه رهنکه ببیته هوى هاتنه کایهیی چهندان جووری دیکه رهفتاری به ئامانج نهگیراو که دواى هاتنه کایهیی رهفتار که روویداوه یان له ساتی هاندانهکه هاتووته کایهوه، ئهمه سههرهراى دواکووتنی هاندان رهنکه ببیته هوى

کوژانهوهی رهفتار، جا بو ئهوهی کاربکهین بو چارهسهری ئهوه کیشانه، پئویست دهکات پشت بیهستین به هاندانی کومه لایهتی.

لهسهر پسیپورانی چاکسازی رهفتاری پئویسته به تاییهتی لهسهرهتای دانیشتنه چارسازییهکاندا که پهنا بو هاندانی بهپهلهو خیرا بیهن، واته دوای ئهجامدانی رهفتارکه به شیوهیهکی خیراو راستهوخو هانی کهسهکه بدن، چونکه دواکهوتن له پیشکهشکردنی هاندان، دهبیته بهرهمهینانی هاندانی رهفتاری به ئامانج نهگیراو نه بههیز ناکریت، رهنکه ئهمهش لهنیوان ماوهی روودانی رهفتاره بهئامانجگیراوکه و پیشکهشکردنی هاندانهکه روودات.

2- جیگیری هاندان (consistency of Reinforcement)

چالاکي و کاریگیری هاندان پشت دهبهستیت به جیگیری له رووی پیشکهشکردنی راستهوخو دوای هاتنهکایهوهی راستهوخوی رهفتارکه، سههرای چهندییهتی جیگیرییهکه، ئهوهی روونه که جیگیری له پیشکهشکردنی هاندان رۆلئیکی گهورهی ههیه له سههرکهوتنی ریککارهکانی چارهسهری له سههرهتای پرۆگرامی چارهسهری، لهبهر ئهوهی زۆربهی جار کهسهکه تا رادهیهک پئویستی به هاندانی جیگیره لهماوهی سههرهتای بدهستهینانی رهفتار. لهبهر ئهوهی پرۆسهی چاکسازی رهفتار بهو واتاییه دووره له ئالۆزی و تیکه لآوبوون، له دووتوی پابهنبوون به پلانهکانی چارسازییهوه، که رهچاوی پلان و ریکخستن دهکات له گرتهبهری ریککارهکان، لهبهر ئهوهی پئویسته هاندان دوای هاتنهکایهوهی رهفتارکه پیشکهش بکریت، له دووتوی ههلوپستی دیاریکراو و له چوارچیهی برئیکی دیاریکراو بو ئهوهی کاریگیرییه ئهزینییهکهی گهرهنتی بیت.

کاتی پسیپورانی چاکسازی رهفتار هاندان بهکاردههینن لهسههریان پئویسته به پئی ریسایهکی دیاریکراو بهکاری بهینن که گهرهکه دیاری بکهن پئیش ئهوهی دهست به جییهجیکردنی پرۆگرامه چارسهریهکه بکهن، بویه پئویسته نابیت هاندان به شیوهیهکی ههرمهکی پیاده بکهن، ئهوهی گرنگه هاندانی رهفتار به ریکهیهکی بهردهوام له سههرهتای فیربوونی مندال له وهلامدانهوهی دروست بکریت دواتر بگوازریتهوه بو هاندانی پچر پچر له قوناغی پاریزگاریکردن لهسهر تهواوی پرۆسهی فیربوونهکهی لهبارهی وهلامدانهوهی دروست.

3- چهندییهتی هاندان Quantity of keinfoement

ههلبهت پئویسته چهندییهتی یان بری هاندانهکه دیاری بکریت که به کهسهکه دهدریت، ههورهها ئهوه پشت دهبهستیت به جۆری هاندانهکه. به شیوهیهکی گشتی ههتا بری ئهوه هاندانه زیاتر بیت کاریگیری هاندانهکه زیاتر دهبیت، تهنیا پیدانی برئیکی زۆر زۆر له

هاندان له ماوهیهکی زهمهنی کورت دهبیته هوی تیربوون، نهو تیربوونه دهبیته هوی ونکردنی بههای هاندان، بویه پیویسته لهسرمان پیویسته هاندانی جوراوجور بهکاربهینین نهک تهنیا یهک جوره هاندان. (Mrtin&pear, 1983)

لهسر پسیپورانی چاکسازی رهفتار پیویسته پیش نهوی دهست به دانیشتنهکانی چارهسری بکن بری نهو هاندانه دیاری بکن که پیویست دهکات بدریت به مندل، نهوش پشت دهبهستیت به جوری هاندانهکه که ریکهوتنی لهسر دهکریت، ههتا بری نهو هاندانه گونجاو بیت واته زور نهبیت یان کم نهبیت بهلکو به شیوهیهکی خیرا وهلامبدریتتهوه، واته بریکی زور له هاندان که لهماوهیهکی کم پیشککش دهکریت که دهبیته هوی تیربوون، بویه لهو حالتهدا هاندان بههاکهی خوی ون دهکات، له ههمان کاتدا بریکی کم له هاندان ناتوانی کاریگری خوی دروست بکات، لیرهدا پیویسته هندیهتی بری هاندان گونجاو بیت لهگهل نهو رهفتارهی دهمانهوی پهرهی پی بدین.

4- ناستی بیهشبوون – تیربوون (Deprivation- satiation level)

هوکاری چوارم ده کاردهکاته سر کاریگری هاندان بریتیه له ناستی بیهشبوون – تیربوون لای تاک. (sulzer- Azaroff and Mayer, 1977). ههتا بیهشبوونی کهسهکه (واته نهو ماوهیهی که پییدا تپهریوه بهی نهوی هاندرا بیت) گوره بیت، نهو هاندانهکه کاریگری زیاتر دهبیت، زوربهی هاندانهکان کاریگرییان زورت دهبیت کاتی ناستی بیهشبوونهکه لای تاک گوره بیت له رووی ریژهبیهوه.

5- ناستی نلستهنگی رهفتار: (Complexity of Behavior)

بهلام هوکاری پینجهم که کاریگری لهسر کارایی هاندان ههیه، بریتیه لهوهی تاچهند نهو رهفتاره نامانجداره نالوزه. هاندنر کاریگرییهکی زور دهکاته سر کهسهکه له گهیاندنی رهفتاریکی ساده، بهلام ههمان کاریگری نابیت کاتی رهفتاره نامانجدارهکه رهفتاریکی نالوزه یان پیویستی به ههول و ماندووبوونیکی زوره. پرهنسیپی گشتی که لهو بارهیهوه ناراستهمان دهکات نهوهیه که ههتا ناستی نالوزی رهفتارهکه زیاتر بیت، نهو پیویستیمان به بریکی زیاتر له هاندانی فراوان دهبیت.

6- رهنگاورهنگی: (variation)

له پیشهوه نامازهمان بهومکرد که بهکارهینانی هاندانی جوراوجور کاریگری زیاتر دهبیت له بهکارهینانی یهک جور هاندان، ههروهها بهکارهینانی شیوه جوراوجورهکانی هاندان لهگهل ههمان کس باستره له بهکارهینانی یهک شیوهی هاندان، جا نهگر هاندنر ناگایی لهسر مندالهکه بیت نابیت بلیت (باشه، باشه، باشه، بهلام پیویسته بلیت زور باشه، زردهخنههی بوبکات، له تهنیشتی بووهسته، دهستت بخره سرشانی، ..هتد.

7- شیکردنه‌وی پیشه‌ییانه: (Functionl Analysis)

پنویسته به‌کاره‌ییانی هاندانه‌کانمان پشت ببه‌سنتیت به شیکردنه‌ومان بو ئهو بارودوخه ژینگه‌ییی که که‌سه‌که تئیدا ده‌ژیت، هه‌روه‌ها لئیکولینه‌ومان بو ئه‌گه‌ره‌کانی به‌فره‌یی هاندان له‌و ژینگه‌یه‌دا هه‌بیت، هه‌ر ئه‌وه‌ش یارمه‌تیمان ده‌دات له‌ دیاریکردنی هاندانی سروشتی و زیادبوونی ئه‌گه‌ری گشتاندنی ره‌فتاری وه‌رگیراو و پاریزگاریکردن له‌ به‌رده‌وامبوونی ئهو ره‌فتاره.

8- نوپکاری (Novelty)

هه‌ندی جار یه‌کیک له‌ تاییه‌تمه‌ندییه‌کانی هاندان که به‌ده‌ستی ده‌هینیت ئه‌وه‌یه شته‌که نوئ بیت، بو‌یه ئاموزگاریمان ده‌کات که هه‌میشه هه‌ولنده‌ین ئهو شته‌ی به‌کاری ده‌هینین به‌ پپی توانا شتیکی باو نه‌بیت. (الخطیب، 2003، 196-198، و کاید واخرون، 2007، 122-123)

خشته‌کانی هاندان Schedule of Reinforcement

رئیکه‌سنتی خشته‌کانی هاندان و کاته‌کانی پیشکه‌شکردنی هاندان و هه‌روه‌ها دیاریکردنی هه‌ر وه‌لامدانه‌ویه‌ک، هاندانه‌که ته‌واو ده‌کات، هاندانیش یان شتیکی به‌رده‌وامه، یان پچرپچره. له‌ هاندانی به‌رده‌وام، هه‌ر جاریک که ره‌فتاریکی تازه هه‌بیت، هاندانی ره‌فتار هه‌یه. (بترس، 2010، 227)

ا- خشته‌کانی هاندانی جیگیر له‌ وه‌لامدانه‌وه‌دا Fixed-Ratio Schedules

مه‌به‌ست له‌و نه‌خشانه‌یه که پیشکه‌شکردنی هاندانه‌کانی تئیدا ریکه‌خریت به‌ ژماره‌یه‌کی دیاریکراو و جیگیر له‌ وه‌لامدانه‌وه‌ی دروست، له‌و نمونانه‌ی که ئهو جو‌ره له‌ نه‌خشه‌که‌دا روونده‌کاته‌وه، هاندانی کرئیکاریک دوا‌ی ئه‌نجامدانی کاره‌که‌ی یان به‌رهمه‌ییانی پین پارچه له‌ جل و به‌رگ، دواتر ده‌ پارچه، دواتر بیست پارچه به‌و شیوه‌یه، یان هاندانی قوتابی دوا‌ی ئه‌نجامدانی ئه‌رکه‌کانی یان جیه‌جییکردن و هه‌لکردنی پرسیاره‌کان، یان دوا‌ی هه‌نجامدانی ئه‌رکی سیه‌م و دواتر پینجه‌م به‌و شیوه‌یه.

ب- خشته‌ی هاندانی گو‌راو له‌ وه‌لامدانه‌وه‌ variable Ratio schedules

مه‌به‌ست له‌وه ئهو خشته‌یه که پیشکه‌شکردنی هاندانه‌کان له‌خوده‌گریت به‌بی ئه‌وه‌ی وه‌لامدانه‌وه‌ راسته‌کانی تئیدا دیاری بکریت، له‌و نمونانه‌ی که ئهو جو‌ره له‌ خشته‌کانمان بو روونده‌کاته‌وه، هاندانی کرئیکارانه دوا‌ی ئه‌نجامدانی ئه‌رکه‌کانیان و له‌ به‌رهمه‌ییانی

ژمارهیهکی دیارینهکراو له جل و بهرگ یان هاندانی قوتابیان دواى نهجامدانی نهرکهکانیان که ژمارهکی دیاری نهکراوه له نهرکهکانی قوتابخانهیان. (الروسان، 2014، 117)

ج-خشتهى ماوهى جیگیر (Fixed Interval)

نهر خشتهیه هانی رفتار دوات دواى رابردنی ماوهیهکی زهمهنى جیگیر (هموو پیچ خوولهکیک یان هر کاتژمیریک..هتد)

هاندەر دواى روودانی راستهوخو شتهکه پیشککش دهکات یان وهلامدانهوهیهک لای کهسهکه دهردهچیت دواى رابردنی ماوهیهکی دیاریکراو. نهر خشتهیه دهیتته وهلامدانهوهیهکی جیگیر (بهردهوام روودوات) نهگهرچی تا رادهیهک لاوازیسه. هوکاری پشت نهمه رفتارى تاک راستهوخو لاواز دهیت دواى بهدهستهینانی هاندان، نهوش پی دهلین سستبونهوه که نهمه دواى بهدهستهینانی هاندان دروست دهیت. (post-Reinforcement pause)

د- خشتهکانی ماوهى گوراو (veriable Intervals)

نهر خشتهیه تاییهت نییه به ماوهیهکی زهمهنى جیگیر، بهکو له کاتیکهوه بو کاتیکى که دهگوریت، واته نهر ماوهیهی که پیویسته بهسر پیشککشکردنی هاندانهکدا رابردنیت بریتى بیت له پین خوولهک، واته هموو پین خوولهکیک هاندان پیشککش دهکرت، دواتر دواى حهفت خوولهک، جاریکی دیکه دواى ده خوولهک هر بهو شیوهیه، واته نیوهندی ژمیریهی ماوهکهی پین خوولهک بیت). نهر خشتهیهوادمکات وهلامدانهوه بههیز بیت و وادهکات کوژانهوهی نهستم بیت.

ههلیژاردنی هاندانی گونجاو:

- 1- بیرسه له کهسهکه چی خوشدهیت.
- 2- تیبینی کهسهکه بکه: دهوانی به بهردهوامی رفتارمکانی زانیاری زور بهسود بهدهستهینیت لهو شتانهی که هاندهره، نهوش له دووتوی چاودیاری رفتار و بهرنهجامی نهر رفتارانه.
- 3- رووبهروبوونهوهی کهسهکه بهرامبه به نهگهری جوریک له هاندەر: لیرهدا زور به ناسانی به کهسهکه دهلین شتیک لهمانه تاقیبکهوه که جیگهی سهرسامی تویه.
- 4- چاوپیکهوتن: نهوش له ریگهی چاوپیکهوتن لهگهل کهسهکه بو زانینی نهر هاناناهى دهیهویت. (ابو اسعد، 139، 2014).

ب- هاندانی نهرینی Negative reinforcement

ئه‌نجامدانی رهفتاریکه له لایهن کەسیکهوه له ئه‌نجامی دوورکهوتنهوه له رووداوێک یان شتیکی ته‌نگه‌به‌ر یان نه‌خوازاو له‌دوای روودانی رهفتاریکهوه. (الشناوی، 1997، 291)

وه‌کو ده‌نگی به‌رز و رووناکی بریقهدار و سه‌دمه‌ی کاره‌بایی و گه‌رمی یان ساردی زیاده. (خیرالله، 1978، 190)

هه‌میشه جیاوازی له‌نیوان هاندانی نهرینی و هاندانی نهرینی، یه‌که‌میان ب واتای پیشکه‌شکردن یان به‌ده‌سته‌هینانی ئه‌و شته‌ دوای وه‌لامدانهوه هاندانه‌که به‌ده‌ست بێت به‌ پێی توانای روودانی هه‌مان وه‌لامدانهوه بۆ جاری دووم، له‌ نمونه‌ی له‌م جووره به‌ده‌سته‌هینانی خواردن و ئاو و ستایش، هاندهری نهرینی به‌وه هاوتای ئه‌و شته باشانه‌یه که داوای ده‌که‌ین، به‌لام هاندانی نهرینی ئاماژه‌یه بۆ لابردنی ئاگادارییه‌ک یان دوورخسته‌وه‌ی، که ده‌کری ئه‌گه‌ر هه‌مان به‌هیزبکریت له‌کاتی ده‌رکهوتنی وه‌لامدانهوه‌ی دروست، ئازار ئاگادارییه‌که و وامان لێده‌کات ئازار شکین و هه‌ر بگه‌رین، جا ئه‌گه‌ر ئازاره‌که نه‌ما دوای روودانی وه‌لامدانهوه‌که (ئازار شکین و هه‌ر ده‌گه‌رین). (الوقفی، 2003، 407).

چه‌مکی هاندان ئاماژه‌یه بۆ ئه‌و ریککارانه‌ی که به‌دوای رهفتاردا دیت و کارده‌کات بۆ زیادبوونی ئه‌گه‌ر هه‌مان روودانی رهفتاری دیکه له‌ ناینده‌دا، هه‌روه‌ها هاندانی نهرینی و نهرینی به‌ دوو رووی یه‌ک دراو داده‌نرین، له‌ دووتوی کاریگه‌رییان له‌سه‌ر رهفتار، به‌لام له‌ گرتنه به‌ری ریککاره‌مان جیاوازان، هه‌روه‌ها هاندانی نهرینی به‌وه پیناسه ده‌کریت که ریککاریکه ئاماژه‌یه بۆ کیشانه‌وه‌ی ئه‌و وروژینه‌رانه‌ی خوشه‌هویست نین یان په‌رته‌وازن، واته پرسیکه ده‌بێته هۆی زیادبوونی ئه‌گه‌ر هه‌مان روودانی رهفتار له‌ ناینده‌دا، رابوونی قوتابی به‌ ئه‌نجامدانی ئه‌رکه‌کانی وای لێده‌کات له‌ سزای ماموستا دووربه‌کووتنه‌وه، ئه‌مه‌سه‌ره‌رای داخوارییه‌کانی باوک ده‌بێته هۆی دوورکهوتنه‌وه له‌ سزاکان، یان وه‌ستان له‌سه‌ر هێله‌ سووره‌کان و ده‌کات شو‌فیر سزای دارایی بدریت یان له‌ لایهن پیاوانی هاتوچۆ سه‌رپێچی بکریت.

لێره‌دا ده‌بینین وروژینه‌ر مه‌که وه‌کو هاندانیکی نهرینییه، که‌واته چ بکه‌ین بۆ دوورکهوتنه‌وه له‌وه هه‌لوێستانه‌ی خوشه‌هویست نین دوای روودانی رهفتار مه‌که و ده‌بێته هۆی زیادبوونی ئه‌گه‌ر هه‌مان دووباره‌به‌بوونه‌وه‌ی رهفتار له‌ ناینده‌دا. هه‌روه‌کو له‌ هاندانی نهرینیش، مه‌رج نییه هه‌موو هاندهریک به‌ هاندهری نهرینی دابنریت، هه‌تا ئه‌گه‌ر بێته هۆی لادانی بیزار بوونه‌که یان ئازاریک یان لابردنی سزایه‌که، لێره‌دا ده‌توانین چه‌مکی زه‌مه‌نیکی گه‌رنگ روونبه‌که‌ینه‌وه له‌باره‌ی تییینیکردنی به‌شداری هاندانی نهرینی و نهرینی له‌ رووی کاریگه‌ری له‌سه‌ر

زیادبوونی رهفتارهکه، ههستکردن به سهرما دهبیتته هۆی ئهوهی قاپووت بیوشین، سهرهرای ئهوهی وهلامدانهوهی دروسته و بهدهستهینانی نمرهیهکی بهرزه، ئهوهش وامان لیدهکات بهردهوام بین لهسهه خویندن و بهکارهینانی دهرمان بو کهمکردنهوهی نازار و سهریهشه. (کاید واخرون، 122، 2007-123).

هاندانی ئهرینی هۆکاریکه وادهکات دووربکهوینهوه یان لابردن، یان وهستانی وروژینهه نهرینییه راکردوهکان له ههلویستهکه، تهنیا به رابوونی کهسهکه لهبارهی وهلامدانهوهی پیویست، واته خۆی بنوینی له وهستان یان قهدهغهکردن یان روودانی رووداویکی قیزهون یان راکردن لهکاتی بهدیارکهوتتی رووداویکی خوازاراو له لایهن کهسهکهوه.

هاندان ئهگهر ئهرینی بیت یان نهرینی ههمیشه دهبیتته هۆی خیراکردن له بهدیارکهوتتی رهفتاری خوازاراو له کهسهکه، بهلام ههمیشه هاندانی ئهرینی زور باشتره له هاندانی نهرینی لهبر ئاسانی پیادهکردنهکهی، لهبر ئهوهی ئهنجامهکهی خیرایه و شوینهواری نهرینی لاهکی بهدوای خۆیدا دروست ناکات. (ابراهیم واخرون، 1993، 84).

هاندانی گونجاو بو مندال

رهنگاورهنگی هاندانی گونجاو بو مندالان وهکو ئاگی مندال و وشهی هاندەر و زهردهخهه و کاتهکانی یاریکردن و خواردن یان شیرینی، پاره..هتد.

ئهو جوره هاندانه سهه به هاندانی نهرینییه و، ئهو جوره هاندانه دهبیتته هۆی بهدهستهینانی چهندان چهشنی جوراوجور له رفتاری خوازاراو لای مندالهکه، سههجهه ئهو پروگرامانهی تاییهتن به مندالان بهکاردین بو هاندانی ئهرینی له بهدهستهینانی رفتاری جوراوجور. (Herbert & Martin, 1987, 69)

جورهکانی هاندانی نهرینی

هاندانی نهرینی بو دوو جور دابهش دهبیت ئهوانیش:

هاندانی نهرینی سههتایی primary Negative Reinforcement

ئهو جوره هاندانه نههیشتن یان لابردنی روودای نازاربهخش لهخۆدهگریت که پهیههسته به پیداویستییه سههتاییهکان و، پهیههسته به مانهوه و سهلامهتی بوونهوهی زیندوو، وهکو وهستانی حالهتی سهریهشه و خۆپاراستن له سهرما و گهرمای بهتین.

هاندانی نهرینی دوانهیی secondary Negative Reinforcement

ئەو جۆرە ھاندانە لابردن يان وەستان يان خۆلادان يان ھەلاتن لە رووداوە نازار بەخشەکان لەخۆدەگریت کە پەيوەستە بە پيداويستییە دوانەھيەکانی تاک، وەکو پيداويستییە کۆمەلایەتی و دەروونییەکان، وەکوو خۆبۆاردن لە سەرنەکەوتن لە خویندن و خۆبۆاردن لە سزای کۆمەلایەتی. (الروسان، 2014، 120).

ھاندانی نەرینی سێ رووآلتی ھەبە لەوانە:

1- لابردنی رووداوی نازار بەخش: مەبەستیش لەمە کارکردنی بوونەوهری زیندووہ بۆ وەستان يان لابردنی رووداوی نازار بەخش کە لە ژيانی روژانەمان رووبەر وومان دەبیتەوہ.

2- رەفتاری خۆلادان: بوونەوهری زیندوو خۆی رووبەر ووی وروژینەری نازار بەخش ناکاتەوہ، بەلکو کار دەکات بۆ دوور کەوتنەوہ لە ترسی ئەوہی رووبەر ووی نازار ببيتەوہ کە ئەو وروژینەرە دەبیتە ھۆی نانەوہی نازار.

3- رەفتاری ھەلاتن: ئەو ریککارانەھە کە بوونەوهری زیندوو پیتی رادەبیت بۆ ھەلاتن لە رووداوە نازار بەخشەکان کە رەنگە رووبدات. (ابو اسعد، 2014، 143).

ج-ھاندانی پەسند Differential Reinforcement

بریتییە لە ھاندانی وەلامدانەوہی گونجا و پشتگوێخستنی وەلامدانەوہی نەگونجاو. لەبارەي نمونە لەو جۆرە ھاندانی مندال کاتی یاری دەکات بە ریکگەھەکی گونجاو يان داوای شتیکی لئ دەکریت بە شیوازی خواراوی يان چاوپروانی رۆلی بکریت، يان یارمەتی کەسانی دیکە بدات، ھەر وەھا پشتگوێخستنی کاتی ب ریکگەھەکی ھەرزەمیانە يان بە شیوازی بابەتی يان شەر انگیزی ھەلسوکەوت دەکات، ھەر وەھا ھاندانی پەسند ھاندانی رەفتاریش دەگریتەوہ لە کاتی دیاریکراو وەکو (نووسین لە دەفتەر يان خواردن لە ناندین يان پشتگوێ خستنی لە ھەلوێستی دیکەدا وەکو (نووسین لەسەر دیوار يان خواردن لە ژووری نووستن، بەو شیوہیە رەفتار دەست دەکات بە روودان لە ھەلوێستی دیاریکراو بەبێ ئەوانی دیکە. (بترس، 2010، 226)

دووم: دروستبوونی رەفتار Shaping Behavior

مەبەست لە دروستبوون رابوونە بە پرۆسەي ھاندان بۆ نزیکبوونەوہ لە چاودیریکردنی رەفتاری کوتایی، واتای ئەوہش ئەوہیە رەفتاری خواراوی بەش بەش دەکریت بۆ بەشی بچووک بە شیوہیەک گە بتوانین گۆرانکاری لە رەفتارەکە بکەین لە سنووری ئەو کاتەي کە ھاندانی دەدەین. (عبدالرحمن، والشناوی، 2010، 122).

مههست له شيوازی دروستبوونی رهفتار، ئهو ريککارانهيه که کاردهکات بو شيکردنهوهی رهفتار بو چهندان ئهرکی لاوهکی و هاندانی ههتا رهفتاری کوټايی بهدهست دیت، ئهو رهفتاره هاندانی ههنگاوه لاوهکيهکان لهخو دهگریت و به شيوهيهکی پله بهپله له رهفتاری کوټايی نزیک دهبيتوه، واته هاندان ههولدهدات له ريگهی ههنگاوی لاوهکی کاربکات بو زیاترکردنی دووباره بوونهوه ههتا رهفتاری کوټايی بيتهدی. (الروسان، 2014، 126)

دروستبوون کورت دهبيتوه بو دابهشبوونی رهفتاری کوټايی ئامانجدار بو چهندان بهش که ههر بهشیکلهوانه نواندی ههنگاویکه، به شيوهيهکی پله به پلهشه له ئاسانهوه بو قورس. هاندانیش ههموو ههنگاوهکان لهخو دهگریت، دواي ليهاتوویی به شيوهيهکی تهواون دهگوازيتهوه بو ههنگاوهکانی دواتر ئيتر بهو شيوهيه. ههتا دهکات به رهفتاری کوټايی ئامانجدار.

هاروب (Harrop, 1993) وا پيناسهی دروست بوون دهکات که بریتيه له دارشتنهوهی رهفتار به شيوهيهکی دیاریکراو، که ئهو دارشتنهوهيه له ريگهی هاندانی وهلامدانهوه که هیدی هیدی نزیکمان دهکاتوه له رهفتاری ئامانجدار. بويه ئهو شيوازه ناوناوه به نزیکبوونهوهی پله بهپله (یهک بهدواي یهک) (successive approximation) لهبهر ئهوهی له ئاسانهوه بهرهو قورسی دهچیت به شيوهی یهک لهدواي یهک.

به ئامانجی ئهوهی ئهو شيوازه تاکهکان فيره رهفتاریک بکات که ئهوان لئی بهههرمهند نیین له کاتی ئیستادا. ئهوش واتای ئهوه نییه که رهفتاریکی ئامانجدار له نهبوونهوه دروست بکات، بهلکو دهکات به رهفتاری ئامانجدار له ريگهی وهلامدانهوهی هاوشيوه دهست پیدهکات و چپی دهکات بو خزمهتکردنی ئامانجی کوټايی.

ستراتیژی دروستبوونی رهفتار:

- 1- به روونی دیاریکردنی رهگزمهکانی رهفتاری تهندروست و نا تهندروست، به ريگهی ريککارهکان که پشت بيهستیت به پيوهر و تيبینی.
- 2- دیاریکردنی ئهو هاندانانی که کاریگهری خوئی دهسهلمینیت.
- 3- دهستنیشانکردنی شيواز و ريساکان، که بو ههر قوتایيهک که هاندان بهدهست دههینیت کاتی پيشکهوتنیکی لی بهدی دهگریت بهرهو هاتنه کایهی رهفتاریک یان چاکسازیکردن لهو رهفتاره. (قطامی، 1990)

ئهو مهرجانهی که پيوسته رهچاوبکریت له دانانی ريککارهکانی دروستبوونی رهفتار:

دیمبۆ (Dembo) وای دهبینی که لیره‌دا چەندان پیۆەر ههیه که‌گەر که له‌بەر چاو بگه‌یریت له ریککاره‌کانی دروستبوون و پێشخستنی ره‌فتار ئه‌وانیش:

1- ئه‌گەر دُنیا نه‌بیت له ره‌فتاره خوازاوه‌که له‌ودا، ئه‌وا تۆ کێشه‌ت ههیه له دیاریکردنی پێداویستیه‌کانی ره‌فتاری پێشتر، یان هه‌نگاوه پێویستیه‌کان بۆ هه‌ینانه‌دی ئه‌مه.

2- له‌سه‌ر تۆ پێویسته ئه‌وه دیاری بکه‌یت که له کۆی ده‌ست پێ ده‌که‌یت، هه‌روه‌ها توانای ئه‌وه‌ت هه‌بیت که پێداویستیه ره‌فتاریه‌کانی پێشتر ئه‌نجام به‌ده‌یت بۆ ده‌ستنی‌شانکردنی پرۆسه‌ی دروستبوونی ره‌فتار هه‌که‌ت.

3- له‌سه‌ر تۆ پێویسته قه‌باره‌ی هه‌نگاوه‌کان دیاری بکه‌یت، جا ئه‌گەر زۆر بچووک بوو، ئه‌وا ره‌فتاره‌که پێویستی به هاندان نییه، هه‌روه‌ها ناتوانی ئامانجه راگه‌یه‌نراوه‌کان به‌هێننه‌دی.

4- له‌سه‌رت پێویسته دُنیا بته‌وه له به‌ده‌سته‌هێنانی ره‌فتار هه‌که له هه‌موو ئاسته‌کان پێش ئه‌وه‌ی بچیه ئاستیکی دیکه که هه‌ولێ بۆ ده‌ده‌یت. (Dembo, 1994, 56)

که‌ی دروستبوون وه‌کو شیوازیکی چاکسازی ره‌فتار به‌کارده‌هێنریت؟

دروستبوون به‌کارده‌هێنریت کاتی لای مندال هه‌یچ جووره ره‌فتاریکی خوازاوه‌ بونی نییه، به‌لکه‌ پله به‌پله پێی ده‌گات، هه‌ر بۆ نمونه: مندالیک له روه‌ی عه‌قڵیه‌وه دواکه‌وتوه له کاتی پشوو خواردنه‌که‌ی (سه‌نده‌ویج) ده‌خوات، نیو کاتر می‌ر داده‌نیشیت ته‌نیا بۆ خواردنی سه‌نده‌ویجه‌که‌ی، هه‌ر بۆ زانین منداله‌کانی دیکه ته‌نیا له ماوه‌ی پازده خوله‌ک سه‌نده‌ویجه‌که‌یان ده‌خۆن، لیره‌دا هه‌ولده‌هین کار بکه‌ین بۆ دروستکردنی ره‌فتاریک ئه‌ویش له ریگه‌ی له جیاتی ئه‌وه‌ی نیو کاتر می‌ر دابنیشیت بۆ خواردنی سه‌نده‌ویجه‌که‌ی، ئه‌وا 25 خوله‌ک دابنیشیت، ئه‌گەر سه‌رکه‌وتوو بووین له‌مه ئه‌وا هاندانی پێشکه‌ش ده‌که‌ین، دوا ئه‌مه داوای لیده‌که‌ین که سه‌نده‌ویجه‌که‌ی له ماوه‌ی 15 خوله‌که‌دا بخوات، ئه‌گەر له‌وه‌ش سه‌رکه‌وتوو بووین ئه‌وا دیشان هانی ده‌هین، لیره‌دا ئی‌مه ده‌گه‌ینه ره‌فتاری داواکراوه‌ و کۆتایی که ئه‌ویش خواردنی سه‌نده‌ویجه له لایه‌ن منداله‌که‌وه له ماوه‌ی 15 خوله‌ک له ریگه‌ی پله به‌ پله و هیدی هیدی نه‌ک به یه‌ک جار.

بنچینه‌ی سه‌رکه‌وتن له شیوازی دروستبوون خۆی ده‌بینته‌وه له بونی هاندانه‌که، که له‌سه‌ر بنه‌مای گۆرانکاری پله به‌ پله ره‌فتار وه‌ستاوه به‌ر مه‌ ئامانجی کۆتایی، بۆ نمونه ئه‌و منداله‌ی ته‌واو ئاگه‌داری مامۆستا که‌ی نابیت، ئه‌ویش ده‌یه‌ویت چاره‌سه‌ری بکات به پێی شیوازی دروستبوون پێویست ده‌کات ره‌فتاری ئامانجدار ده‌ستنی‌شان بکات، هه‌ر بۆ نمونه ئاگه‌داری

مامۆستاکیه بیته به درێژیایی وانکه که (40) خوولهکه. ئەو ماوهیه دهکهینه چەند بەشیک، هەر بەشیک لەو ماوهیه دهکهینه پینج خوولهک، قوتاییهکه هاندهدهین ئەگەر بۆ ماوهی پینج خوولهک ئاگەداری مامۆستاکیه بیته، دوای دڵنیاوونەوه له روودانی ئەو هەنگاوه و سەقامگیربوونی، دەچینه سەر هەنگاوی دواتر، ئەوا هانی دەدهین که بۆ ماوهی (10) خوولهک سەرنج بداته مامۆستاکیه، بەو شیوهیه تاكو دهگهینه رهفتاری کوتایی ئامانجار. ئەنجامدانی دروستبوون لەسەر تاکه کهسیک مەوم نییه، بەلکو دەرکری لەسەر کۆمەڵه کهسیک جی بهجی بکریته له بابتهکانی وەکو موسیقا و وینهگرتن و سەما، هەر ئەوێش بوو که مایەر (sulzer and Mayer, 1977) ئەو شیوازی بهکارهینا له دروستبوونی رهفتاری کۆمه‌لایهتی و مه‌هاری و ئەکادیمی بۆ کهسانی ئاسایی. (الظاهرة، 2005، 153-154)

لێرەدا چەندان هەنگاو هەن لەبارەهێ هونەری دروستبوون:

هەر بۆ نمونە ئەنجامدانی شوشتنی ددان له ریگه‌ی هونەری دروستبوون که بهو شیوه‌یه‌ی خواروه‌یه:

ئەو کارامه‌ییانه‌ی ئەرکه بزانیته:

- گرتنی فلچه‌ی ددان.
- پالپه‌ستو خستنه سەر مه‌عجونی ددانکه به په‌نجه‌کانته.
- جوولاندنی ده‌ستت بۆ سەر هوه‌و خوار هوه‌ بۆ شووشتنی ددان.
- که‌میک مه‌عجونی ده‌که‌یته سەر فلچه‌که.
- شووشتنی فلچه‌که دوای ته‌واو بوونی ئەرکه‌که‌ت.
- ریکخستنه‌وه‌ی هه‌مووشته‌کان له شوینی خۆیدا.
- کارامه‌یی شووشتنی ددان
- گرتنی فلچه‌که له ریگه‌ی ده‌سته‌کانته و نه‌لهرزیت.
- مه‌عجونه‌که بگره و سەر هه‌که‌ی بکه‌وه و دواتر له شوینیکی ئەمان دایینی.
- به په‌نجه‌کانته پالپه‌ستو بخه‌ره سەر مه‌عجونه‌که به‌لام پالپه‌ستوییه‌کی که‌م.
- دانانی فلچه‌که له ده‌ستی چه‌په‌ت (به‌پێی حالته‌که).
- که‌میک مه‌عجونی بخه‌ره سەر فلچه‌که.
- فلچه‌که له سەر هوه‌ بۆ خوار هوه‌ بجوولینه.
- فلچه‌که‌ت بشۆ.
- غه‌ر غه‌ر کردن به ئاو.

- کۆنترۆلی خۆت بکهیت مه عجوونه که نه چیته گه روت.
- کۆنترۆلی خۆت بکهیت غه ر غه رهی ئاوه که نه چیته گه روت.
- دووباره ددانه کانت به ئا و بشو و هکو قونای کۆتایی.
- ههمو شته کان له مه عجووم و فلچه که له شوینی خوی دابنیه. (مصطفی، 2006)

بواره کانی دانانی شیوازی دروستکردنی رهفتار

دهکری دانانی شیوازی دروستکردنی رهفتار و هکو شیوازی یک له شیوازه کانی چاکسازی رهفتار له ههمو بواریه کانی ژیا نی رۆژانه ماندا، به تایبهتی له خیزان و قوتابخانه و کاردا، بۆیه چالاکییه کان لهو شیوازه دا له بواری فیرکردن و چاکسازی رهفتاری مندالی ئاسایی و نائاسایی له سه رهتای بناتانی رهفتار به تایبهتی ئه و کارامه بیانه ی خوارمه ده گریته وه:

- کارامه بی ژیا نی رۆژانه.
- کارامه بی زمانه وانی سه ره به خو و گوزار شتکردن و ده برین.
- کارامه بی جو و له ی گشتی و ورد.
- کارامه بی پشه یی.
- کارمهی کرین.
- کارامه بی خو پاراستن.

جیاوازی له نیوان هاندان و دروستکردن

هاندان کاتی ده بیت که رهفتاره که بوونی هه یه لای منداله که به لام به کاری ناهینیت، منداله که جوین ده دات، به لام ده زانی بلیت سو پاس. به لام دروستکردن (التشکیل) به کاردیت کاتی رهفتاره که بوونی نییه لای منداله که، به لام ده تانی هیدی هیدی پی بگات.

دروستکردن به واتای خه لقاندنی رهفتاریکی نۆی نییه له نه بوون، به لکو رهفتاری داواکراو لای منداله که بوونی نییه، هه ندی جار ئه و رهفتاره نزیکه ش بوونی نییه، بۆیه پشه ی چارسازه که یان راهینه ره که یان ماموستا که بریتی ده بیت له هاندانی ئه و رهفتارانه به ئامانجی به هیزکردنی لای قوتابیه که. (الزیود، 1995، 91، 54، 1980، Walker & Shea)

سئیه م: زنجیره ی رهفتار chaining Behavior

مههست له شيوازی زنجیره ی رهفتار ئه و ریککارانهیه که کار دهکهن بۆ دابهشکردنی رهفتاری گشتی بۆ چهندان باز نه که له و پیکهاتوو، نابیت له باز نهیه کیشه وه بجیته سهر باز نهیه کی دیکه بهی ئه وه ی له باز نه ی پیشتر سهر که وتوو نه بووبیت، واته ئه و له سهر باز نه ی کۆتایی پالپشتی دهکریت.

نمونه ی زنجیره ی رهفتار

شيوازی زنجیره چهندان نمونه له خو دهگریت، یه که م نمونه ی زنجیره بۆ پیشه وه، دووم نمونه ی زنجیره بۆ ئه رکیکی ته و او، سییه م زنجیره ی پیچه وانه.

1- نمونه ی زنجیره بۆ پیشه وه (Forward chining)

له دووتوی ئه و نمونه یه دا ئه رک که کان دابهش ده بن بۆ چهندان یه که ی رهفتاری بچووک و ئاماده ده بیت بۆ هاندانی تاکه که له ههر جاریک که سهر که وتوو ده بیت له ئه دا کردنی یه که یه کی رهفتاری، ده چینه سهر یه که یه کی دیکه به زنجیره و پله و له سهر که وتنی ههر کاریکماندا ره چاوی چارساز ده که ی له پیشکه شکردنی هاندانه که ی.

2- نمونه ی زنجیره ی ئه رکیکی ته و او: (Total Task)

رینمایخواز راهینان و شروقه یه که و مردهگریت بۆ ههر یه که یه که له یه که گرنه گه کان، به شیوه یه کی گشتگیر که به دهر وازه ی رهفتار هکانه وه ده ست پنده کات و به رهفتاری دوا یی کۆتایی پی ده هییت. ههروه ها داوا له رینمایخواز دهگریت رهفتاریک پیشکه ش بکات به شیوه ی کرداری، به لام به پابه ندبوون به ریکخستنی یه که رهفتاری به کان، له کاتی سهر که وتنی له و ئه رک هدا تاکه پشتوانی بگریت.

3- نمونه ی زنجیره ی پیچه وانه (Back ward chining).

ئه و نمونه یه پیکچووی نمونه ی ئه رکی ته و او له رووی دابهشکردنی ئه رک و پیشکه شکردن، ته نیا له وه دا له یه که تر جیاوازن کاتی ته رکیز دهگریته سهر ده سیکی بانگه شه کردن بۆ ته و او ی ئه رک که و دواتر گه رانه وه به زنجیره بۆ دهر وازه ی رهفتار، له کاتی ههنگاوی کۆتایی له زنجیره که (رهفتاری کۆتایی) له سهر ته ی پرۆسه ی راهینانه که جیه جیکرا وه. (کاید واخرون، 2007، 186-189).

ریککارهکانی زنجیره ی رهفتار

• دیاریکردنی ئامانجی کۆتایی یان رهفتاری کۆتایی بۆ بهکار هینانی له و شيوازه دا.

- شیکردنهوهی ئامانجی کۆتایی بۆ چهند شیوهیهکی رهفتاری زنجیرهکراو و بهیهکهوه بهستراو له شیوهی بازنهدا.
- پالپشتیکردن له رهفتاری کۆتایی یان وهلامدانهوهی کۆتایی.
- قورسی گواستنهوه له وهلامدانهوه یان رهفتار بۆ یهکیکی دیکه له زنجیرهی وهلامدانهوه یان شیوهی رهفتار بهیج سهرکهوتن له بازنهی پیشتر. (الروسان، 2014، 132).

نمونهیهکی جیههچیکاری لهسهر زنجیرهکان

فیرکردنی مندال لهسهر شیوازی پاککردنهوهی ددانهکانی ئهوش له ریگهی:

- 1- رهفتاریک ههلهبژیریت و فلچهی ددانهکه ههلهگریت.
- 2- تهرکردن یان شیدارکردنی فلچهی ددان.
- 3- سهری قوتی مهعجونهکه دهکهینهوه.
- 4- مهلمهمی مهعجونهکه لهسهر فلچهکه دادهنین.
- 5- سهری قوتی مهعجونهکه دادهخهینهوه.
- 6- به فلچهکه رووی دهرهوهی ددانمان خاویندهکهینهوه.
- 7- به فلچهکه رووی سهرهوهی ددانمان خاویندهکهینهوه.
- 8- به فلچهکه رووی خوارهوهی ددانمان خاویندهکهینهوه.
- 9- کوپیک پر ئاو دهکهین.
- 10- دهمانی پی دهشۆین.
- 11- دهمان دهرینهوه.
- 12- فلچهی ددانهکه دهشۆین.
- 13- ئهوشۆینه پاکدهکهینهوه که پیسبووه.
- 14- کهلوپهلهکان له شوینیکی دوور ههلهگرین.
- 15- پاشماوهکان فری دههین. (ابو اسعد، 2014، 196)

لهبارهی ههر دوو پرۆسهی دروستکردن و زنجیره، کۆمهلیک جیههچیکاری فراوان ههیه له بواری فیرکردن، له سالانی شهستهکان شتیک باوبوو لهبارهی فیرکردنی به پرۆگرام که قوتابییان فیرهکرد به ئامیری فیرکاری یان بهدهستهینانی راستهوخۆی ئهوش ئامیره کاتی وهلامی پرسیارهکانی به دروستی بدابایهوه و خۆی ههلهکانی خۆی چاک بکردابایهوه، به خیراییهکی زۆر که گونجاو بوو لهگهڵ ئهوش فیرهبوو. (جهادالدین، 2005، 278)

جیاوازی له‌نیوان زنجیره‌ی رفتار و دروستکردنی رفتار

له زنجیره‌ی رفتار شتیک نییه ناوی پالپشتیکردنی رفتار بیت ته‌نیا له بازنه‌ی کوتایی نه‌بیت، ئه‌ویش به پپی ریکختنیک‌ی دیاریکراو، به‌لام دروستکردنی رفتار مه‌به‌ست لئی شیکردنه‌وی رفتار ه‌بۆ چه‌ند ئه‌رکیکی لاوه‌کی و، پالپشتیکردنی ه‌ر ئه‌رکیکی بۆ ئه‌وه‌ی ئامانجی کوتایی به‌ده‌ست به‌نییت، له دروستکردن ده‌کرئ ه‌نگاوئیک پیش ه‌نگاوئیک دیکه بخریت، یان ئه‌رکیکی لاوه‌کی پیش ئه‌رکیکی لاوه‌کی دیکه بخریت، گ‌رنگ ئه‌وه‌یه دوا‌ی سه‌رکه‌وتنی له ه‌ر ئه‌رکیکی ئه‌و که‌سه پالپشتی بکریت، به‌لام له زنجیره ته‌نیا ریکختنی ئه‌رکه لاوه‌کیه‌کان هه‌یه به‌پپی زنجیره، به‌بی پیشخستنی ئه‌رکیکی به پیش ئه‌وه‌ی دیکه.

چوارهم: هاندان (التلقین) prompting

مه‌به‌ست له هاندان پیشکه‌شکردنی یارمه‌تییه یان ئاماژه‌یه‌کی زیاده‌یه بۆ که‌سیک که رفتاریک ده‌نوینیت، یان چاکسازی له رفتاریک ده‌کات، هاندان بریتیه له به‌کاره‌ینانی وروژینه‌ری جیاواز و زیاده به واتای ئه‌وه‌ی هه‌ندئ شتی زیاده ده‌خاته سه‌ر وروژینه‌ری جیاواز و سروشتی به‌ده‌ست به ئامانجی جوولاندنی که‌سه‌که بۆ رابوون به ئه‌نجامدانی رفتارکه، ه‌ر به‌و شیوه‌یه، مه‌به‌ست له هاندان بریتیه له زیاترکردنی ئه‌گه‌ری روودانی رفتاری ئامانجدار. وروژینه‌ری هاندانیش ره‌نگه به قسه‌ بیت، واته له‌سه‌ر شیوه‌ی رینمایی قسه‌کردن بیت یان ئاماژه بیت وه‌کو دیاریکردن، یان روانین به ئاراسته‌یه‌کی دیاریکراو یان جه‌سته‌یی که یارمه‌تی جه‌سته بگریته‌وه. (ب‌طرس، 2010، 166)

لیره‌دا چه‌ندان هاندان هه‌یه که ئه‌مانه ده‌گریته‌وه:

1- هاندانی به قسه. verbal prompts

زۆر به ساده‌یی ئه‌وه بریتیه له رینماییکردن به قسه، وه‌کو قسه‌کردنی ماموستا بۆ قوتابیه‌کانی (کتابه‌کانتان بکه‌نه‌وه).

2- هاندانی به ئاماژه Gestural prompts

بریتیه له‌و هاندانه‌ی که له دووتوی ئاماژه یان روانین به ئاراسته‌یه‌ک یان به ریگه‌یه‌کی جیاوازه، یان به‌ر زکردنه‌وی ده‌سته ..هتد.

3- هاندانی جه‌سته‌یی physical prompts

ئه‌وه‌ش گرنتی جه‌سته‌ی که‌سانی دیکه ده‌گریته‌وه به ئامانجی یارمه‌تیدانیا بۆ زیاتر قوولکردنه‌وی رفتار ه‌ دیاریکراو که. (الخطیب، 1987، 112-113)

نمونه لهسەر هاندانی مندال و هكو ئهوهی مامۆستار ادیبیت به دهست خستنه سهر شانی مندال هکه له دواوه، دواتر دهستی دهگریت و دهیخاته سهر ناولهپی دهستی خوئی، دواتر ناولهپی لهسهر شوینی تایبتهی خوئی دادهنیت، لهگهڵ ههموو ئهوه دهستهواژانهی که بهکار دین له شیکردنهوهی ههنگاو هکانی خوار هوه:

- هاندانی جهستهیی تهواو.
- گرتنی شان هکانی له دواوه و هكو کارتتیکردن.
- گرتنی دهستی و هكو کارتتیکردن.
- ئاماژهدان که نزیک بیت له دهست.
- سهر بهخوویی.

پینجهم: شار دنهوه fading

شیوازی که له شیوازهکانی وهرگرتنی رفتار که له ههلوئیسیتیکدا روودهات و رهنکه له ههلوئیسیتیکیدیکه دووباره ببیتهوه له ریگهی گورانکاری پله بهپله بو ههلوئیسیتی یهکهم بو ههلوئیسیتی دووهم. رهنکه مندالهکه لهسهر خو و هاوکار بیت له مالد بو نمونه، بهلام رهنکه بترسیت ئهگهر لهناکو بیخهینه پۆلیکی خویندن له قوتابخانهی هکدا که ئهوه نامۆ بیت بو ئهوه، بویه شیوازی کشانهوهی پله بهپله گرنگیهکی زوری ههیه کاتی مندال فییره رهفتاریکی نوئی دهبیت له ژینگهیهکی بهسوود و هكو نورینگه یان نهخوشخانه یان دهزگه دواتر لهناکو دهگوازریتهوه لهو شوینه بو ژینگهی مالهوه یان کومهلگه که ئهوه دهبیت هوی ونکردنی زوریک له رهفتار و کارامهیی که بهدهستی هیناوه. (عبدالرحمن، و شناوی، 2010، 130)

شیوازی کیشانهوهی پله بهپله گرنگی گهرههی ههیه کاتی رینمایخواز رهفتاریکی نوئی فییره بیت له ژینگهیهکی به سوود و هكو چارمخانه یان دهزگه دواتر لهناکو دهگوازریتهوه لهو شوینه بو ژینگهی مالهوه یان کومهلگه که رهنکه ببیت هوی بهرهمهینانی ونکردنی زوریک له رهفتار و کارامهیهکان که بهدهستی هیناوه، بویه واباشتره کشانهوهکه پله به پله بیت لهژینگهی چارهسهرکردن بو ژینگهی مالهوه ئهوهش له دووتوی کارکردنی نزیکردنهوه شانبهشانی وروژینهوهکه له ههمان ژینگهدا.

نرخ یان تیچوونی وهلامدانهوه Response cost

نرخه وهلامدانهوه ئاماژهیه بو ونکردنی پاپشتیکردنی ئهرینی یان بهشیک لهو پشتگیریکردنه، له سهرجهم لایهنکانی جیهجیکردنی ئهوه شیوازه بهشیک له بهخشینهکه له شیوهی

پالپشتیکردنه که و مردهگیریتوه، به پیی ئه لوژی که مندال ههست دهکات شتیک ده دورینیت له ئهجامی رهفتاره ههلهکانی، بویه پیویسته ماموستا رابیت به باسکردنی ئه شوازه پیش ئهوهی جیهجیکات، ئهوش به نریکبوونهوه له ئاراستهی گونجاو بو منداله که بزانیته کهی ئه سزایهی لهسهر جیهجی دهکریت و بههای تیچوونهکهی چهنده که زیانی لی دهکات، جا ئهگهر ئه منداله ههموو شتیک دؤراند لهو پالپشتیکردنه ئه رینیانهی که بهدهستی هیناوه له هلوپستهکانی پنیشتی، لهو حالتهدا و اباشتره شیوازی کاتی چپر چیری بهسهردا جیهجیکریت ئهگهر بهردهوام بیت لهسهر رهفتاره ههلهکانی. لیرهدا سی جور تیچوونی وه لامدانهوه ههیه ئهوانیش نهخشهسازی هههمهکی و لوژیکی و سروشتی.

بو ئهوهی ئهو ریکاره کاریگری و بهرهمی خوی ههبیت، پیویست دهکات ئه ههنگاوانهی خواروه بگرینه بهر:

1- ررونکردنهوهی سروشتی ریکارهکان بو قوتابی پیش ئهوهی دهست به جیهجیکاره بیهکان بکریت.

2- دیاریکردنی ئه رهفتارهی که گونجاوه له کهسهکه چاکسازی بکریت.

3- پالپشتیکردنی رهفتاره خواراوهکان.

4- پینشکهشکردنی فیدباک به شیوهی راستهوخو، ئهوش به ئامانجی ونهکردنی هوکارهکانی پالپشتیکردن له لایهن قوتابیهکهوه.

5- جیهجیکردنی ئه ریکاره راستهوخو واته دوازی روودانی رهفتاریکی نهخواراوه له قوتابیهکه.

6- دوورکهوتنهوه له زیادبوونی بههای سزا یان سه ریچی پله بهپله له بهر ئهوهی قوتابی رادیت لهسهر زیادبوونی پله بهپله و دواتر ریکارهکان کاریگری خویان لهدهست دهدهن.

7- بیهشنهکردنی قوتابی له سه رجهم ئه پالپشتیانهی که له دهوروبهری ئهون، له بهر ئهوهی ئهوه دهبیته هوی بی ئومیدی و په رچه کردار و سه رنهکهوتن له ریکاره چاره سه ربیهکان. (بگرس، 2010، 238)

چونیهتی بهکار هینانی شار دنهوه:

1- پیویست دهکات و روژینهی جیاکردنهوهی باو دیاری بکهین، دواتر پیویسته ههنگاوهکانی شار دنهوه دیاری بکهین، دوازی ئهوهی وه لامدانهوهی ئامانجار

رونده‌بیت‌هوه، ئینجا ده‌توانین به شیوه‌ی یه‌ک به‌دوای یه‌ک قسه بکه‌ین له ئه‌نجامی هاندان، له‌و کاته‌دا ده‌توانین هیدی هیدی ده‌ست بکه‌ین به‌ شار‌دنه‌وه‌ی هاندانه‌که.

2- ریگه‌ی شار‌دنه‌وه‌ی گونجاو پشت ده‌به‌ستتیت به‌ جو‌ری هاندانه به‌کار هینراوه‌که، بویه ده‌توانین هاندانی ب قسه به‌شارینه‌وه له چوارچیه‌وه‌ی که‌مه‌کردنه‌وه‌ی ژماره‌ی وشه به‌کار هینراوه‌کان. (الخطیب، 2003، 217-218).

شه‌شه‌م: نمونه‌یه‌ی: Modeling

بیرۆکه‌ی نمونه‌یه‌ی پشت ده‌به‌ستتیت به‌وه‌ی که‌سه‌که‌ تییینی که‌سیانی دیکه بکات و ره‌فتاری ئه‌وان وه‌ر بگریت (لیره‌دا که‌سانی دیکه بوونه نمونه). دواتر به‌و شیوه‌یه ده‌توانی ره‌فتاری ئه‌و که‌سانه وه‌ر بگریت یان فیربیت چۆن ئه‌نجامیان بدات یان بپته به‌شیک له‌وان. جا ئه‌و نمونه‌یه زیندوو بیت یان له شیوه‌ی فیلمدا بیت. هه‌موو ئه‌و شتانه‌ی که‌سه‌که ئه‌نجامی ده‌دات بریتیه له چاودیریکردن و تییینی کردن. به‌کار هینانی ئه‌و شیوازه له راهینان له‌سه‌ر وه‌لامدانه‌وه‌ی کۆمه‌لایه‌تی وه‌کو سه‌لامکردن و ته‌وقه‌کردن و سلوو و ریگه‌ی قسه‌کردن و شیوازی جل پۆشین و ری‌کخستنی ژووور و قسه‌کردن. (الشربینی، 2004، 52)

په‌یره‌وکردنی نمونه‌که یان به‌ده‌سته‌هینانی ره‌فتاره‌که‌یه له لایه‌ن که‌سه‌که‌وه که ره‌نگه به شیوه‌یه‌کی ره‌هایی نه‌بیت، واته یان تو‌زیک له ره‌فتاره‌که کهم یان زیاد ده‌کات. بویه پی‌ویسته جیاکاری بکه‌ین له‌نیوان به‌ده‌سته‌هینانی ره‌فتار یان فیربوون یان ئه‌نجامدانی، زۆربه‌ی جار که‌سه‌که ره‌فتاره‌که به‌ده‌سته‌ناهینیت، به‌لام هیچ پالنه‌ریک یان قه‌ناعه‌تیک یان هه‌لیک نییه بو پیاده‌کردن و ئه‌نجامدان له ژیا‌نی روژانه‌ی به‌ شیوه‌یه‌کی سه‌روشتی. لیره‌دا هه‌ندێ جار پرۆسه‌ی په‌یره‌وکردن رووبه‌رووی هه‌ره‌شه ده‌بیت‌هوه و به‌هاکه‌ی له رووی کرداریه‌وه کۆتایی دیت، هه‌روه‌ها ئه‌داکردنی پی‌ویستی به‌ ده‌سته‌به‌رکردنی هه‌ندێ پالنه‌ر هه‌یه له‌لای مامۆستا، که ئه‌و خۆی ده‌نوینیت له به‌ر ئه‌نجامی په‌یره‌وکردن و لاسایی کردنه‌وه‌ی ره‌فتار. (جهادالدین، 2005، 279-280)

نمونه‌یه‌ی به‌ شیوازیکی فیرکاری داده‌نریت که مامۆستا له ئه‌نجامی رابوونی به‌ ئه‌داکردنی ره‌فتاری خوا‌زراو و دواتر هاندانی قوتابی ئه‌نجامدانی ره‌فتاره‌کانی ئه‌و که له‌و ره‌فتاره وه‌رگیراوه که مامۆستا باسیان ده‌کات نمایشی بکه‌نه‌وه و، هینانه ئه‌مه پی‌ویست ده‌کات قوتابی هان بدریت و ناگه‌دار بکریته‌وه و پالپشتی بکریت، هه‌روه‌ها بو ئه‌وه‌ی پرۆسه‌ی فیرکردنی مندال مکوم بیت و فیری ره‌فتاری نوێ بیت پی‌ویسته هه‌لی پی بدریت بو ئه‌وه‌ی تییینی بکات و که‌سانی دیکه ببینیت که چۆن ئه‌و ره‌فتاره خوا‌زراوه پیاده ده‌کات و، هه‌ر ئه‌وه‌ش ده‌بیت‌هوه‌ی

به‌دسته‌بندیانی رفتار که له لایهن مندال‌ه‌کوهه، دواتر هسر نهمه ده‌بیته پیاده‌کردنی شیوازی نمونه‌یی. (الشخص، 2006، 296، والخطیب، 1993، 44، Herbert, 1987, 77)

هونه‌ری نمونه‌یی بوون پشت ده‌به‌ستیت به تیوری فیروونی کومه‌لایه‌تی که گرنگی به فیروون ده‌دات له ریگه‌ی تییبینی و لاسایی کردنه‌وه، بویه (باندورا و روس) جهخت له‌وه ده‌کهنه‌وه که مومکینه مندال رفتار یکی نوئ به‌دهست به‌بیت له ریگه‌ی تییبینی نمونه‌یه‌کوهه که بیته هوی هاتنه ئارای هوی رفتار ه، هه‌روه‌ها (میتزول و ئه‌وانی دیکه) جهخت له‌وه ده‌کهنه‌وه که مومکینه به‌رز هفتی رفتار یک بکریت و له ریگه‌ی نمایش‌کردنی نمونه‌ی رفتار ه خواز راوه‌کانه‌وه له‌به‌ردهم مندال‌اندا بیته جیگه‌ی سه‌رنجدان و کیش‌کردنی تییبینی و دواتر لاسایی بکاته‌وه. (Itzel, etal, 1982, 199)

کاریگه‌ری نمونه‌یی ده‌ه‌ستیته سه‌ر ده‌سته‌به‌روونی چهندان مه‌رج له گرنگ‌ترینیان بوونی رابه‌ریکی راسته‌قینه‌یه یان که‌سک نمونه‌ی رفتار یکی گونجاو ئه‌دا بکات. یان رابه‌ریکی سومبولی بیت له نیو فیلم یان کومه‌لایک وینه‌ی زنجیره‌یه‌ک به ریگه‌یه‌ک هه‌نگاوه‌کانی ئه‌داکردنی رفتار یکی هاوشیوه ئاشکرا بکهن یان بیبینه، پیوه‌ه‌کانی قبوولبوونی هوی نمونه‌یه یان ئه‌وانی دیکه ده‌ه‌ستیته سه‌ر زوریک له لاسایی‌کردنه‌وه له‌وانه‌ش هاوشان بوونیان له رووی ته‌مه‌نه‌وه، کیش‌کردنی نمونه‌که، به‌یه‌کچوو بیان له هه‌ندی تایه‌تمه‌ندی که‌سایه‌تی له‌نیوان مندال‌ه‌که و نمونه‌که. کاریگه‌ری فیروون به‌نکردن به نمونه زیاتر ده‌بیت کاتی نمایش‌کردنی نمونه‌ی رفتار که پابه‌ندی کومه‌لایک رینه‌مایی قسه‌کردن بیت و شروقه‌ی بکات. (ابراهیم واخرون، 1993، 109-112)

هوی هویکارانه‌ی ده‌بیته هوی زیادبوونی کاریگه‌ری نمونه‌:

ئامانج له نمونه‌یی بوون بریتیه له روونکردنه‌وه‌ی رفتار ی ئامانجدار بو فیروون بو هوی لاسایی بکاته‌وه، بو هوی هوی ئامانجه بیبیکیت هس ده‌بی هوی هویکارانه بزائیت که ده‌بیته هوی زیاتر بوونی کاریگه‌ری نمونه‌یی.

1- ئاگایی سه‌رنجده‌ر بو نمونه‌که: (Antination processes)

هوی روونکردنه‌وانه به‌های تاییه‌تی خوین هه‌یه که نمونه‌که پیش‌کشی ده‌کات بو سه‌رنجده‌ر، هه‌گر سه‌رنجده‌ر ئاگای لی نه‌بیت، بویه له‌سه‌رمان پیویسته جهخت له‌وه بکه‌ینه‌وه که هه‌میشه چاودیری رفتار ی نمونه‌که بکه‌ینه‌وه، هس هه‌وش هه‌ندی جار داوای هاندانمان لی ده‌کات به هه‌موو شیوه‌کانییه‌وه، ره‌نگه هوی هاندانه شیوه‌ی قسه‌کردن وه‌برگریت (هس بو نمونه که ده‌لین: ته‌ماشای بکهن ئیستا چ رووده‌دات)، یان ره‌نگه

هاندانهکه جهستهیی بیټ. رهنګه هاندانی سهرنجدهر بۆ ئاګایی له دووتوی بهکارهینانی نمونیهکی سهرنر اګیش بیټ و پیشکەشی بکات و روونکردنهوهی جوړاوجور بدات نهک هر تنیا روونکردنهوهیهک. (Gelfand and Hartman, 1984)

2- پالنهری سهرنجدان (Motivational processes)

کاریګهری نهګهری لاساییکردنهوهی سهرنجدهر بۆ نمونیهک نهویش پالنهریکی لهپشته، جا نهګهر هیچ جوړه پالنهریکی نهبیټ بۆ لاساییکردنهوه، نهوا نمونهکه سهرکهوتوو نابیټ، یهکیک له هوکاره یهکلاییکهروهکان که به شیوهیهکی راستهوخو کاریګهری لهسهر لاساییکردنهوهی رهفتاری نمونهکه ههیه بریتیه له پالنهری سهرنجدان که نهویش پیشبینیهکانیهتی بۆ نهجامهکانی لاساییکردنهوه. که پیش کهمیک نامازهمان بهو راستیهکرد، سهرنجدهر لاسایی کهسینک ناکاتهوه نهګهر بزانی نهجامی رهفتارمکانی نهرنیه، بهلام لاسایی دهکاتهوه نهګهر پیشبینی بکات که نهجامهکی نهرنیه، بویه پالنهری سهرنجدان کاریګهره به هوکاری دیکهش لهوانه تهمنی نمونهکه، رهګزی، پیګه، نهګهری لاساییکردنهوهی سهرنجدهر بۆ نمونهکه زیاتر دهبیټ نهګهر نمونهکه خاوهن پیګه دیار و ههیهتی خو بیټ، ههروهها گهورهتر دهبیټ نهګهر نمونهکه پیکچووی چاودیریک بیټ، نهګهری لاساییکردنهوهی سهرنجدهری پیګهشتوو بۆ نمونهی گهوره زیاتر له نهګهری لاساییکردنهوهی نمونهی مندل.

3- تونای سهرنجدهر له رووی جهستهیی بۆ لاساییکردنهوهی رهفتاری نمونه: Motor (Reporodution processes)

بۆ نهوهی نمونهیی بیټه پرۆسهیهکی کارا، پیویسته جهخت لهوه بکهینهوه که ئایا ئیمه خاوهن توانای سهرنجدانی جهستهیی پیویستین بۆ نهداکردنی کارامهیی جوولهیی داواکراو نهګهر نامانجهکه بریتی بیټ له فیربوونی نهو کارامهییانه (وهکو فیربوونی لیکوورینی پایسکل بۆ نمونه)، ههروهها پرسهکه نهو شته دیاری دهکات که چهنده نهو کاره داواکراوه نهستهمه له رووی سهرنجدانهوه، له کاتی نهوونی سهرنجدان و تیبینی نهو کارامهیی، نهوا زور پیویسته ریککاری جیاواز بهکاربهینریت بۆ هینانهدی نامانجهکه، وهکو دروستکردن و پیادهکردنی چهندباره و پالپشیکردن.

4- توانای سهرنجدهر لهسهر بهردهوامبوون بۆ پیادهکردنی نهو رهفتاره دواي فیربوونی: (Retention processes)

لهسهرمان پښوېسته هانی سهرنجدهر بدهین بو بهردهوامبوون لهسهر پیادهکردنی نهو رهفتاره ئامانجداره دواي فیربوونی، لهبهر نهوهی نمونه شیوازیکی کاریگهره بو دروستکردنی چهندان چهنی رهفتار، بویه لیکولینهوهکان جهختیان لهوه کردووهتهوه که دهتوانریت نهو شیوازه بهکار بهینریت بو فیربوونی مندال و کارامهیهکانی به تایبتهی (خاویندرنهوهی ددان، جلیوشین.. هندی) ههروهها لیکولینهوهکان نهومیان روونکردووهتهوه که دهتوانریت بهکار هینانی نمونهی کارا یارمتهی کهسهکان بدات بو بهدهستهینانی روالهتی رهفتاری ئالوز و کهسایتهی و پیشهیی. (الخطیب، 2003، 229-228)

جور هکانی نمونه

لیرهدا چهندان جور نمونه هیه که دهکری بهکار بهینریت بو پهردان به رهفتاری ئامانجدار یان فیربوونی کهسهکان لهبارهی کارامهیی رهفتاری نوی له گرنگترین نهو جورانه:

1- نمونهی زیندوو: (Live Modeling)

نمونهی زیندوو به بلاوترین جوری نمونه دادهنریت، نهوهی بلاوه نهوهیه بوونی کهسیکه بهتهنیشیت کهسیکی دیکهوه دهیهوی رهفتاری لی فیربیت کاتی نهو کارامهیه پیلده دهکات، لیرهدا نهو کهسه رنگه بیتته نمونه وهکو (باوک، دایک، هاوری، ماموستا).

2- نمونه به هاوبهشیکردن: (participation Modeling)

نهوه پرؤسهی دروستبوونی رهفتار و ئاراستهکردنی تاک دهگریتهوه، به شیوهیهک که نمونهکه و کهسهکه پیکهوه هاوبهشی دهکن له نهجامدانی کارامهیهکه له ههمان کاتدا، چونکه بهشداریکردنی هه دوو لا له نهجامدانی کارامهیهکه کاریگهری زیاتری دهبیت لهوهی که تهنیا نمونهکه کارامهیهکه نهجام بدات، ئینجا دواتر کهسهکه کارامهیهکه نهجام بداتوه، شانبهشانی پرؤسهی نمونه به هاوبهشیکردن فیدباکیشی پیشکesh دهکریت لهبارهی نهوادی تاکهکه بو نهو کارامهیه که بابتهی نمونهکهیه.

ههروهها پرؤسهی نمونه به هاوبهشیکردن لهسهر پرؤسهی دروستبوون چالاکیهکی کشاوهیه له ریگهی ئاراستهکردنی کهسهکه شانبهشانی نمونهی راستهوخوی رهفتار هکان که بابتهی چارهسهریهکهیه. (Bandura & walters, 1977, 16)

دهتوانین کارامهیی نمونهی به هاوبهشیکردن پیادهبکهین له چوارچیوهی چهندين ههنگاو:

۱- پیشکشکردنی زانیاری لهبارهی ریککارهکان: له دووتوی ئهو ههنگاوهدا ریککارهکان پیکهش به کهسهکه دهکریت و بو زانیی ههنگاوکان و گرنگیهکهی (ئیمه کاردهکهین لهسه پیاوهکردنی شیوازی نمونهیی به هاوبهشیکردن، ئهو شیوازه سهرکهوتوو بووه له چارهسهرکردنی زوریک له کیشه ههلهچوونیهکان وهکو ترس و تاریکی، من تو بهشداری دهکهین له ئامادهبوونمان له ناوچهکه).

ب- ئهجامدانی رهفتاری نمونهکه: ئهجامدانی ئهو رهفتاره لهگهله رینماييخواز به شیوهیهکی بنچینهیی و به هاوبهشیکردن و چاودیریکردنی، رینمايیکار پالپشتی و هاندان پیشکش به رینماييخواز دهکات لهکاتی ئهجامدانی کارمهیهکه به سهرکهوتوویی.

ج- پیاوهکردنی سهربهخۆ: ئهوهش له ریگی گواستنهوهی کاریگری فیربون بهسهر ژینگهی کرداری دهبیئت، به شیوهیهکه کهسهکه رهفتاریک و کارامهیهکه ئهجام دهکات که له ژینگهی واقعی خوی فیری بووه به شیوهیهکی سهربهخۆ.

3- نمونهی بز (نادیار): (covary Modeling)

رهنکه رینماييخواز رووبهرووی کیشه بیتهوه بههوی شارهزانهبوونی له کارامهیهکان، رهنکه ئهو کارامهیهکانه تارادهیهکی زور قورس بیئت، به شیوهیهکه که چارساز نهتوانی ئهکاتی بکات، سهرهههه بوونی چهند ئاستهنگیک لهلای چارساز لهبارهی نهبوونی ژمارهیهکی جوراوجور له نمونه بو فیرکردنی رینماييخواز.

بو چارهسهرکردنی ئهو کیشه هونهی و ئهداکردنانه، دهکرئ ئیمه پشت بهبستین به یادگه و توانای رینماييخواز بو خهیاکردن، بویه که رینماييخواز خهیاکاته بۆ نمونهیهکه که رهفتارمکانی دووباره بکاتهوه و گهشهیی پیندات به شیوهیهکی تهواوتی، دواتر کاردهکات بو پیاوهکردنی ئهو رهفتاره به شیوهی کرداری پشت بهبستیت به توانای ئیدراکی و خهیاکانهی له ئهداکردنی پرۆسهی نمونهکه، لیرهدا نمونهی بزمان بهکارهیناوه. ههروهها نمونهی بز و نادیار هیچ جوره نمونهیهکی دیار یان پرۆسهی ناگایی بهکار نابات، تهنیا ئههنده بهسه کهسهکه خهیاکاته بۆ نمونهیهکه و رهفتارمکانی ئهکات که پینستن، بویه نمونهی بز کهمترین تیچوونی له روهی دارایی و کات و ههلدان به بهراورد به جورمکانی دیکهی نمونه پینسته، له لایهکی دیکه توانای تاک بو خهیاکردن و تیگهیشتنی تهواو له ریککارهکانی نمونهکه و قوناغهکانی، رۆلیکی گرنکه دهگیرن له کاریگری خستنه سهر ئهجامی نمونهی بز و نادیار.

4- نمونهی سوبلی: (symbolic Modeling)

ئەو جۆرە لە نموونە نمایشکردنی ئەو رفتارە دەگرێتەووە کە نموونەکە لە رینگەیی فیلم یان بابەتی وینەگیراو وینای دەکات، جا ئەگەر چارسازەکە توانی وینای رفتارەیی نموونەکە بکات بۆ رینمایخوازەکە، ئەوا دەتوانی نمایشی دیمەنیک لەو فیلمە بکات لەبارەیی رفتارەیی یەکیک لە کەسەکان کە چاوپێکەوتنی پیشەیی دەکات، بۆیە نموونەیی سومولی بەووە زیادەکرێتەووە کە توانای تەحەکومکردنی تەواوی ھەمە لە ھەموو لایەنەکانی پڕۆسەیی نموونەکە لە چوارچۆیە وەستان لەسەر دیمەنی فیلمەکە یان نەرییت و دووبارە بوونەووەی لەگەڵ سەرنج و پیشکەشکردنی فیدبەک بۆ پالپشتیکردن لە ئەدایەکی سەرکەوتوو لە لایەن رینمایخوازەووە (المسترشەد). ھەروەھا رینماییکار ھەر دەبێ سۆر بێت لەسەر ئەداکردنی رفتارەکە لە لایەن کەسەکەووە کە لە نموونەیی ژینگەیی واقیعی وەری گرتووە.

5- خود وەکو نموونە: (Self as a Model)

سەر جەم جۆرەکانی نموونەکانی پیشەووە کە باسماں لێوکردن بریتی بوون لە روانگەیی کەسەکە بۆ نموونەکە، کە رادەبێت بە ئەنجامدانی رفتارەکە، بەلام لە نموونەیی خودی پڕۆسەیی نموونە تاکە خۆیەتی، خۆی رادەبێت بە وازی کردنی رۆلی نموونەکە لە ئەنجامدانی رفتارەکە. ئەو شیوازە لەسەر چەندان ھەنگاوی رادەبێت:

- 1- چارساز شەرقەھیکە تەواو لەبارەیی شیوازەکە و ھۆکارەکانی کەواي کردووە بەکاری بەھینیت پیشکەش دەکات.
- 2- داوا لە کەسەکە دەکرێت رفتارەکە ئەنجام بدات، لە کاتی ئەنجامدانی کارەکە رادەبێن بە تۆمارکردنی دەنگی یان رەنگی رفتارەکە لە لایەن چارسازەکەووە.
- 3- رینماییکار یان چارساز رادەبێت بە ئەنجامدانی مۆنتاژ بۆ کاسیتە تۆمارکراوەکە لە دووتۆی پێداچوونەووە و قوتکردنی وەلامدانەووە ھەلەکان یان بێ ئومیدییەکان و ھێشتنەووەی وەلامە راست و دروستەکان.
- 4- دووبارە کاسیتەکە بۆکەسەکە لێدەدەینەووە لەگل ھاندانی لەسەر ئەنجامە باش و کاریگەرەکان و، فیدبەکی پیشکەش دەکرێت ھەرچەند ئەو کارە پێویست بێت.
- 5- چارساز داوا لە کەسەکە دەکات ئەو نموونەییە لە رفتارە پێداکەت بە شیوھیکە کرداری. (کاید و اخرون، 2007، 176-178)

حەفتەم: لاساییکردنەووە: (Imitation)

زۆربەیی جار بەکارھێنانی زاراوەی نموونە و لاسایی بە جینگۆرکی بەکار دەھینرێن، واتە بە یەک واتا بەکار دێن، بەلام واقیع شتیکە ترە، بە شیوھیکە پەيوەندی ئالوگۆر لەنیوان فیربوون

له ریگهی نمونه و لاسایکردنهوه ههیه، مامۆستا مندال فیردهکات له ریگهی نمونهوه، لهسهر مندالیش پۆیسته فیربیت به لاسایکردنهوه، واته لهریگهی نواندنهوه نمونهکه دهیینین، بهلام لاسایکردنهوه پیادهکردنمان بهکردار بۆ دهستهبهر دهکات لهبارهی ئهو نمونهیهی دهیینین، ههر بۆیه بینینی نمونهکه بهس نییه بۆ فیربوونی رهفتاری نمونهکه، بۆیه ههر دهبی پالپشتی بینینهکه به لاسایکردنهوه بیت و کهسهکه کارلیک لهگهڵ نمونهکه بکات، ههر بۆیه ئهوه یهکیکه له هۆکاره سههرهکیهکان کهوامان لیدهکات مندالی ئاسایی تیکهڵ به مندالی خاوهن پنداویستی تایبته بکهین. (التهامی، 2005، 243)

دوو هۆکار ههیه ئهوه دیاری دهکن که تا چند مندال له توانای دایه مندال لاسایی نمونهکه بکاتهوه یان نا، ئهوانیش یهکهم بههای هاندانه بۆ نمونهکه، دووم ئهگهر مندال له دهرهوه پالپشتی بکریت ئهوا لاسایی نمونهکه دهکاتهوه. مندالان فیره لاسایی کردنهوه دهبن کاتی هاندهدرین و پالپشتی دهکرین بۆ ئهوه لاسایی نمونهکه بکهنهوه، ههرهها بینینی نمونهکه بهدهستهینانی هاندانه له کاتی ئهداکردنی رهفتاری خوازاو، ههر ئهوهش دهبیته یارمهتیدر بۆ زیاتر بوونی ئهگهری روودانی لاسایکردنهوه. (الشخص، 2004، 79)

سوزانا میلر Suzanna Miller نامازه بۆ لاسایکردنهوه دهکات و دابهشی دهکات بۆ سههر پینچ جۆری جیاواز لهسهر رهفتار ئهوانیش:

- دووبارهکردنهوهی جوولهیهک که پیادهی دهکات و کهسیکی دیکه دهیینیت ئهوهش به ریگهک له دهرهوهی توانستی ئهو بیت.
- وروژاندن له دهرهوهی توانستی ئهو لهبارهی سۆزیکهی گونجاو و شارهزاییهکی باو له کهسیکی دیکهوه.
- فیرکردنیک لهسهر بنهمای تیبینی بنیاتنرابیت، ئهوهیش شیوازی فیربوونی شتیکی نوییه به تیبینی کردن له کهسیکی دیکهوه که ئهو شته دهکات.
- نواندنی رۆل یان دووباره نواندنی رووداوهکان که نمونهکانی تیدا به تهواوی دووباره دهکریتهوه یان چند جۆریک له کردهوه که بینراوه یان بیسراوه له پیشتردا. (الحماحمی، 1999، 67-68)

گرنگی لاسایکردنهوه خۆی له چندین بواری جۆراوجۆر دهیینتهوه، به شیوهیهک که لاسایکردنهوه له بنچینهوه دانهزیت به گهشهکردنی زمانهوانی لای مندال، بۆیه ناتوانری رهفتاری کۆمه لایهتی به خیرایی فیری مندال بکریت بهی بهکارهینانی شیوازی لاسایکردنهوه.

ههشتهم: بهرزههفتکردنی خود Self-control

شیوازی بهرز هفتکردنی خود بهرزترین شیوازی چاکسازی رهفتار داده‌نریت، که مرؤف فیروی بووه، لهو کاتهی که رهفتار هکانی مرؤف مه‌حکوم بوو به هاندان و پالپشتیکردنی دهره‌کی یان ناومخویی یان سزادانی خودی یان دهره‌کی، نهو کاته خوی بهره‌فتکرد به شیواز و پالنه‌ر و پالپشتیکردنی ناومخویی، هر له‌بهر نهویه که (کازدین) وا پیناسهی بهرز هفتکردنی خودی دهکات که بریتیه لهو ریککارانهی که تاک پهیرهوی دهکات هر له خودی خویهوه بو کونترؤلکردنی رهفتار هکانی خوی، به پیی نهو یاسا و ریسایانهی که تاک بو خودی خوی دایناوه له پیناوی هینانه‌دی نامانجه دیاری کراوه‌کانی خوی. (الروسان، 2014، 139)

فیرکردنی بهرز هفتکردنی خودی پشت به چهن‌دین ههنگاو دهبه‌ستیت به پیی بوچوونه‌کانی کوجل و کوجل و کارته‌ر (Koegel, koegel. Carter, 1999)

- 1- پیناسه‌یه‌کی ریککاری رهفتاری نامانجاره (وهکو دیاریکردن و وهسفرکردنی رهفتاری نازاوه‌گیری یان رهفتاری پولیکی گونجاو).
- 2- دیاریکردنی پالپشتیه پیشه‌یه‌کانه که مندال به‌دهستی ده‌هینیت (به شیویه‌کی خودی پیاده ده‌کریت و مندال ده‌ستنیشانی دهکات بو یارمه‌تیدان و گواستنوهی بو هاندانی سروشتی).
- 3- نه‌خشاندنی ریگهی چاودیری خودی (تومارکردنی وه‌لامه‌کان له‌ماوه زهمه‌نییه‌کاندا).
- 4- فیرکردنی مندال له به‌کار هینانی ریگهی چاودیری خودی (مندال پیویستی پی ده‌بیت، له‌بهر نهوهی ده‌زانی جیاکاری له‌نیوان رهفتاری خوازراو و نه‌خوازراو بکات، دواتر رهفتاری نامانجداری گونجاو توماردهکات و به‌دیاری ده‌خات).
- 5- کالبوونه‌وی به‌کار هینانی ریگهی چاودیری خود (نهوه ره‌نگه بیتهدی له چوارچیوهی زیادبوونی ژماره‌ی وه‌لامدانوه‌کان یان ماوهی زهمه‌نی که پیویست دهکات پیشککش بکریت، هر وه‌ها له دووتوی خشته‌یه‌کی هاندانی بچرچر).

نویم: نابووری نیشانه Token Economic

نابووری نیشانه زاراهیه‌کی گشتیه به‌کار دیت بو نامازهدان به کومه‌لیک شیوازی چاکسازی رهفتار که هه‌ولده‌دن هاندانی سومبولی به‌ماربه‌ینن له پیناوی هینانه‌دی نامانجی چاره‌سهری بانگه‌شه‌بوکراو. هاندانی سومبولی ده‌کری ده‌ستبه‌ر بکریت راسته‌وخو دوای روودانی رهفتار، له پیناوی نالوگورکردنی له کاتیکی دیکه‌دا به هاندانی دیکه‌ی جیاواز، له نیشانه کونه‌کان که به‌کارهاتوه له پروگرامی چاکسازی رهفتار وهکو کوبون و پول و نه‌ستیره و پارچه‌پارچه‌کردنی کاغز و پارچه‌ی پلاستیک و دوگمه‌کان. (الخطیب، 2003، 279)

به‌کار هینانی نهو شیوازه وا پیویست دهکات نهو ههنگاوانه له‌خو بگریت:

- 1- دیاریکردنی رهفتاری ئامانجدار.
 - 2- پیوانه‌ی بهردهوام بو رهفتاری ئامانجدار.
 - 3- روونکردنه‌وی ریسا گشتیه‌کان که پیویست دهکات ره‌چاوبکریت له جیه‌جیه‌کردنی پروگرامی هاندانی نیشانه.
 - 4- دهست‌نیشانکردنی هاندانی نیشانه‌ی گونجاو.
 - 5- دیاریکردنی هاندانی پالپشتیکراو.
 - 6- دیاریکردنی لیستی هاندانه‌کان.
 - 7- بهیه‌که‌وه به‌ستنه‌وی نیوان هاندانی نیشانه و هاندانی پالپشتیکراو هر له‌سه‌ره‌تاوه که که‌سه‌که هه‌موو شته‌کان ده‌زانیته.
 - 8- به‌هه‌ره‌مه‌ندکردنی هاندانی راسته‌وخۆ له‌باره‌ی رهفتاری خوازاو.
 - 9- به‌هه‌ره‌مه‌ندبوون له ژوانی گونجاو بو ئالوگۆری هاندانی نیشانه به هاندانی پالپشتیکراو.
 - 10- گواستنه‌وی پله به‌پله له خشته‌ی هاندانی به‌ردهوام بو خشته‌ی هاندانی چپر چپر.
- (Walker & shea, 1980, 70, الخطیب، 1987، 190)

دهیه‌م: جیاکاری و به‌زه‌فتکردنی وروژینه‌ی:

هاندان روئیکی گرنگ وازی دهکات له فیربوونی رهفتار، هه‌روه‌ها پاریزگاریکردن له به‌رده‌وامبوون و، به‌هه‌ره‌مه‌ندبوونی له ئه‌گه‌ری دووباره‌بوونه‌وی له‌دواروژدا. به‌لام سه‌بارته به‌سزا ده‌بینین وروژینه‌ی سزا ئه‌گه‌ری دووباره‌بوونه‌وی رهفتارمه‌کانی لاواز ده‌بیت له‌دواروژدا. له هه‌ردوو حاله‌ته‌کاندا سزا و پاداشت لێرده‌دا وروژینه‌ی یه‌کیان پیش ئه‌وه‌ی تریان ده‌که‌ویت، بویه‌ ناومان ناوان وروژینه‌ی جیاکاری، که بوونه‌وه‌ر فیریان ده‌بیت که سروشتی په‌نجه‌مۆری رهفتارمه‌کی کام وروژینه‌ی جیاکاری پیش ئه‌وه‌ی تر که‌وتوه‌ و زانیویه‌تی و تاقیکراوه‌ته‌وه‌ که دهکات به‌و دهرئه‌نجامه.

پیناسه‌ی وروژینه‌ی جیاکاری:

بریتیه‌ له‌و وروژینه‌یه‌ی که به‌بوونی ئه‌و ده‌توانین هاندان یان سزای وه‌لامدانه‌وه‌ بکه‌ین، واته ئه‌و وروژینه‌یه‌ی که هه‌ل دهره‌خسینیت بو ئه‌گه‌ری هاندان یان سزای وه‌لامدانه‌وه‌، به‌لام جیاکاری پیچه‌وانه‌ی گشتانده‌.

له جیاکاریدا تاک راده‌بیت به جیاکردنه‌وه‌ له‌نیوان وروژینه‌یه‌ به‌یه‌که‌چوه‌کان، بویه‌ ده‌بینین تاک وه‌لامه‌کانی خۆی به‌هیز دهکات به‌بوونی وروژینه‌یه‌ی دیاریکراو، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی ئه‌و وروژینه‌یه‌ کاتێ پیش ده‌که‌ویت، ئه‌وا ده‌بیت به‌نه‌جامی ئه‌رینی، هه‌روه‌ها وه‌لامدانه‌وه‌ لاواز

دهبیت یان دوهستیت کاتی ئه وروژینه ناسراوه پیش دهکویت، واته هر وهلامدانهوهیهک لهوای ئهوهوه دیت شانسی سزا دهبیت. لهبر ئهوانه وهلامدانهوه روادات ئهگر ئه نامازهیه نامادهنجهو که ههوالی رفتار هکمان پی دهبیت.

جیاکاری: Discrimination

جیاکاری بهوه پیناسه دهکریت که پرۆسهیهکی فیرکردنه و بریتیه له جیاواری لهنیوان وروژینه و شتهکان و روداوه هاوبهشهکان و ولامدانهوهی وروژینهری گونجاو، وهلامدانهوهش تهنیا دوهستیته سهر ههندی ههلویتستی وروژینه، ئهوهش روودادات له ریگهی کردهی هاندانی تهواوکاری که هاندانی رفتار دهگریتهوه له ههندی ویستگهی ژیان و کوژانهوهی له ههندی ویستگهی دیکهدا.

له بواری رینماییکاریدا رهینانکردن لهسهر ههندی رفتاری دلنیایی رادهبیت لهسهر بنچینهی بهکارهینانی کارامهیی جیاکاری لهلای رینماییکارانوه وهکو بهشیک له پرۆسهی رینماییکاری تاکو رهینانهکهیان مکوم بیت لهسهر ناسینی وروژینه ره جوړاوجورهکان له ویستگه جیاواز هکان که داوای بهکارهینانی کارامهیی له رفتاری دلنیایی دهکن.

جیاکاریش تهنیا مهبهست هاندانی رفتار نییه به بوونی یهک تاکه وروژینه، بهکو به بوونی چندان وروژینهری جوړاوجور و نهک تهنیا به بوونی وروژینهریکی ساکار، بهکو به بوونی وروژینهری ئالوز، چهکه ئالوزهکانیش پیشدهکمون له ریگهی کردهی جیاکاری، ریگهی ریککارهکانیش له جیاکاری خود گرنگی مهزنیان ههیه کاتی تیبینی بوونی شاردهوهی جیاکاری دهکمین، لهو کاتهدا پیوستیمان به رهینانی رینماییکواز دهبیت بو ئهوهی فیربیت باشتر وهلامداتهوه و ئه وروژینه ره ئهگری ئهوهیان ههیه زیاتر هانی رفتار هکه بدن.

نمونه لهسهر ئهه: فیرکردنی قوتابی که نووسین لهسهر دهفتسر شتیکی قبوولکراوه، بهلام نووسین لهسهر دیوار شتیکی قبوولکراو نییه.

بهشی چوارهم

شیواز هکانی لاواز بوونی رفتاری نهخواراوه له تاکدا

یهکهه: سزا punishment

دووهه: شیوازی کوژانهوه Extinction

سپیهه: شیوازی دوورکهوتنهوه Time-out

چوارهم: راستکردنهوهی زیاتر overcorrection

پینجهم: پیادهکردنی نه‌رینی Negative practice

شه‌شهم: هاندانی رهفتاری سه‌رپیچیکار

حهفتهه: فیدباک: Feed Back

به‌شی چوارهم

شیواز مکانی لاواز بوونی رهفتاری نه‌خواراو له تاک

یه‌کهه: سزا punishment

سکنه‌ر باس له‌وه دهکات که ره‌نگه سزا ببیته هوکاریکی گرنگ له پرۆسه‌ی چاکسازی رهفتار. دوا‌ی نه‌وه‌ی مشکه‌که له‌شهری سکنه‌ر فیروبوو چون پال‌ه‌په‌ستو بخاته سه‌ر به‌رزکه‌روه‌که بو نه‌وه‌ی هاندان به‌دهست به‌ینیت (خواردن) بریاریدا بوه‌ستیت له‌سه‌ر پال‌ه‌په‌ستو خستنه سه‌ر نه‌وه به‌رزکه‌روه‌یه. له هر جاریکدا که مشکه‌که پال‌ه‌په‌ستوی ده‌خسته سه‌ر به‌رزکه‌روه‌که، رووبه‌رووی شوکیکی کاره‌بایی به‌هیز ده‌بووه، سکنه‌ر ده‌پرسیت، ئایا دوا‌ی نه‌مه ده‌کری چ رووبدات؟

وه‌لام‌ده‌داته‌وه و ده‌لی لیره‌دا چه‌ندان شت رووده‌دات، به‌لام نه‌گه‌ر شوکه‌که توندتر بوو، نه‌وا نی‌مه دل‌نیاین یه‌ک شت رووده‌دات، نه‌ویش مشکه‌که له پال‌ه‌په‌ستو خستنه به‌رزکه‌روه‌ه ده‌ه‌ستیت، جا نه‌گه‌ر سزا نه‌وه هم‌وو کاریگه‌ریه‌ی هه‌بیت، ئایا نه‌ینی نه‌وه جه‌ده‌له چیه‌ه که له نی‌وه‌ندی ده‌زگه ده‌روونی و په‌روه‌ده‌یه‌کان هه‌یه دژ به‌ سزا، به‌ تاییه‌تی نه‌وه‌ی په‌یوه‌ندی به‌ سزای من‌داله‌وه هه‌یه له کاتی نه‌جامدانی رهفتاریکی خراب.

له واقیعه‌دا به‌کاره‌ینانی سزا په‌یوه‌سته به‌ چه‌ندان کیشه یان شوینه‌واری لاوه‌کی هه‌یه، هه‌تا نه‌گه‌ر به‌ ریگه‌یه‌کی دروستیش به‌کار به‌ینریت، نه‌گه‌ر چ به‌ شیوه‌یه‌کی زور ده‌گه‌من به‌ ریگه‌یه‌کی دروست به‌کار دیت. (ابو جادو، 2011، 183)

نه‌وه نه‌وه وروژینه‌ریه که لاواز ده‌بیت یان نه‌وه رهفتاره نه‌خواراو ده‌سپرتنه‌وه جا به به‌کاره‌ینانی وروژینه‌ری سه‌قامگیر یان به‌ کشانه‌وه‌ی وروژینه‌ره خوشه‌کان، به‌و پییه سزا

وروزینهریکی نازار بهخشه و دهبیته هوی نانهوهی رهفتاری نهخواراو یان لادهر، ههر ئهوهش دهبیته هوی ئهگهری کهمبوونهوهی روودانی له ئایندهدا، چونکه ئهوه بهکار دیت بو لابر دنی رهفتاری نهخواراو و کارکردن بو نههیشتن و کوژانهوهی ئهوه رهفتاران، رهنگه ئهرینیش بیت و هکو رووبهروبوونهوهی مندال به وروزینهره مهترسیدار هکان و هکو لیدان و سهرنجر اکیشان و ببهشکردنی مندال له هاندان و پالپشتیکردن و هکو یاری یان سهیرکردنی تلهفزیون. (یونس، 2009، 282)

بهکار هینانی ریککار هکانی سزا و سهر کوتکردن و لابر دنی رهفتاری ناتهواو له نیو پۆلی خویندن میژوویهکی دوور و دریژ و کهچی controversial هیه، له رابردودا بهکار هینانی سزا له لایهن ماموستا کانهوه شتیکی دهگمهن بو. (Heron, 1978, 243)

سزا پرۆسهیه که دوا ی روودانی رهفتار دیته کایهوه و دهبیته هوی کهمکردنهوهی روودانه که له دواتردا، بهو ریگهیه دهکری رهفتاره خراپه که دهستنیشان بکهین و وهسفی سزایهکی گونجاو بکهین دوا ی روودا و هکه، سزاش دیته ئاراوه به چهندین ریگه ی جیاواز و هکو لیدانی سهیر له دهست، یان هاوارکردن، یان سهرنجر اکیشان، یان ته مییکردن، یان گالته کردن، یان پیی ده لیین قهیدی ناکا، یان بهرزکردنهوهی برۆکان و هکو ناره زابیهک، بویه سزا په یوه مندییه که له نیوان رووداویکی دیاریکراو که له ئهجامی رهفتاریکی دیاریکراو دروست بووه و له دواتردا بووته هوی کهمبوونهوهی روودانی.

که ی سزا بهکار ده هینریت:

- 1- ئهگهر شیوازی هاندان و سرینهوه نه بووه ئهجامیکی ئهرینی.
- 2- کاتی رهفتار هکه دووباره دهبیتهوه به ریژهیهکی زور و هیچ جور ه جیگره وهیهک نییه بو روودانی رهفتاری دیکه ههتا هان بدریت، واته کاتی رهفتاریکی هاودژ نایه ته کایهوه له گهل رهفتاریکی نهخواراو.
- 3- کاتی رهفتاریکی زور نهخواراو دیته کایهوه تا ئاستیکی زور و فیرخواز نازار ده دات یان کهسانی دیکه نازار ده دات. (الزبود، 1995، 88)

جورهکانی سزا

سزای ئهرینی: positive punishment

سزای ئهرینی رووده دات کاتی پیشخستنی روودا و کهم دهبیتهوه دوا ی ئهوه ی کرده ی ریککاری له دووباره بوونهوهی روودا و لهو کردهیه له ههلویستیکی هاوشیوه دا. پیناسه ی ئهوه رووداوه ی پیش دهخریت به سزای ئهرینی یان سزادانی ئهرینیانه، و هکو

حالهتی ئەو هاندانه وایه که سیفتهکه دهگهریتهوه بو (ئهرینیبون) بو نمایشکردنی سزا یان دهرئهنجانی رهفتار، بهلام ناوی (سزا) دهگهریتهوه بو کهمکردنهوهی ئهگهری روودانی رهفتار، سزادانی ئهرینیش به شیوهیهکی سروشتی له زۆربهی کاتدا روودهات.

سزادانی نهرینی Negative punishment

سزای نهرینی روودهات له کاتی لابردنی بههیزکهریک که کردهیهکی ریککاری بهدوای خۆیدا دههینیت له دووباره بوونهوهی رووداوی ئەو کردهیه له ههلوئیسنتیکی هاوشیوهدا. ههروهکو له حالهتی هاندانا سیفتهی (نیگهتیف) دهگهریتهوه بو نهمانی سزای رهفتار، ناوی (سزا)ش بو چهندین جار وهلامدانهویه. لهو بوارهشدا دوو مۆدیل بهکاردین له سزای نیگهتیف ئهوانیش: تیچووی وهلامدانهوه و، راهینانی پشتگوئخراو. (دافیدوف، 1992، 225-226)

نموونه:

- بیههشبوون: بیههشبوونی مندال له بهشداریکردن لهو یاریبانهی هزی لی دهکات.
- دووربوون: دوورخستنهوه له پۆلی خویندن بو ماوهیهکی کهم لهو وانانهی ئەو هزی لی دهکات.
- پشتگوئخستن: ئهوش بهوهی نهخوازیت یان هیچ گرنگی پی نهدریت.
- سزادان لهنیو پۆل: دانیشتنی لهسه کورسی و رووی بکریته دیوار به شیوهیهک هاوریکانی نههینیت که چی دهکن.

خاسیهتهکانی سزا:

- 1- راهینانی مندال لهسه وهلامدانهوهی خوازارا له کات و ساتی گونجاو.
- 2- وهستان یان کهمکردنهوهی رهفتاری نهخوازارا به خیرایی له کهسهکه.
- 3- بهپهرچدانهوهی کهسانی دیکه لهوهی لاسایی ئەو رهفتاره ناتهاووه یان بیزارکهه نهکهنهوه.
- 4- کهسهکه فیردهکریت چون دووربکهونهوه له وهلامدانهوهی ئازاربهخش و دووبارهی نهکهنهوه.
- 5- یارمهتی کۆنترۆل و پاراستنی پۆل دهات.
- 6- دوورکهوتنهوهی مندال له سزادانی خودی خۆی و مندالانی دیکه. (یونس، 2009، 282).

7- رنگه تاکه جیاکاری له سزادان لهوهی که بوونهومر ناچار بئیت جوړه وه لامدانوهیهکی جیگرهوه هلبزیریت، نهگهر نکولی لئ نهکریت مهیلی بو دووباره بوونهوه دهبیت، لهگهل نهوهش ههموو نهجامهکان بو نهویه که سهرکونهی سزادان بکریت، لهبر نهوهی رهفتاری جیگرهوه رنگه بئته هوی شتیکی پیشیینی نهکراو، ههر نهو حالتهشمان هیه سهبارت به بهخشین له کاتی رهفتار هکاندا. (منسی، واخرون، 1997، 272)

هاوسانی سزاکان

- 1- سزا دهبته هوی هیرشی پیچهوانه و شهرانگیزی.
- 2- دهبته هوی له دایکبوونی حالتهی هه لچوونی نا هاوریک و هکو گریان و هاوارکردن و ترس و ملکهچی.
- 3- سزا دهبته هوی ههر سهینانی پهوهندییه کومه لایه تییهکان له نیوان بهکار هینهرانی سزا و نایندهکهی.
- 4- دروستکردنی ئاراستهی نه رینی بهرمو بهکار هینهرانی سزا و دانی ئاستیک بو توانای بهرزهفتکردنی رهفتاری کهسی سزادراو.
- 5- سزا دهبته هوی راکردن و دوورکهوتنهوه.
- 6- نهجامی سزا کاتییه، رهفتاری ئارهزوونهکراویش زور دهپوکیتهوه به بوونی نهو کهسهی سزا بهکار دینیت، دهگهریتهوه و له ناامادهی نهو دهردهکهوینتهوه.
- 7- سزا دهبته هوی هینانهکایهی نمونهی نه رینی (Negative Modeling)

جیاوازی له نیوان هاندان و سزادان:

- 1- هاتنه کایهوهی رووداویکی خویش (ئارهزووکار- مرغوب) دواي وه لامدانوه و زیادبوونی نهجامهکهی به هاندانی نه رینی دناسریت.
- 2- هاتنه کایهوهی رووداویکی ناخویش (ئارهزوونهکرده یان راکهر لئی) دواي وه لامدانوه و کهمبوونهوهی نهجامهکهی به هاندانی نه رینی دناسریت.
- 3- دوورخستنهوهی رووداوی خویش (که بوونی هیه) دواي رهفتار و کهمبوونهوهی نهجامهکهی، لهبر نهوهی به سزای نه رینی دناسریتهوه.
- 4- دوورخستنهوهی رووداوی ناخویش (که بوونی هیه) دواي رهفتار و زیادبوونی نهجامهکهی، لهبر نهوهی به هاندانی نه رینی دناسریتهوه. (عبدالرحمن، والشناوی، 2010، 135)

ئەو مەرجانەى كە دەبى رەچاوبكرىت لە بەكار ھىنانى سزادا:

1- دەكرى منداڵ سزا بدرىت بە لىدانىكى ھىواش لە دەستى بە تايبەتى ئەگەر تىنەگات كە چى دەلىن، بەلام ھاوار ئەگەر ئەو سزايە زياد بىت، ئەوا ھانى دەدات بەرەو لاسارىبون. وشەى نا ئەگەر بە تىنەو ەمر بگىرىت، رەنگە باشترىن جۆرى سزا بىت.

2- پىويستە دايبابان ئاگەدار بكرىنەو ە لە زيادبەكار ھىنانى سەركۆنەكردن و تەمبىكردن، منداڵ بە خىرايى تىدەگا، سەمرەراى ئەو ەى لە تەمبىكردن شتىكى جوانى دەستگىر نابىت، لەبەر ئەو ەى بە پى رۆژگار سەرنجەكانى كەم دەبىتەو ە بەرەو دەموچاوىكى بە گلەبى و تەمبىكراو.

3- بەلام ھەر شەكردن ناكرىت بەكار بەنرىت بە ھەر شىو ەبەك لە شىو ەكان، لەبەر ئەو ەى يان بچووكەكان بە شىو ەبەك دەترسىت كە پىويست ناكات، يان دەبىتە شتىك كە بى سوود بىت ئەگەر زياد بوو دەبىتە شتىك و پى ئاشنا دەبىت.

4- رەنگە بىتە ھوى دابرىنى منداڵ لە كەسانى دىكە، بە نواندى لە شوىنىكى تايبەت دور لە كەسانى دىكە، پىويستە تىبىنى ئەو ە بكەين كە ھىچ شتىك منداڵەكە نەباتە دنياى دابران، لە كاتى ھالەتى جىبەجىكردى سزا پىويستە بزايىمان پىدا نىتەو ە ئەگەر ئەو گرىا يان پەناى بو شتىكى سۆزدارانە برد، لە ھەموو ھالەتەكاندا نابىت منداڵ لە ژوورىكى تارىك جى بەنرىت يان شوىنىكى دابراو كە منداڵ لى بترسىت.

5- پىويستە منداڵ سزانەدرىت لەسەر ھەندى شت كە خوى بى توانستى خوى ئەنجامىيان دەدات، وا باشترە كە سزاي منداڵ دەدرىت دور بىت لە چاوى كەسانى دىكەو ە، بە تايبەتى كاتى كە سزاي ئاراستە دەكرىت بەرەو گەوران، سزاي بچووك بدرىت كاتى تو لە باشترىن ھالەتى لەسەر خوىبىت، ناكرىت سزاي منداڵ بدرىت لەو كاتەى تو لەسەر ھالەتى توورەبىت، ئەو ە گرىنگ نىبە كە منداڵى گونھار ئازار بدرىت يان بكرىتە مەسخرە، بەلكو گرىنگ ئەو ەبە ئەو درك بكات كە نابىت ئەو كارەو ئەو كارە ئەنجام بدات. (سبىعى، 1982، 227-228)

قەباسى ئامازە بەو دەكات كە عومەرى كورى عەبدولعەزىز داواى كرد لە كەسىك بدرىت، دواتر داواى كرد وازى لىبەنن، لەبەر ئەو ەى كاتى رابوو بە لىدانى، ئەو توورە بوو، ئەو ەش بەلگەى ئەو ەبە كە سزادان لە ئىسلام ناكرىت وەكو تۆلەكردنەو ە ئەنجام بدرىت. (الھوانى، 1980، 144)

ھەر و ھا پىويستە پەرەركار خوى لە منداڵەكەى بدات، نەك ئەو بسپىرىت بە كەسىكى دىكە لە ھاورىكانى، لەبەر ئەو ەى ئەو دەبىتە ھوى سەر ھەلدانى گىانى دوژمنكارانە لەنىوانىاندا.

ئەو رېنمابىيەنى پېويستە مامۇستا رەجاوبكرىت لە بەكارهينانى سزا لە پۆلى خۆيندندا:

- 1- كاتىك سزا بەكار دىت لە چوارچىوھى پېشكەشكرىنى ھەندى وروژينەرى نەكرده
Aversive كە رەنگە رەفتارى رىزپەر يان تىكدەرەنە بكرىت نەھيلرئىت، بۆيە لەو
كاتەدا لەسەر مامۇستا پېويستە درك بەو بەكات كە رەنگە ئەو نەھيشتنە كاتى بىت،
رەفتارەكەش رەنگە دووبارە سەرھەلباداتەو.
- 2- ئەو ماوھىە چەندە كە سزاي تىدا بەكار دىت بۆ وەستاندى رەفتارىكى ئارەزوونەكرده لەو
كەسەدا.
- 3- بەكارهينانى سزا ھەندى جار شوپنەواری ئارەزوونەكردهى لىدەكەوتتەو كە ئەوھش
دەبىتە ھۆى زيادبوونى رەفتارى ھەلچوونى لای قوتابيان.
- 4- ژىنگەى (پۆلى خۆيندن) كە سزاي تىدا ئەنجام دەدرىت رەنگە بىتە ھۆى ھاتنە كاپەى
وروژينەرى تىكدەرەنە.
- 5- رەفتارى گونجاوى مندال دەكرى بەردەوام بىت لە چوارچىوھى ھاندانى جۆراوجۆر،
دىسان پېويستە سەركوتى ئەو رەفتارە نەگونجاوانە بكرىت لە چوارچىوھى وروژينەرى
تىكدەرەنە.
- 6- پېويستە مامۇستا ئاگەدار بىت بە پىي پېومرئىكى ديارىكراو سزا كەسەكە بدات.
- 7- كاتى سزا بە گۆراوئىكى گرىنگ ھەژماردەكرىت سەبارەت بە مامۇستا، ئەو سزايەى
ئەنجام دەدرىت پېويستە راستەوخۆ دواى رەفتارى نەخوازراو بىت، چونكە ئەو بەشترە.
8- ھەروھە سزا رەفتارەكان سەركوت دەكات، بەلام نابىتە ھۆى بنىاتتەنى رەفتارى نوئى.
(Heron, 1978, 249-250)
- 9- ھەروھە بەكارهينانى سزا پېويستە تەنيا ئەو كاتەى جىگرەوھى ئەرىنى ھەبىت كە بۆى
فەراھەمكراو، بەلام سەركەوتتو نەبوو لە وەستانى رەفتارى ئارەزووكردەنە.
ھەندى لە ئەنجامى تاقىكردەنەكان ئەوھيان دەستەبەر كردوو كە سەكنەر و ئايستس و
ئەوانى دىكە پىي رابوونە دەتوانىن لەمانەى خواروھە كورتىان بەكەينەو:
- 10- سزا دەبىتە ھۆى چەپاندنى رەفتارى سزادراو يان سەركەوتكردى
ھەلچوونەكانى نەك بىتە ھۆى سەرىنەوھى يان كوژانەوھى.
- 11- ئەنجامى سزا دەبىتە ھۆى ياخى بوون لە ئاگايى، جا ئەگەر راستىمان بە مندال
گوت (دووبارەى بەكەو ئەوھى ئەنجامت دا) ئەوا سزا پىي دەلئىت (بووھستە لەوھى
ئەنجامت دا) سەركەوتتو نابىت كە ئاستىك بۆ مندال دابنىت لەوھى ئەنجامى دەدات.

12- رهنه سزا له هه ندى حالت بېته هوى جىگير كړدى رهفتار نهك نه هېشتنى، ههروهكو له هه ندى حالت وېنهى رهفتارى دهمارى ده بېنن. (ابو حطب، وصادق، 2002، 457-458)

دووه م: شىوازى كوژانهوه (سرېنهوه)

مه بهست لهوه وهستانى هاندانه له بارهى وه لامدانوهى رهفتار كه پېشتر پالېشتى كراوه كه له كو تايدا بوته هوى لاواز كړدى و كوژانهوهى، نهوش ئامانجى نه هېشتنى يان وهستاندى رهفتار كه بووه، به وهستاندى پېشكهشكر دنهكانى واته هاندان يان پېشكهشكر دنى وروژينه ره نازار بهخشهكانى. (يونس، 2009، 282)

برېتیه له دوورخستنوهى سزاكان يان نهجامهكان كه پشتيوانى دهكن يان دهنه هوى زيادبوونى رهفتار هكان، نهوش ئامرازىكى كاريگه ره بو كه مكر دنهوهى رهفتارى نار هز وونه كرده له كه سه كه دا، كه به شيوه يهك بېته هوى پشتگوئى خستنى رهفتارى نار هز وونه كرده له كه سه كه دا. (walker&shea, 1980, 26)

نهو مندالې له سه گر يان راهاتووه بو هيناندى ئامانجهكانى، رهنه پهنا بباته بهر زيادبوونى نهو گريانه، جا نهگر هېچ وه لامدانوهيهكى دهست نهكهوى لهو گريانهى له كه سانى ديكه به تايهتى داىكى، نهوا رهنه لهو گريانهوهى بووه ستيت.

لهكاتى بهكار هينانى شىوازى كوژانهوه له چاكسازى رهفتارى ناو پول دهكرئ ماموستا رهچاوى نهمانهى خوار هوه بكات:

- پهنا بباته بهر به هيز كړدى رهفتارى نه رينى دژ به رهفتارى نه رينى كه له لايهن قوتابيانهوه سه ره هله دات له كاتى چاكسازى رهفتار له ريگهى كوژانهوه، به لام ماموستا له هه موو جار هكاندا قوتابيهكه پشتگوئى دهخات و پيشيلى رينمايهكان دهكات يان رهتى دهكاتوه، له هه مان كاتدا دهستپيشخهرى هاندانى قوتابيهكه دهكات كه بوى دهگونجيت له هه موو كاته كاتدا كه گوپرايهلى رينمايهكانى دهكات.
- نهگر انهوهى ماموستا له بهكار هينانى ريكارهكانى چاكسازى رهفتارى به پشتگوئى خستن، زور بهى جار له كاتى تيبينيكردنى زيادبوونى رووداوى رهفتارى نه رينى لاي قوتابى نهو حالته ده بېنر يت.

● کوژانهوه ئه‌گهر به تاکیش به‌کار به‌ئینریت ریککاره‌کانی گاریگهره بۆ که‌مکردنه‌وه‌ی هه‌ندی ر‌ه‌فتار، زیاتر کاریگهری ده‌بیت ئه‌گهر ئه‌وه‌مان له‌کاتی خۆیدا بۆ هاندانی ر‌ه‌فتاری خوازاو به‌کار هینا.

● پ‌ی‌ویسته جهخت له‌وه بکه‌ینه‌وه که هه‌ر یه‌ک له خاوه‌ن مأل و هاو‌ر‌یکان و مام‌وستایان که به‌شداری ده‌کن له سه‌رکه‌وتنی ر‌یککاره‌کان، ئه‌وه‌ش به رازیوونیان له‌سه‌ر پ‌ال‌پشتی که‌سه‌که، به تایبه‌تی له‌کاتی ملکه‌چبوونی بۆ چاکسازی، بۆیه یه‌کجار پ‌ال‌پشتی کردنی ر‌ه‌فتاره‌کانی له‌کاتی ملکه‌چی بۆ کوژانه‌وه، ده‌بیته هۆی سه‌ر‌نه‌که‌وتنی ر‌یککاره‌کان. (الزب‌ود، 1995، 78-88)

خ‌یرایی له کوژانه‌وه‌ی ر‌ه‌فتاری ئاره‌زوونه‌کردانه، ده‌وه‌ست‌یت‌ه سه‌ر قه‌باره‌ی پ‌ال‌پشتی کردنی، هه‌تا قه‌باره‌ی پ‌ال‌پشتی کردنه‌که‌ی گه‌وره بیت بۆ سه‌رینه‌وه‌ی ر‌ه‌فتاره‌که خ‌یرا ده‌بیت، هه‌روه‌ها ده‌وه‌ست‌یت‌ه سه‌ر به‌رده‌وامی هاندان و پ‌ال‌پشتی کردنه‌که، هه‌تا پ‌ال‌پشتی‌کردنه‌که به‌رده‌وام بیت ئه‌وا سوودی ده‌بیت له سه‌رینه‌وه‌ی ر‌ه‌فتاری که‌سه‌که، ئه‌گهر چ‌ر‌چ‌ر بیت، سه‌ر‌ه‌رای ئاستی ب‌ی‌یه‌ش‌بوونی له سۆز کاریگهری له سه‌رینه‌وه‌ی ر‌ه‌فتاره ئاره‌زوونه‌کرده‌کان هه‌یه، هه‌تا پ‌ال‌پشتی‌کردنه‌کان ده‌سته‌به‌ر‌ب‌کر‌یت بۆ که‌سه‌که به ش‌ی‌وه‌یه‌کی فراوان، ئه‌وه‌نده ده‌بیته هۆی سه‌رینه‌وه و نه‌ه‌یش‌تنی ر‌ه‌فتاره‌که، به‌لام ئه‌گهر که‌سه‌که ب‌ی‌یه‌ش بوو له هاندان و پ‌ال‌پشتی در‌ی‌ژ‌خ‌ایه‌ن، ئه‌وه ده‌بیته هۆی به‌ر‌گری کردن له نه‌کوژانه‌وه به ش‌ی‌وه‌یه‌کی زۆر، هه‌روه‌ها خ‌یرایی له کوژانه‌وه په‌ی‌وه‌سته به هه‌ول و ماندوو‌بوون، هه‌تا هه‌ول‌ی که‌م‌تر بدر‌یت له وه‌لام‌دانه‌وه‌ی که‌سه‌که، ئه‌وا به‌ر‌گری کردنه‌که‌ی زیاتر ده‌بیت.

تایبه‌تمه‌ندی‌ه‌کانی ش‌ی‌وازی کوژانه‌وه:

ش‌ی‌وازی سه‌رینه‌وه به یه‌ک‌یک له ش‌ی‌وازه کاریگهره‌کانی که‌م‌کردنه‌وه‌ی ش‌ی‌وه‌کانی ر‌ه‌فتاری ئاره‌زوونه‌کردانه داده‌نر‌یت، سه‌ر‌ه‌رای ئه‌وه‌ی له‌سه‌ر چ‌ارسازی ر‌ه‌فتار پ‌ی‌ویسته ئاستی ئه‌و کاریگهرییه بزانیته، ئه‌وه‌ش له چ‌وار‌چ‌ی‌وه‌ی در‌ک‌کردنی به راستی‌ه‌کانی ئه‌و ش‌ی‌وازه له گ‌ر‌نگ‌تر‌ینیان:

که‌م‌کردنه‌وه‌ی ر‌ی‌ژه‌ی ده‌ر‌که‌وتنی ش‌ی‌وازه‌که به ر‌ی‌گه‌ی پ‌له به‌پ‌له، مه‌به‌ست‌یش له‌مه ئه‌وه‌یه، ئه‌نجامه‌کانی ش‌ی‌وازی سه‌رینه‌وه کۆتایی نایه‌ت به‌ش‌ی‌وه‌یه‌کی بنه‌ر‌انه، به‌ل‌کو که‌م‌کردنه‌وه‌ی ر‌ه‌فتاری ئاره‌زوونه‌کردانه پ‌له به‌پ‌له‌یه، ئه‌وه‌ش پشت ده‌به‌ست‌یت به ئاستی به ه‌ی‌زی ئه‌و ر‌ه‌فتاره و به‌ر‌گری‌کردنی له‌به‌رام‌به‌ر ر‌یککاره‌کانی سه‌رینه‌وه، هه‌تا ئه‌و ر‌ه‌فتاره به‌ه‌ی‌ز بیت،

ئەو ھەندە بەرگەریکردنی ریکارەکانی سەرینەو بە ھیز دەبێت، پێچەوانەکەشی راستیەکیەتی.
(الروسان، 2014، 155).

کەمی و چۆن کووژانەو بەکار دێت؟

کووژانەو بە ھەلوئەستیکی کارا دادەنرێت کە ھاندانی بەرپرسانەیی تێدا دیاری دەکرێت بۆ پارێزگاریکردن لە ھەفتارەکان و ھەروەھا کە دەتوانرێت بەرزەفت بکەرێت، کووژانەو ھەش وەکو ریکارێک لە چاکسازی ھەفتار کاریگەری زیاتر دەبێت کاتی سەردەکێشی بۆ ریکاری ھاندانی تەواوکاری ھەفتاری ھاوژ، لێرەدا ئێمە ھەفتارە ئارەزوونەکردەکان کەمەدەکەینەو بە بەکار ھێنانی کووژانەو، لە ھەمان کاتدا بەردەوام دەبین لە پێشکەشکردنی ھاندانی ھەفتار. (ابو اسعد، 2014، 23)

سێیەم: شیوازی دوورخستەو Time-out

لە کاتی بەکار ھێنانی شیوازی دوورخستەو لەگەڵ منداڵ، ژووریکی بچووک لە مائەو ھەڵدەبژیرین، لەو ژوورەدا ھیچ جۆرە یارییەکی منداڵان یان خۆشی تێدا نییە، ھەروەھا قالاہیە لە وینە، یان ھەر شتێکی دیکە، بە منداڵەکەش رادەگەینین کە لەو ژوورەدا دادەبڕێندرێت لە ھەموو شتێک، بۆ ماوەی پێنج خولەک لەو ژوورەدا دەھێلرێتەو بەبێ ئەو ھیچ جۆرە گەنۆگۆیەکی لەگەڵ بکەین یان ھیچ جۆرە بەشدارییەکی لەگەڵ بکەین.
(Thain et al., 1980, 114)

مەبەستیش لەو دوورخستەو سەرچاوەکانی ھاندان و پالپشتیکردنی ئەرینییە بۆ ماوەیەکی دیاریکراو، راستەوخۆ دواي روودانی ھەفتارەکە، منداڵ کە وروژینەری ھەرەپاسی لە پۆل دەکات، ئەو لە لایەن منداڵی دیکەو ھاندەدرێت وەکو ئەو ھیچ بەر ھەفتارە سەرسامەن و زەردەخەنەیی بۆ دەکەن، دوورخستەو ھەش لە شیوای تەنیاپیکردنی منداڵ لە سەرچاوەکانی ھاندان (منداڵانی دیکە) بۆ ماوەیەکی کورت لە شوینیکی تایبەتکراو کە بە ژووری دابراو دەناسرێت یان گۆشەییەکی لە پۆل، رەنگە ئەو لە شیوای لیستاندنەو وروژینەرە ھاندانەکان بێت لە منداڵەکە وەکو بێبەشکردنی لە یارییەکان بۆ ماوەیەکی کورت، ئەو ھەش راستەوخۆ وەکو سزادانی لەسەر ھەفتارە ئارەزوونەکردەکان. (یونس، 2009، 282)

ئەو جۆرە دوورخستەو کەسەکانە لە ژینگەیی ھاندان بۆ ژینگەیی بێ ھاندەر کە بە ژووری دابراو دەناسرێت، لێرەدا پێویستە جەخت لەو بەکەینەو کە دابراو پێویست دەکات زۆر بەردەوام نەبێت لە چەند خولەکیک (دابراو بە واتای زیندانیکردن نایەت).

پيوسته رهچاوی ئه پوسانه بکهن له کاتی جی بهجکردنی ئه شپوازه:

ا- پيوست دهکات ژووری دابراو له شوینیکی ئه مین بیت له قوتابخانهدا.

ب- راگیرانی مندالهکه بو ماوهیهکی کورت بیت له قوتابخانهدا.

ج- پيوست دهکات شوینی راگیرانهکه بهتال بیت له وروژینهر مکانی هاندان.

چوارهم: زیاد راستکردنهوه:

شپوازی زیاد راستکردنهوه به چوریک له شپوازمکانی سزادانی کارا دادهنریت له چاکسازی و بنیاتنانهوهی رهفتاری ئارهزووکردانه، له کاتی بهکارهینانی ئه جوهره له سزا، پهروهردکاران کاردهکهن لهسهه داخواری ماموستا به دووباره کردنهوهی رهفتاری راست بو چهندین جار، ئهوش به ئامانجی بنیاتنانی رهفتاری نوپی ئارهزووکردانه، تهواو پیچهوانههی رهفتاری ئارهزوونهکردانهیه که لهسهه سزادراوه. (الروسان، 2014، 148)

دهکری ئه ریککارانهی خوارهوه بو زیاد بهکارهینانی زیاد راستکردنهوه بهکار بیت:

- دیاریکردن و ناساندنی رهفتاری ئامانجدار له رووی ریککاریهوه.
- دوورخستهوهی مندال له پالپشتی کردن و هاندان.
- پیدانی رینمایی به قسه له مندال و، راهینانی روون و، دووباره فیروون و رابوون به رهفتاری داواکراو.
- داوا له مندالهکه دهکریت رابیت به ههولدانی زیاتر و بهردهوام، به خیرایی به شپوهیهک که ئامانجهکهی بهدی بهینیت.
- داوا له کهسهکه دهکریت دوخهکه باشتر بکاتهوه وکو له پیشتر ههبووه، یان داوا له کهسهکه دهکریت شپوهیهکی راست و دروست له رهفتاری گونجاو ئهجام بدات، ئهوش به پشت بهستن به شپوهیهکی گونجاو له رهفتاریکی سروشتی.

ههه بو نمونه ماموستا تیبینی ئهوه دهکات که مندالهکه له پۆل شتیک له ژیر کورسییهکان دهریژیت، ماموستا داوا له مندالهکه دهکات به پاککردنهوهی شوینهکه و سهههه شوینهکانی دیکهی ژیر کورسییهکانی ژوورمه. (Heron, 1978, 246)

پینجهه: پیادهکردنی نه رینی Negative practice

ئەو شىۋە رېككارە ناچار كىردى كەسەكەيە بۇ ئەۋەى رەفتارى نەخۋازراۋ ئەنجام بدات بە شىۋەيەكى بەردەوام بۇ ماۋەيەكى زەمەنى ديارىكراۋ وەكو گرىمانەيەك كە لە كۆتايىدا بېتتە شتىكى بىزاركار، ھەمىشە ئەو رېككارە بەكار دىت بۇ كەمكىردنەۋەى رەفتارى نا ئىرادى وەكو مژىنى پەنجە و قىرتاندى نىنۆك و تەنتەئەكىردن و ھەروەھا بۇ چارەسەر كىردى جگرەكىشانىش بەكار دىت.

لەو شىۋازەدا چارساز داۋا لە نەخۋشەكە دەكات ھەندى رەفتارى نەخۋازراۋ ئەنجام بدات و دووبارەى بىكاتەۋە ھەتا دەكاتە ئاستى تىربوون satiation كە دواتر ناتوانى ئەنجامى بدات.

لەو شىۋازەدا كە خراۋتە روو دەبىنن دووبارە كىردنەۋەى رەفتارە نەخۋازراۋەكە بەرھەمەكەى چەند ئەنجامىكى نەرىنىيە وەكو ماندووبوون و بىزاربوون ئەۋەش ئەگەرى كەمبوونەۋەى دووبارەكىردنەۋەى رەفتارەكەيە. ھەروەھا ئەو شىۋازە لەسەر بىنەمەى چەمەكەكانى دابىرانى كارلىك و دابىرانى مەرىدار رادەبىت.

شەشەم: ھاندانى رەفتارى پىچەۋانە:

ئامانجى ئەو شىۋازە بۇ ئەۋەيە رەفتارى خۋازراۋ كەمبىكاتەۋە كە گىرنگ نىيە لای مندالەكە، ئەۋەش بە راگرتن ھاندانى مندالەكە، ھاندانى رەفتار كە تەۋاۋ پىچەۋانەى دەكاتەۋە ئەۋەش بە ئامانجى سەرنجىراكىشانى مندالەكە، ئەو شىۋازە بە بلاوترىن شىۋازى رەفتارى دادەنرىت لەبەر كاراىى و ئاسان پىادەكىردى، بۇ نەمۇنە مندالىكىمان ھەيە بەردەوام بە دەنگى بەرز دەگرىت، جا ئەگەر ئارەزوو بەكەين بۇ جىبەجىكىردى ئەو شىۋازە ئىمە چاۋەرپى ساتى وەستانى گىرمانەكەى دەكەين و رادەبىن بە ھاندانى و وا لى دەكەين ھەست بەۋە بىكات كە ھاندانەكە ھۆكارى وەستانى بوۋە لە گىران، كاتى دەست دەكاتەۋە بە گىران بى بەشى دەكەين لە ھاندان، ھەر بەو شىۋەيە ھەتا بە تەۋاۋى لە گىران دەۋەستىت.

حەفتەم: فېدباك: Feed Back

فېدباك واتە پىشكەشكىردى زانىارىيە بە مندالەكە و شوئەۋارى رەفتارەكەى بۇ روۋندەكىرئەۋەۋە كە دروستى كىردوۋە، ئەو زانىارىيە رەفتارى ئىستا و ئايندى ئاراستە دەكات، بۇيە (مىكۆلاس-1987) ۋاى دەبىنىت كە فېدباك رەنگە بېتتە بەكىك يان چەند ئەنجامىك لەمانەى خۋارەۋە:

ا- رهنهه فیدبک وهکو هاندان کاری خوی بکات (فیدبکی ئهړینی) یان سزا وهکو (فیدبکی نهړینی) واییت.

ب- رهنهه فیدبک ئاستی پالنهر لای مندال بگوریت، جا نهگهر مندال خاوهن پهیوهندییهکی کهم و لاواز بیت نهوه پالی نائیت بهرهو ئامادهکردن و خویندنئیکی باش.

ج- رهنهه فیدبک زانیاری پیشکاهش به مندال بکات بو ئاراستهکرن و نهجامدانی نهدهای فیربوون (فیدبکی راست و دروست).

فیدبک روئیکی گرنهه وازی دهکات له دروستکردنی رهفتار له لای نهو مندالانهی تووشی بهد رهفتاری بوون.

ریکارهکانی کهمکردنهوهی پشت بهستن به هاندان:

1- هاندانی تهواوکاری رهفتارهکانی دیکه Differential Reinforcement of other Behavior هاندانی تهواوکاری رهفتاری دیکه بهوه پیناسه دهکریت که هاندانی تاکه له کاتی ریگه گرتنی له رابوون به رهفتاری نهخوازاراو، که ههولدهدات بو ماوهیهکی دیاریکراو کهمی بکاتهوه. نهو ریکارهش به هاندانی ناامادهبوونی رهفتار ناودهبریت، لهبهر نهوهی نهوه هاندانی تاک ناگریتهوه بو نهوهی راببیت به نهجامدانی ههر رهفتاریک تهنیا نهو رهفتارهی که ههولدهجریت کهم بگریتهوه. جا نهگهر رهفتاری ئامانجدار بریتی بیت له ئازاردانی جهستهی خوشکهکهی له لایهن مندالهکهوه، له ریگهی نهو ریکارهوه هانی ددههین دواي ماوهیهکی زهمهنی دیاریکراو که خومان پیشتر بو دیاری دهکهین، جار نهگهر رانهبوو به ئازاردانی خوشکهکهی لهو کاتهدها، ههر بهو شیویه دهبینین نهو ریکاره ملکهچبوون بو رهفتاری نهخوازاراو بو کووژانهوه لهخودهگریت.

2- هاندانی تهواوکاری رهفتاری هاودژ Differential Reinforcement of Incompatible Behavior نهو ریکاره بهوه پیناسه دهکریت که بریتیه له هاندانی کهسهکه لهکاتی رابوونی به رهفتاریکی هاودژی رهفتاری نهخوازاراو که ههولدهدریت کهمبگریتهوه. (الخطیب، 2003، 248-249)

